

FRÅN BORÅS OCH
DE SJU HÄRADERNA
1976

KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN

FRÅN BORÅS OCH
DE SJU HÄRADERNA
1976

ÅRGÅNG 30

KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN

Redaktör:
HANS KRUSE

Författarna är ensamma ansvariga
för innehållet i sina uppsatser

ESKIL JOHANSSONS TRYCKERI AB BORÅS
1976

Det hör, hoppas jag, till en redaktörs privilegier att vara en smula klåfingrig. Årsboken har med denna årgång givits ett något annorlunda utseende. Formatet har blivit något smalare, delvis föranlett av pappersekonomiska skäl. Höjdformatet har dock bibehållits för att inte avvika från de tidigare årgångerna i bokhyllan.

Det är min förhoppning att föreningens medlemmar inte skall uppfatta förändringen som något som skett endast för dess egen skull utan att årsboken därmed också vunnit något.

Hans Kruse

NYTT MUSEUM I BORÅS

AV

HANS KRUSE

Det är ett känt faktum att många museer i dag har ett stort behov av nya och ändamålsenliga lokaler. Behovet har under det senaste decenniet blivit alltmer uttalat genom museernas starkt vidgade publika verksamhet. Allt högre krav på olika former av service har ställts, krav som man fått allt svårare att möta. Med en aldrig så stor uppfinningsrikedom för att finna acceptabla lösningar förblir otidsenliga lokaler-otidsenliga. Att arbeta i omoderna lokaler kräver orimligt stora personella insatser och utgör ett allvarligt hinder för en effektiv verksamhet. Åtskilliga museer saknar i dag tillräckliga utrymmen för magasinering, verkstäder, publika serviceutrymmen och sist men inte minst lämpliga utställningslokaler.

Efter en period av relativt livaktig nyetablering under 30- och 40-talen, då främst läns museerna erhöll efter dåtida mått funktionella museibygnader, har nybyggnationen varit låg. Under 50- och 60-talen tillkom direkt för museiändamål uppförda byggnader för läns museerna i Jönköping, Örebro och Falun. I övrigt har man fått nöja sig med om- och tillbyggnader av äldre fastigheter. Det har visserligen i en del fall haft det goda med sig att kulturhistoriskt intressanta byggnader kunnat räddas och fått en meningsfull användning, men för dagens museala verksamhet är de sällan lämpade. Det är därför med stor tillfredsställelse som man kan konstatera att svenskt museiväsen under 70-talet fått en del värdefulla nytillskott av museibygnader som ex konsthallen i Malmö, Nordiska museets lantbruks- och centralmagasin i Julita (första etappen) och museet i kulturhuset i Borås. Några av de om- och tillbyggnader

Museidelen i Kulturhuset från norr. Foto Stig Fälth 1975.

som genomförts är av sådan storleksordning att de inte kan förbigås: Gävle museum som fått utvidgade och moderniserade lokaler för en kostnad av 4,5 mkr, Blekinge museum som flyttat in i den s.k. Grevagården i Karlskrona ombyggd för 5 mkr, ombyggnaden av Norra Stallet invid Tekniska museet i Stockholm för Telemuseet, 14 mkr, samt Moderna museet som fått en ny utställningshall för 8 mkr.

Väntan på det nya museet i Borås blev lång, drygt 18 år från den dag i början av 1957, då biblioteksnämnden och Borås och Sjuhäradsbygdens Konstförening inkom med en skrivelse i vilken man begärde att en kommitté skulle tillsättas för att utreda frågan om en nybyggnad för de båda institutionerna, till invigningen av museet den 23 november 1975. Kulturnämndens ordförande Sten Furhammar tolkade säkert många tankar när han vernissagedagen bl a yttrade: "Det är stor skillnad på

äntligen och slutligen både ifråga om den bokstavliga innebörden och ifråga om känslotonen . . . Det är en allmängiltig erfarenhet att stora byggen tar längre tid än man trots bittra tidigare erfarenheter kan beräkna. I årets sista skälvande minuter — åtminstone kyrkoårets — kan vi *äntligen* öppna museum i kulturhuset. Efter årtionden i lokaler som endast undantagsvis låtit utställda tavlor och skulpturer komma till sin rätt kan vi nu äntligen härbärgera en omfattande konstsamling i moderna, ljusa och rymliga lokaler som kan göra konstverken full rättvisa.”

Det hela började alltså med den ovan nämnda skrivelsen av den 19 mars 1957. I maj höll den s k biblioteks- och musei-byggnadskommittén sitt första konstituerande sammanträde. Man beslöt bl a att ett program för lokalbehoven skulle uppgöras. Detta förelåg färdigt i augusti. Konstföreningen hade beräknat museets totala lokalbehov till 1.540 m² vilket är mindre än hälften av det nuvarande museets lokalyta. På 185 m² tänkte man sig i en källarvåning inrymma magasin, snickeri-verkstad, upppackningsrum samt konservatorsateljé. I bottenplanet (620 m²) skulle administrations- och studielokaler ligga, liksom avdelningar för grafik och teckning, Hall- och Hedaeusrum. Övervåningen (500 m²) reserverades för målerisamlingen. Konsthallen (155 m²) jämte två mindre salar för tillfälliga utställningar om vardera 40 m² borde för att få överljus placeras i en i förhållande till museidelen fristående byggnad med direktkontakt med den med biblioteket gemensamma entrén. Önskvärt ansågs vidare att utställningssalarna försågs med ”ett elastiskt väggsystem. . . så att salarnas form och antal löpmeter kan varieras”. Välbetänkt verkar tillägget att museikroppen skulle placeras så att en tillbyggnad i framtiden möjliggjordes.

Under hösten 1957 utlystes vid Institutionen för arkitektur vid Chalmers Tekniska Högskola i Göteborg en pristävlan gällande förslag till stadsbibliotek, museum och konsthall i Borås. Vid tävlingstidens utgång hade 26 förslag inlämnats vilka granskades av bl a professor Helge Zimdahl och konstföreningens i Borås representant Torsten Ahlstrand. Tyvärr synes det i dag inte vara möjligt att spåra tävlingsförslagen. Vi får därför nöja

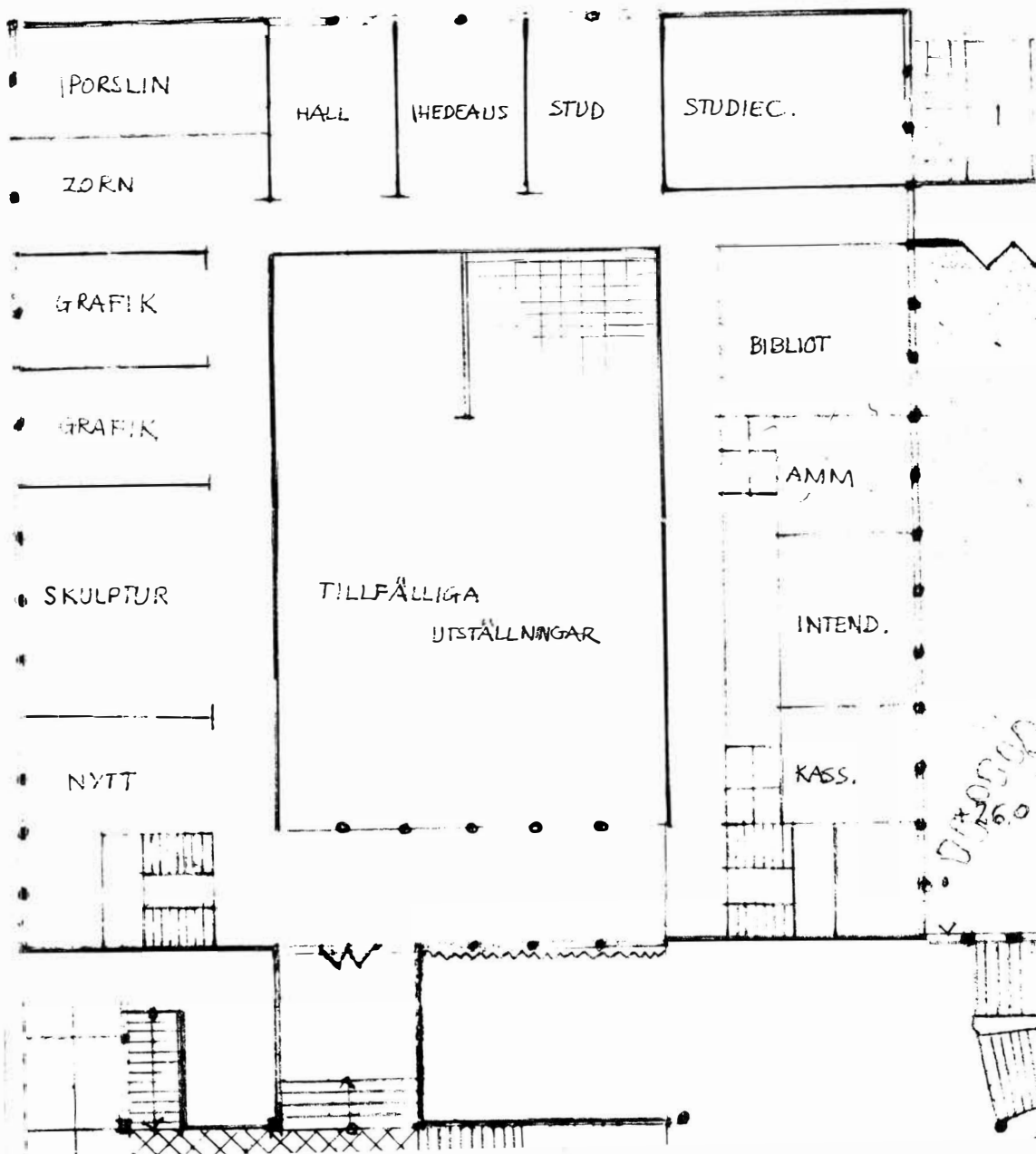
oss med att konstatera att prisnämnden tilldelade "Miniaturhall" det Wernstedtska stipendiet på 500 kr under motive-
ringen att detta förslag uppvisat "en fin differentiering av de
olika lokalgrupperna och en framträdande känsla för arkitekto-
nisk rumskomposition." De ej prisbelönda förslagen hade om
inte andra kvaliteter så dock ytterst fantasifulle motton bland
vilka jag inte kan underlåta att nämna: "Konstgödning",
"Knallis", "Konstliobimutek" samt "Pank"!

I slutet av 1957 hade stadsarkitekt Roland Gandvik, som
enhälligt utsetts till arkitekt för det nya projektet, arbetat fram
ett första förslag. Detta omfattade inte blott bibliotek och mu-
seum utan även teater. I ett tidigt skede i utredningsarbetet
hade man nämligen kommit till insikt om att ett sammanförande
av de tre institutionerna i ett byggnadskomplex skulle innebära
stora praktiska och ekonomiska fördelar. Vad man emellertid
sannolikt inte var medveten om var att man därmed faktiskt
givit idén till det första kulturhuset i Sverige. När det däremot
gällde förverkligandet av idén kom som bekant Skövde före.

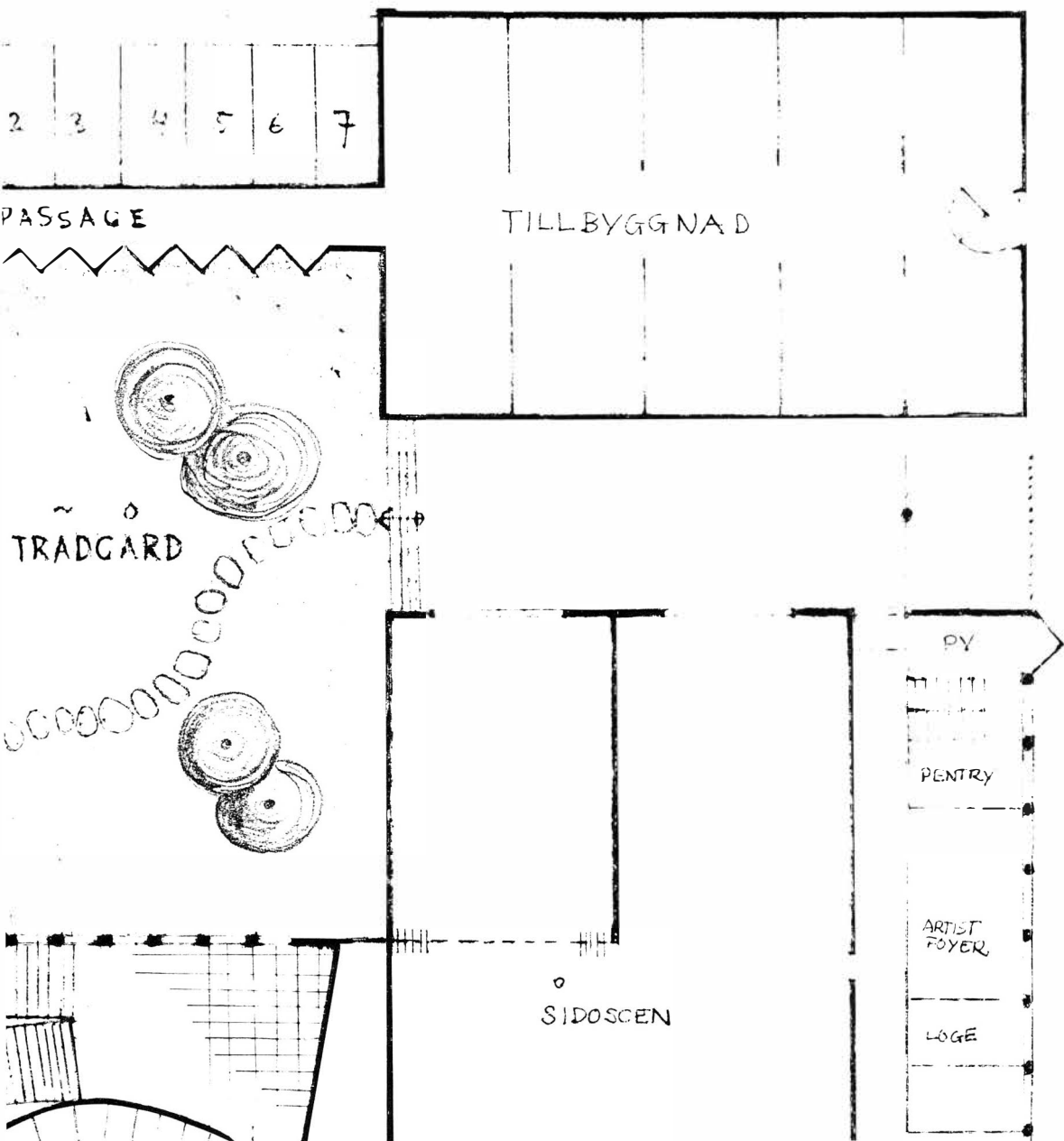
En av de fördelar som man hade att vinna med ett för in-
stitutionerna gemensamt byggnadskomplex var att man därige-
nom skulle kunna frigöra värdefull tomtmark vid Annelunds-
parken, till vilken plats man tidigare tänkt förlägga den nya
teatern. Man ansåg vidare att det borde vara möjligt att i själva
kulturbyggnaden göra vissa lokalbesparingar. Så föreslogs ex.
att teatersalongen kunde nyttjas som hörsal varvid den för mu-
seet och biblioteket planerade gemensamma hörsalen skulle bli
obehövlig. Som lämplig byggplats för det nya komplexet före-
slog stadsarkitekten kv. Bäckäng där tillräckligt utrymme an-
sågs kunna beredas.

Inför det förestående ritningsarbetet föreslogs inom biblio-
teks- och museibygnadskommittén — nu omdöpt till kultur-
byggnadskommittén — att några ledamöter skulle företa stu-
dieresor "så man fick klart för sig alla de problemställningar
en kombinerad byggnad av detta slag kunde föra med sig."

Den första resan ställdes i april 1959 till Danmark och åt-
följdes av ännu en året därpå, då man även gjorde förnyade

Stadsarkitekten Roland Gandviks första utkast till "kulturbyggnad" i Borås (museidelen) daterad i nov. 1957. Markplan. Entré och del av teatern synliga nedtill på ritningen. I museet intar salen för tillfälliga utställningar en dominerande plats — till ytan dubbelt så stor som den nuv. och lagd med sin längdaxel i öster-väster. Kring utställningssalen grupperar sig

utrymmen för grafik, skulptur, porslin i den norra längan, i öster Hall- och Hedaeusrummen och studierum. Utrymmen för bibl. och kansli vetter mot en inre trädplanterad gård i söder. En smal passage förbinder huvudbyggnaden med en tänkt tillbyggnad, gränsande till en yttre trädgård.

besök på de tidigare studerade museerna i Lund, Köpenhamn och Humlebaek, dvs. Louisianamuseet. Intrycken från den tidigare resan kvarstod vad gällde det sistnämnda museet, dvs. de var inte odelat positiva. Delegationen ansåg att arkitekturen och naturen utgjorde farliga konkurrenser till de utställda konstverken. Arkitekterna Jørgen Bo och Wilhelm Wohlert hade utgått från förhållandet i ett hem — det dogmatiskt museitek-niska hade man velat undvika. I det förhållandet låg just en del av problematiken med Louisianamuseet menade man. Skulle f ö ett museum ha en bestämd karaktär av slutenhet eller låta sig förvandlas till ett slags folknöje, frågade man sig. I sin reserap-port citerar delegationen Ragnar Josephson i en understreckare i SV. D. några månader tidigare om museet som blev alltför populärt. Man kunde uppleva ett ”utställningshus” så starkt att det sedan inte fanns något intresse kvar för det som ställdes ut där.

Större förståelse hade delegationen för Ragnar Josephsons egen skapelse, Arkivmuseet i Lund, liksom för Lunds konsthall. Den senares dimensioner var emellertid tänkta för stora utställningsprojekt något som knappast kunde komma ifråga i Borås. I stället borde man eftersträva en viss intimitet i utställnings-salarna liksom flexibilitet för att kunna anpassa utrymmena efter växlande utställningsstorlekar. Gemensamt för de båda museerna var dock den lyckliga lösningen av infogandet i arki-tekturen av ett öppet gårdsutrymme (skulpturgård) där man föredömligt visade hur grönska och vatten kunde föras in i ett museikomplex.

Ytterligare två studieresor företogs, till Holland 1959 och till Norge 1962, den senare i avsikt att främst studera bygg-nadstekniska frågor, bl a användandet av naturbetong som även ansågs erbjuda stora möjligheter till konstnärlig utsmyckning. Den norske konstnären Odd Tandbergs reliefutsmyckning av den nya regeringsbyggnaden i Oslo vittnade om detta.

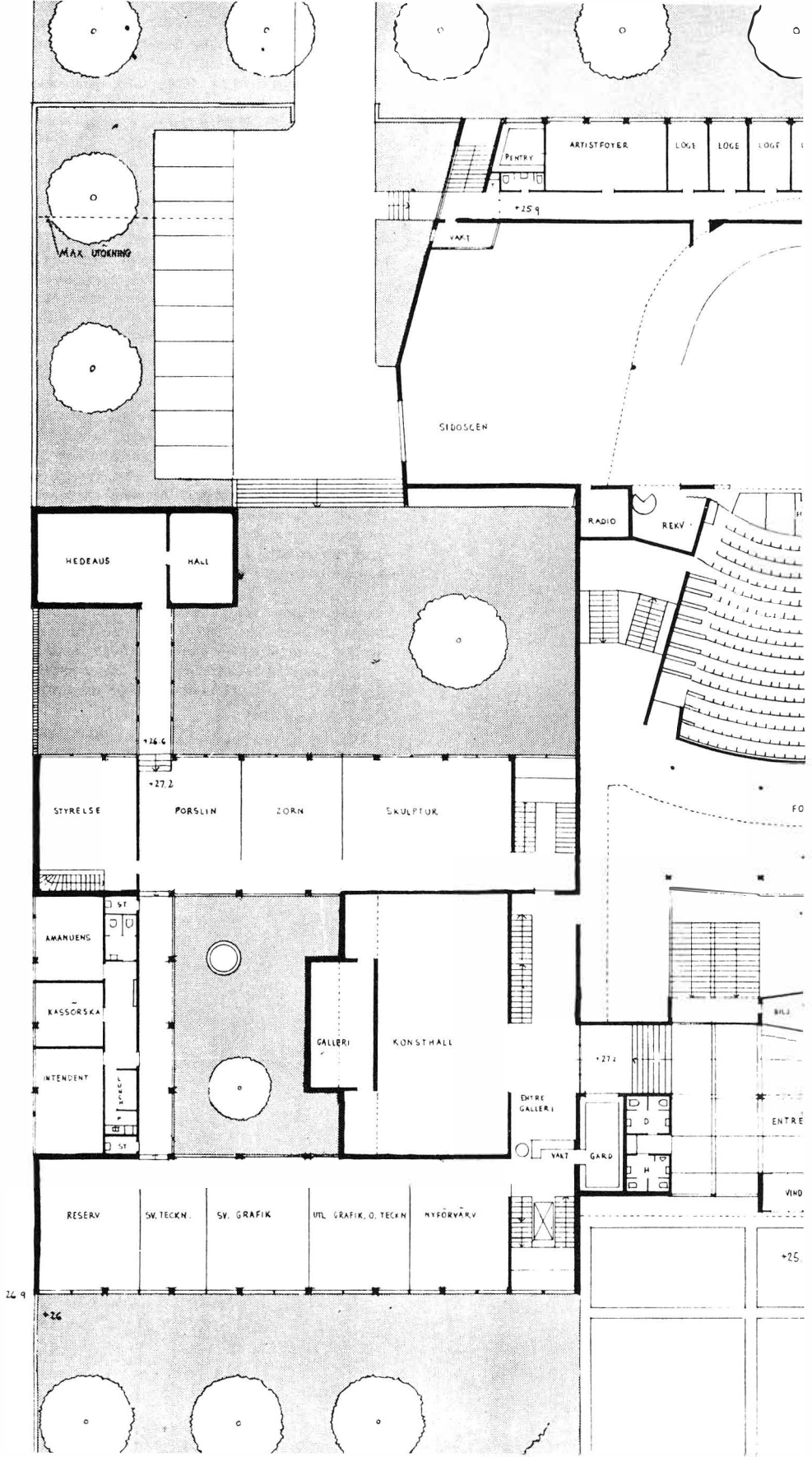
I Holland besöktes museer bl a i Amsterdam, Rotterdam, Arnhem och Otterlo (Kröller-Müllermuseet). Det senare gjorde ett starkt intryck på studiedelegationens ledamöter: ”Det kan

sågas vara mänskligt känt och tänkt, anpassat till människan''. Arkitekten (Henry van de Velde) hade ''mästerligt låtit grönska, arkitektur och skulptur spela samman i skulpturhallen.''

Erfarenheterna från studieresorna sammanfattades av delegationen i ett antal punkter, där man bl a slog fast att det inte fanns någon standardtyp för ett konstmuseum. Man borde undvika schabloner och i stället ''söka eftersträva den egenart, som hör samman med de lokala förhållandena och den givna miljön.''. Viktigt var vidare att skapa trivselkänsla i ett museum. Tillgång till kafé, läs- och röktrum var trivselfaktorer, som måste uppmärksammas. Museets storlek fick inte bli ett självändamål — den måste anpassas till de lokala förhållandena. I en överdimensionerad anläggning försvinner människan. Alltför påträngande ''överraskningsmoment'' i rumsutformningen borde undvikas (var det möjligen intrycken från Lunds konsthall och Louisiana som spökade?) — det kunde lätt få karaktär av experiment.

Man betonade även vikten av att de tekniska frågorna blev föremål för ett noggrant övervägande. Lösningen av dem hade en avgörande betydelse för uppfattningen av konstverken liksom för deras rätta omvårdnad. I fråga om belysning ansåg man överljuset vara att föredra, men man uteslöt inte möjligheten av en kombination med sidoljus ex. i ett mot en öppen gård löpande galleri. Det synes vidare som om man nu släppt kravet på en friliggande konsthallsbyggnad — det borde vara möjligt att inom själva museibygnaden ge en utställningshall sådan utformning att den innebar en kontrastverkan mot interiören i övrigt. Till sist, ett museum borde redan från början vara anpassat för tillväxt.

I slutet av år 1959 presenterade stadsarkitekten en modell och delvis omarbetade ritningar till den nya kulturbyggnaden. I beskrivningen till museidelen heter det bl a: ''Konstmuseets salar grupperas kring konsthallen för tillfälliga utställningar och en inre trädgård. I museets yttre trädgård ligger en mindre annexbyggnad i vilken Hall- och Hedaeusrummen skall inredas med, förutom konst, möbler av kulturhistoriskt intresse. Konst-

museet i övrigt kommer att göras så flexibelt som möjligt med flyttbara väggsystem. Undervåningen har sidoljus, övervåningen överljus.”

Stadsarkitektens förslag blev föremål för granskning av konstföreningens styrelse och vann dess fulla gillande. Byggnaden hade fått en ”med hänsyn till exteriören god lösning . . . en självständig arkitektonisk utformning, betingad av dess funktioner, men samtidigt på ett organiskt sätt infogad i den helhet i vilken även bibliotek och teater ingår”. Lokalbehoven var väl tillgodosedda och borde för överskådlig tid täcka museets tillväxtbehov. Den föreslagna lokalytan överskred också med nära 1000 m² det utrymme som konstföreningen två år tidigare ansett som erforderligt.

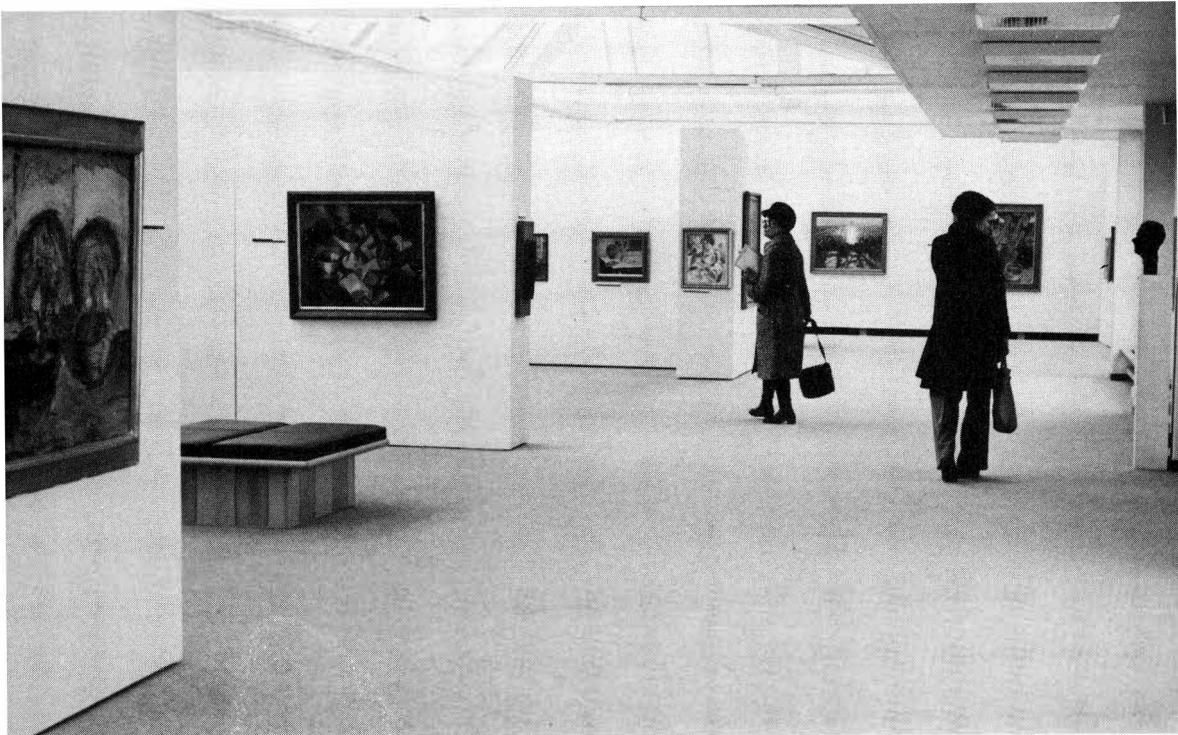
I princip godkände även de två övriga institutionerna stadsarkitektens förslag. Kostnaderna beräknades till 9,6 mkr. När det gällde tidpunkten för byggets igångsättande uttryckte man sig mycket försiktigt: ”dess förverkligande torde vara beroende av den ekonomiska utvecklingen och stadens möjligheter att förvärva privatägd mark inom området”. År 1965, alltså sex år efter det modell och ritningar uppvisats, började en viss otålighet göra sig märkbar, inte minst från bibliotekshåll. En interpellation framställdes i stadsfullmäktige angående möjligheten att påbörja kulturhusbygget, ev. etappvis och då med början av biblioteket. Interpellanten fick inga uppmuntrande besked. Ett uppförande etappvis av kulturhuset var inte möjligt

Ritning av Roland Gandvik till museidelen i kulturhuset (1959-60). Markplan. En jämförelse med det tidigare förslaget från 1957 visar att konsthallen nu fått ett med den nuv. utställningssalen överensstämmande läge men till sin storlek halverats. Den har i öster (t.v. på ritn.) fått ge plats åt en inre trädgård (nuv. skulpturgården). En omgruppering av utrymmena för samlingarna har skett -Hall- och Hedaesrummen återfinns nu i en särskild byggnad i söder (tidigare markerad som ”tillbyggnad”). Kanslidelen har flyttats mot den nuv. Scheele-gatan. Den inre skulpturhallen saknas ännu.

och betr. byggnationen kunde den tidigast igångsättas på nyåret 1967. Kanske inte att förundras över att man i staden började tala om kulturhuset som Borås' "kulturkomplex". Det skulle emellertid dröja ytterligare fyra år, innan de första sprängskotten hördes i kv. Bäckäng, och ytterligare fyra år innan de tre institutionerna kunde påbörja den efterlängtade inflyttningen.

Den långa projekteringstiden förde helt naturligt med sig många problem. Av en byggnad planerad i slutet av 50-talet kunde man knappast fordra att den skulle uppfylla alla de nya krav, som man tio år senare hade anledning ställa. Även om många ändringar företogs under 60-talet — inte minst med syftet att åstadkomma en handikappvänligare miljö — kvarstod dock den bärande idén i det ursprungliga förslaget. Att genomföra mera radikala förändringar var inte möjligt. Projekteringen var långt framskriden och kostnadsutvecklingen oroväckande. År 1971 kalkylerade man med en byggkostnad av drygt 31 mkr, i slutet av 1975 hade över 40 mkr förbrukats. Men så hade Borås också fått ett kulturhus med en yta av nästan 17 000 m². Museet upptar visserligen blott något mer än en femtedel därav (3500 m²), men den långa väntetiden hade ändå det goda med sig att museet hann "växa" till mer än dubbla den ursprungligen föreslagna storleken.

Man bör inte kasta sten när man sitter i glashus heter det. Kanske är det inte heller riktigt rättvist att mot bakgrunden av vad som ovan sagts framföra kritiska synpunkter på vår nya museibygnad. En jämförelse med förhållandena i det gamla museet är tillräcklig för att tysta all kritik — åtminstone för en tid. Efter några månaders intensiv utställningsverksamhet har emellertid den första entusiasmen hunnit lägga sig. Vi har kunnat lägga märke till en del svagheter som huset onekligen är behäftat med — underligt vore det väl annars. Flera av dem uppmärksammades föredan 1973 då några ledamöter i den statliga utredningen (MUS -65) besökte Borås. Således pekade de sakkunniga bl a på de underdimensionerade transportvägarna i huset liksom avsaknaden av transporthiss. Efter att förgäves ha försökt flytta utställningsskärmar från källarplanet till ut-

Målerisamlingen i museets övervåning. Foto Stig Fälth 1976.

ställningshallen vill man gärna instämna däri. Vidare menade man, att man genom förläggandet av en skulpturgård mitt i byggnadskroppen åstadkommit en mindre god volymekonomi och därtill skapat onödigt långa gångsträckor i huset. Man beklagade vidare och med visst fog låsningen av värdefullt utställningsutrymme genom donationssamlingar — dylika bindningar söker man i dag undantagslöst undvika.

Allvarliga var och är invändningarna mot belysningsförhållandena i museet. Det frikostiga användandet av glasytor kommer att skapa värmeproblem sommartid. Genom glastaket har solljuset i dag praktiskt taget fritt spelrum, vilket åstadkommer besvärande ljusa band över de exponerade konstverken. För ljuskänsliga föremålstyper som ex textilier är det nuvarande arrangemanget klart olämpligt. Någon mörkläggning av lokalerna är inte heller möjlig. Tyvärr har för den artificiella belys-

ningen genomgående valts lysämnesrör vars ljus påverkar känsliga föremål på samma negativa sätt som solljuset. Konstmagasinet däremot saknar helt dagsljus, där det rätteligen borde ha funnits.

Nåväl, säg den byggnad som fungerar tillfredsställande redan från början? Säkert kan åtskilligt rättas till efter hand. ”Äntligen” är ju inte detsamma som ”slutligen” för att än en gång låna ett citat ur Sten Furhammars invigningsanförande.

Källor

Biblioteks- och museibygnadskommitténs protokoll med bilagor 1957-1968

Borås stadsfullmäktiges handlingar 1960

Centrala byggnadskommitténs protokoll med bilagor 1969-75

ABRAHAM HÜLPHERS' RESA I BORÅSBYGDEN 1759

AV
TORGNY BONDESTAM

Stadsarkivarien i Borås, Torgny Bondestam, framlägger med denna uppsats ett hitintills förbisett historiskt källmaterial rörande boråsbygden: Abraham Hülphers (1734-98) "Diarium under resan genom åtskillige rikets södre provinser och någre dagars varelse uti Köpenhamn 1759". Dagboksmanuskriptet, som förvaras i Stifts- och landsbiblioteket i Västerås, har publicerats till vissa delar, dock aldrig de som berör boråsbygden.

De iakttagelser som Hülphers gör under sin fem dagar långa resa från Alingsås till Ulricehamn i slutet av augusti 1759 kompletterar på ett utomordentligt värdefullt sätt de skildringar som tidigare 1700-talsförfattare givit oss.

Abraham Abrahamsson Hülphers, även kallad Abraham Hülphers d.y., föddes i Västerås 27 november 1734 som son till handlanden och rådmannen Abraham Danielsson Hülphers och Cristina Vestdahl.

År 1748 började Abraham arbeta i faderns affärsföretag och blev 1753 hans kompanjon. Han fick en god boklig utbildning i hemmet under informators ledning. 1761 gifte han sig med Anna Cristina Grave, dotter till ägaren av Gravendal och Fredriksbergs bruk i Dalarna. År 1775 utträdde Abraham ur familjeföretaget och övertog ledningen av Fredriksbergs bruk, vilken han innehade till kort före sin död 24 februari 1798.

För eftervärlden har Hülphers blivit mest känd som forskningsresande i Sverige. Intresset för att meddela reseintryck vaknade hos honom vid en rekreationsresa i Dalarna år 1757. Den omfattande dagbok, som Hülphers förde på denna resa, publicerades 1762. Fr. o. m. 1758 koncentrerade han sig på resor i Norrland, vilka han skildrade i "Samlingar till en beskrivning över Norrland". Detta stora verk på sammanlagt 2.076 sidor trycktes under åren 1771-97 i sju delar.

Under tiden 9 juni — 8 september 1759 företog Hülphers en resa genom tolv län, från Värmlands i norr till Malmöhus län i söder, varvid han bl.a. besökte 40 städer. Under resan förde han "Diarium under resan genom åtskillige rikets södre provinser och någre dagars vareise uti Köpenhamn 1759". Denna dagbok, som omfattar 754 handskrivna sidor, donerade Hülphers år 1785 till nuv. stifts- och landsbiblioteket i Västerås. Han överlämnade även ett utdrag av dagboken till kommerskollegium, men detta är inte bevarat.

Dagboken har aldrig publicerats i sin helhet. Inte heller den del, som berör boråsbygden, har förekommit i tryck. Den enda publicering av dagboken, som jag känner till, gäller resan i Skåne och förekommer i det av Harald Schiller utgivna verket Skåne genom två sekler (1934).

Av Hülphers' skriftställarverksamhet framgår, att hans upptäckariver inte endast gällde topografi utan också litteratur, botanik, svenska kyrkorglar och släktforskning. Hans litterära kvarlåtenskap, som biblioteket i Västerås fick ta hand om, omfattar manuskript — huvudsakligen resedagböcker — i 54 digra band, en hyllmeter korrespondens och ett värdefullt bibliotek.

Hülphers' liv och efterlämnade handlingar vittnar om att han var en verksam och vaken man i god social och ekonomisk ställning. Reslusten var förmodligen mera en lidelse än en strävan efter ära och rikedom. Icke förty hedrades han med många utmärkelser för sitt författarskap och fick titeln direktör i kommerskollegium som tack för lämnade underrättelser om rikets näringsliv.

Abraham Hülphers
Oljemålning. Svenskt Porträttarkiv.

För ytterligare upplysningar om Abraham Hülphers hänvisas till Svenskt biografiskt lexikon.

För utforskningen av Borås stads och i viss mån boråsbygdens historia från äldsta tid till slutet av 1700-talet har fem skrifter spelat en viktig roll, nämligen Borås magistrats berättelse 1691, Dals Boerosia 1719, Hamréns redogörelse 1742, Linnés Västgötaresa 1746 och Orres avhandling 1785.

Den 10 januari 1691 avsände magistraten i Borås en berättelse över stadens uppkomst och beskaffenhet till fältmarskalk Erik Dahlberg för dennes planerade verk *Svecia antiqua et hodierna*. Berättelsen har inte påträffats bland Dahlbergs efterlämnade handlingar, men den citeras av Dal, som anser den vara "både ganska kort och jämväl något felaktig" (Dal s. 16). Berättelsens största historiska betydelse ligger däri, att den utgör underlag — kanske det enda underlaget — för den äldsta bevarade bilden av Borås. Här är Viskans lopp och stadsplanens form någorlunda korrekt återgivna, men den imponerande bebyggelsen, de parkliknande kålgårdarna och de säregna majstängerna är förmodligen frukten av kopparstickarens fantasi.

Nils Hufwedsson Dals *Boerosia* (1719, senaste nytryck 1972) är den mest anlitade och citerade berättande källan för Borås stads äldre historia. Denna avhandling är tidstypisk på grund av sina halsbrytande språkliga härledningar och långsökta historiska samband. I tidens stil citeras också antika auktorer och andra lärda män för att snarare framhäva författarens lärdom än belysa avhandlingsämnet. Å andra sidan innehåller stora partier av boken upplysningar, som stöder sig på vad Dal har erfarit genom självsyn, samtal och arkivforskning. Därför är *Boerosias* rangställning som källskrift odiskutabel trots all grannlåt och tankeflykt.

Olof Hamréns reseberättelse från södra Sverige om städernas tillstånd 1742 förvaras i Manufakturkontorets arkiv (volym 176), Riksarkivet. Delar av berättelsen, vilka gäller Borås, citeras av Nils Forssell i *Borås stads historia*, del 2 (1953). Ham-

réns beskrivning av färgerierna i Borås är ordagrant återgiven av Torsten Ahlstrand och Torsten Vinell i *Förädlad textil* (1951), s. 79. Hamrén var aktuarie i kommerskollegiet och reste på dess uppdrag för att inhämta upplysningar och ge anvisningar inom näringslivet. Han skildrar främst det aktuella läget inom handel och manufakturer och har inte direkt anknytning till Dals Boerosia.

Carl von Linné ägnar i sin *Västgötaresa 1746* (nytryck 1961) särskilt intresse åt stadsbebyggelsen i Borås, vilken han åskådligt beskriver, och åt färgeriverksamhetens tekniska detaljer. Hans skildring berör till stor del de områden, som behandlas av Dal och Hamrén, men någon direkt påverkan i fråga om formuleringar och urval av fakta är svår att påvisa.

En ny akademisk avhandling om Borås publicerades 1785 i Lund. Den är författad av Nils (latiniserat Nicolaus) Orre och har titeln ”Borås, urbs Westrogothiae . . .” (en stad i Västergötland). Språket är alltså latin, vilket ursprungligen också var fallet med Dals Boerosia. I jämförelse med de tidigare boråsskildringarna är Orres bok torftig. Den bygger huvudsakligen på Dals forskning. Nils Orre hänvisar (s. 30) även till Linnés *Västgötaresa* men tycks inte ha tagit del av Hamréns reseberättelse eller Hülphers’ dagbok. En intressant detalj i Orres bok är återgivandet ord för ord av fyra dokument rörande Borås stads handelsprivilegier. Nils Forssell har observerat boken men endast citerat den i två detaljfrågor.

Värdet av Abraham Hülphers’ dagboksanteckningar från boråsbygden 1759 bör kunna bedömas mot bakgrund av de här nämnda avhandlingarna och rapporterna. Men först några ord om Hülphers’ sätt att arbeta.

På sin resa i södra Sverige hade Hülphers sällskap med magister Carl W. Strang, son till bruksägare Jacob Robertsson Strang och hemmahörande i Solberga. Hülphers reste på kammarkollegiets rekommendation men inte på dess uppdrag. I slutet av dagboken (s. 741) skriver han: ”Detta är det koncept,

som hölls och skrevs på denne nöjsamme resa varje ledig stund.” Av denna anteckning kan man kanske våga dra slutsatsen, dels att Hülphers reste för sitt nöjes skull, dels att han fortlöpande antecknade sina intryck och erfarenheter. Å andra sidan förberedde han sina resor väl genom att studera bl. a. Tunelds Geografi över kungariket Sverige (nämnd s. 16), Stockholms Post Tidningar (ofta citerade i marginalen som ”avisan”), befolkningsstatistik och fabriksberättelser samt gästgiveritaxor, vilka han vid ankomsten till varje nytt län återgav som en sorts lokal levnadskosnadsindex.

På åtskilliga ställen i dagboken gör Hülphers marginalanteckningar om observerade blommor, namngivna på latin (s. 14, 30, 112 etc.). Anknytningen till Linné är uppenbar. Det finns även några slående likheter i observationer och uttryckssätt i Hülphers’ och Linnés boråsskildringar. De beskriver båda stadsbebyggelsen, men inte i samma ordalag (Hülphers s. 650, Linné s. 115—116). De observerar båda hästarna, som drar mangeln med förbundna ögon (H 656, L 117), de konstaterar, att frossan är okänd på denna sunda ort (H 669, L 118) och de nämner Nosse sjö (H 649, L 114).

Båda ser landskapets likhet med Ångermanland, men detta gör Hülphers, när han är utanför Ulricehamn och Linné på vägen mellan Borgstena och Borås (H 679, L 115). Sambandet mellan de båda skildringarna kan tolkas som bevis för författarnas intressegemenskap. De uppenbara avvikelserna i detaljerna tyder på att Hülphers inte avsiktligt har hämtat dagboksstoff ur Västgötaresan.

Annorlunda är Hülphers’ förhållande till Dal. Hülphers’ anteckningar från de två första dagarnas vistelse i Borås innehåller många ting, som också Dal har berört, men varken ordval eller detaljinnehåll är lika. På tredje dagen har Hülphers däremot flitigt anlitat Dals bok. Dels har han skrivit av tre dikter (Hülphers s. 676, Dal s. 50, 124, 125), dels har han i stark förkortning men med Dals formuleringar och ordval återgivit skildringen av Borås stads uppkomst och verksamheten i de sex häraderna (H 671—672, D 18—40). En karakteristik av

de hederliga och sparsamma boråsarna är också ett direkt lån från Dal (H 676, D 117).

Det är föga troligt, att Hülphers hade tillgång till magistratsberättelsen 1691. Dels var den svåråtkomlig, dels var dess uppgifter om stadsplan och bebyggelse inaktuella på grund av den inträffade stadsbranden 1727.

År 1785 överlämnade Hülphers det opublicerade konceptet till sitt diarium över resan i de södra provinserna till förvaring i biblioteket i Västerås. Samma år utkom Nils Orres avhandling om Borås, där Hülphers' diarium varken är omnämnt eller utnyttjat. Dessa båda omständigheter kan ha medverkat till att diariet inte har fått den uppmärksamhet, som det förtjänar.

För forskare i boråsbygdens historia har dagboken hittills varit helt okänd. Nils Forssell, Björn Sterner och Gustaf Boger, som är framstående kännare av boråsbygdens historia och näringsliv, nämner inte Hülphers i sina källförteckningar. För en rad författare, som specialiserat sig i olika ämnen med anknytning till boråsbygden, har möjligheten att hämta stoff hos Hülphers varit okänd. Detta gäller exempelvis Ahlstrand-Vinell i den nämnda boken *Förädlad textil*, Bengt Hellekant i *Borås, Torpa och Brämhults församlingars historia* (1953), Sten Karling i *Kyrkorna i Borås och Brämhult* (1955), Otto Mannerfelt och Hilding Danielson i *Sven Eriksons och Rydboholms fabrikers historia*, del 1 (1924), s. A 18—23, och sockenbeskrivningar för Varnum, Toarp etc. Måns Mannerfelt har i *Västgötavägar del II* (1942) redogjort för äldre resedagböcker, men han har endast behandlat de publicerade och följaktligen inte Hülphers'.

Det avsnitt av Hülphers' dagbok, som gäller boråsbygden, är enligt min uppfattning fullt jämförbart med hittills kända och utnyttjade berättande källor om boråsbygden under 1700-talet. Hülphers lämnar prov på unika iakttagelser och omdömen i exempelvis skildringarna av gudstjänstbesöket (s. 668) och

resan mellan Borås och Ulricehamn (s. 677). Även i frågor, som andra har behandlat, ger Hülphers nya sakuppgifter och synpunkter. Detta gäller boråsarnas upphandling (s. 651), kapitaldrängarna (s. 653), färgerierna (s. 656, 675) och järnmanufakturen i Viskafors (s. 662). Frånsett de okritiska uppgifterna om namnet Mörlanda (s. 648) och kejsarinnan Katarina (s. 678) är Hülphers i fråga om moget omdöme jämförbar med Olof Hamrén och helt överlägsen Nils Hufwedsson Dal. De statistiska uppgifterna om befolkning och tillverkning bygger på ett material, som var nytt och märkligt på Hülphers' tid. Eftersom detta material liksom gästgiveritaxor och lönestater fortfarande finns i behåll, ger Hülphers inte nytt stoff härvidlag.

Vid återgivandet av dagbokens text har jag i möjligaste mån försökt följa originalet. Nystavning har dock tillämpats för att underlätta läsningen. Ort- och personnamn har stavats enligt originalet. Den ålderdomliga e-ändelsen har bibehållits. Interpunktionen överensstämmer inte med originalets utan har anpassats efter satsbyggnad och innehåll.

Handskriftens sidnummer (647—684) har angivits i kursivstil. Under sidnumret har samlats de på originalsidan förekommande marginalanteckningarna. Dessa gäller ords- och tidsangivelser, tillryggalagd sträcka (delsträcka eller sammanlagd sträcka) uttryckt i mil (ca 10.700 meter), hänvisning till årgång och nummer av "avisan", d v s Stockholms Post Tidningar (sedermera Post och Inrikes Tidningar), samt övriga anmärkningar.

I texten förekommer mynt och mått, för vilka jag delvis använt förkortningar: d (daler) = 32 ö (öre) sm (silvermynt). Myntet mark motsvarar 8 öre, styvern 1 öre. Vikten mark (ca 340 gram) förkortas här m, skålpund (ca 425 gram) skp och lispund (ca 8,5 kg) lp. Måttet tunna är ca 1,5 hl. Måttet kanna (ca 2,6 liter) förkortas k. Aln (ca 6 dm) skrivs al.

Texten inom parentes utgör uteslutande mina förklaringar och kommentarer samt komplettering av förkortade eller ofullständiga ord i originaltexten. Personnamn utan angivet förnamn har förtydligats inom parentes. Textens innehållsrubriker finns inte i originalet.

Utdrag ur
DIARIUM UNDER RESAN GENOM ÅTSKILLIGE RIKETS
SÖDRE PROVINSER

Resan från Alingsås till Borås

647

d. 23 augusti. 1 5/8. 10 7/8.

Avresan skedde kl. 5 ifrån Alingsås. Efter 1 mil lämnade vi Skara-vägen.

Ett häftigt regn hindrade oss komma längre än till Eklanda i Sine (Siene) socken, därest vi uti stenhus el(ler) tingsstugan togo natlläger.

648

Till Borås. 10 7/8. 2.

Hela natten continuerade (fortsatte) regnet.

Avresan skedde ifrån Eklanda. Landet blev icke alldeles så backigt, dock ganska steril mark, som merendels bestod av öde fält med ljung, den de bränna, att därefter bliver litet bete. Eljest äta boskapen, som, då ej för mycket snö faller, gå hela vintern ute, av den frodigt växande ljung, men hästarne födes mest inne med hackelse, ty här på orten är inga beteshagar, och måste säd nog köpas från Skaraborgs län.

Vid Mörnlanda (Mörlanda) gästgivargård, som blev hitflyttad i landshövdingen Mörners (Adolf Mörner) tid och efter honom fått namn, stöta vägarna tillsammans från Göteborg, Jönköping och Ulricæhamn, Borås, Falköping och Schara, så att här alltid är stark påkänning efter (behov av) hästar, men är dock inga hållhästar anslagne i hela länet mer än reservskjuts och gästgivarehåll.

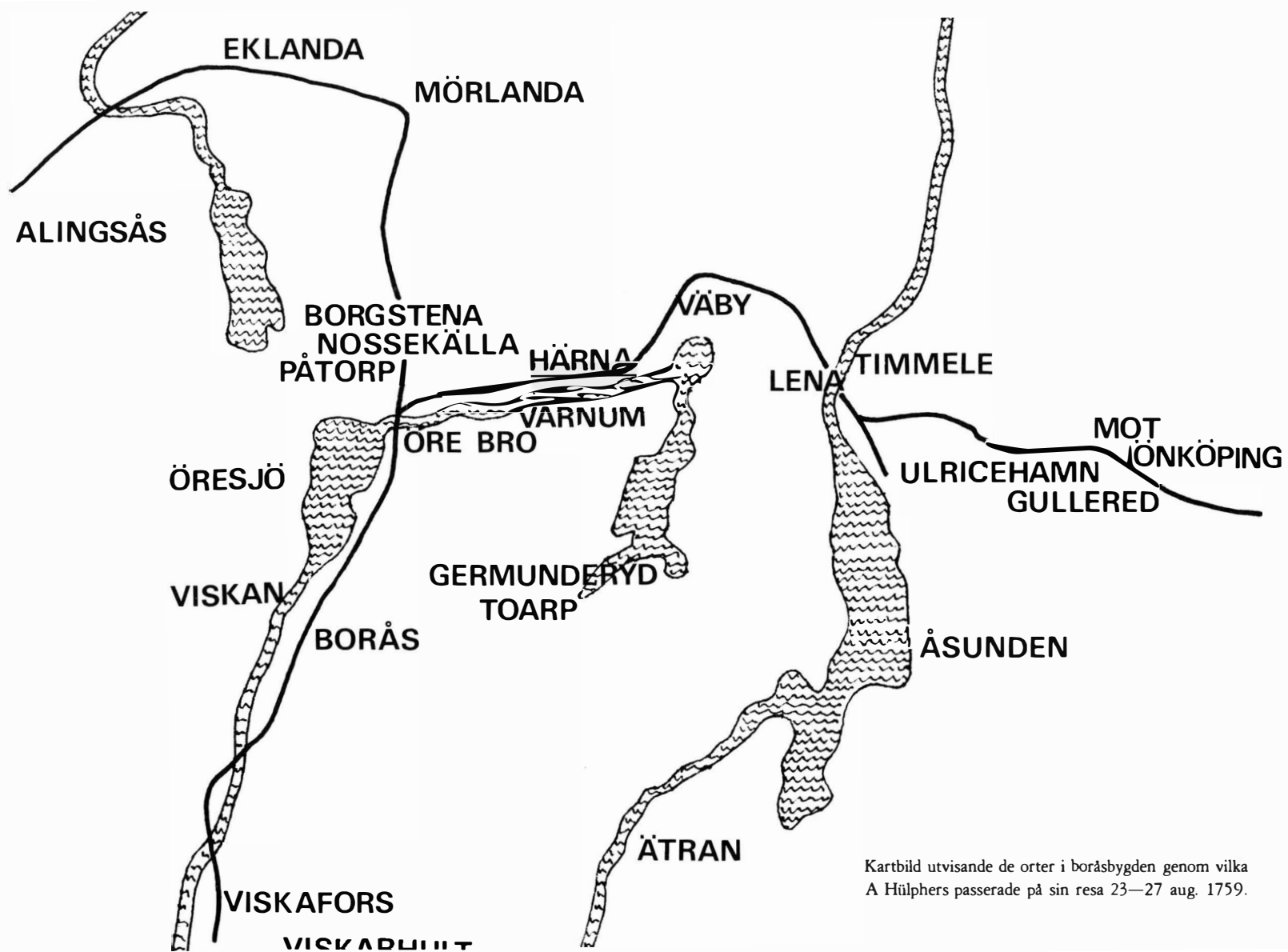
Taxan för Elfsborgs län innehöll för 1759 följ.:

1 måltid med 3 rätter	16 ö sm
1 d:o 2 rätter	10
1 d:o kall mat	8
1 k svagdricka	2
1 k enk(el) och dub(bel) öl	5 8
1 k söt och sur mjölk	3 1 1/2
1 lp hö	8 ö
1 m hackelse	1
Säng över natten	3 d 2 ö
1 eldbrasa i skog	1 ö
skoglös ort	2 ö
1 st. höns	7 ö
1 tjog ägg	8
om vintern	9
1 stekt kyckling	12
1 m färsk fisk	3
1 m smör	8
1 m ost	5
1 k havre och korn	5 7
Bete för 1 häst 1 dag	3

649

d. 24 augusti. 1 3/8. 2.

Landshövdingen hade tillika påmint de resande att giva tillkänna, om de icke, såsom gästgiv(ares) skyldighet är, bliva betjänte.

Kartbild utvisande de orter i boråsbygden genom vilka
A Hülphers passerade på sin resa 23—27 aug. 1759.

Vägen till Borstena (Borgstena) bestod av skalloga (kala), dock med ljung och knaggelsten övertäckte fält. Någon enda gång sågs lövskog. Höbordet vid 1/4-els hem(man) var ej större än att kor näppelig(en) 2 kunde födas. Nosse sjö (Nossekälla) var här bredvid. Vägen var en mil passabel men sedan ojämd (ojämn). Dock hade vi nu en stor skog av gran och ek. Öresjön följde oss till höger inemot Borås, dit vi kommo efter 2 mils resa.

Fjärdingsstolpar voro här av trä med stenmurar. Vägen till Jönköping lämnades, så att vi nu hade en ansenlig krok, som vi måste samma väg tillbaka.

Posten, som går allenast från Borås åt Jönköping, mötte vi, och är icke någon stråkpost här igenom — om tisdag över österv(ägen) och torsdag över västre (vägen) från Stockholm. Utom staden voro en myckenhet lyckor eller täppor, som, om de till plantager användes, kunde bära nog tobak. En runsten stod jämte vägen 3/4 mil från staden. Eljest sågo vi idag flere uppreste stenar, som förmodl. varit brukade till domaresäte i förtiden.

Hela dagen föll täta regnskurar. Säden var merendels bärgad och åkrarna stodo bare.

Borås. Stadsplan och bebyggelse, borgmästare och råd

650

Borås

Borås stad är den 43. i ordningen, som av konung Gustav Adolph 1622 är privilegierad med (men) 1727 till större delen avbrann, är nu ganska regulair (regelbundet) uppbyggd med räta lång- och tvärgator, fastän de i anseende till stadens belägenhet på en ojämd (ojämn) plats gå både upp och ned. Någre lövträd äro planterade. Husen äro väl byggde, merendels 2 våningar höge, alla av trä, mest torvtak. Näver köpes från Värmland för 10 d sm lp. Av gammalt bruk hava större delen låtit sine hus stå ofärgade. Nu har någon enda begynt med anstrykning, så att vackre byggnader finnes, brädslogne, med gul el. röd målning. All murning är med gråsten. Torget är litet men väl anlagt och har rådstuga med torn, som är det endaste stenhus i staden.

Borgmästaren haver 600 d sm lön och dessutan (dessutom) vackre sportler (biförtjänster) av passpengar för flere 100:de pass, som år(ligen) utgivas.

6 rådmän hava 70 d lön och idka därjämte handel. Staden har notarius men ingen secreter, kämners- men ej hallrätt. Tomter 414, varav en del gårdar hava 2:e och någre äro till trädgårdar nyttjade.

651

d. 24 augusti

Viska å löper här fram utur Öresjön.

Borås. Resehandling, upphandling

Borgerskapet här i staden hava framför andre stadsbor frihet att fara omkring i riket. De upphandla av bönder i Marks härad och Halland vallmar (vadmal), lärft, strumpor, bolstervar, skotttyg, bords- och hästtäckan m.m., varmed de idka handel uti alla orter i landet. Markborne väva mest lärft, och har var bonde linplantage och köper dessutom årligen. Hallandsborne och smål(änni)ngar göra större delen vallmar. Laholm tillverkar strumpor och tröjor. Kinds härad, där skålvästgötar hava sitt hemvist, idka hästtäck- och grov vallmarstillverkning, därmed en del själve fara upp i landet.

Av alla desse göra Borås-borne upphandling. De resa omkring vissa tider och köpa in godset, som de sedan här i staden låta mangla, pressa och färga. Ingenting väves eller fabriceras på annat sätt i staden, utan bliva de handlande på detta sätt fournerade (försedda). De hava väl sine visse socknar och byar, varav de förlägga en del, men mest resa de omkring och köpa opp, den ene för den andre, och bonden tager av den helst, som ger mest betalning, således göra de ofta varandra prejudice (skada).

652

Borås

Uti Borås består nu för tiden borgerskapet merendels av

handlande, som resa större delen omkring landet, och räknas de till 170. De äro mest hela året borte undantagande påsk och jul, då de meste kunna vara hemma. Deras levnad består uti ständig vandring, först nedomkring i orterne att köpa opp, och sedan att sälja ut godset upp i landet, då visse have sine marknader och handelsplatser, somlige resa till Finland, lappmarken, andre på Norje. Ingen ort i riket får icke besök av desse landsmän, ja, även besöka de främmande provinser. En handlande And. Hallman gjorde förl(idet) år med eget fartyg en hasarderlig (äventyrlig) resa upp åt Archangell och gick ut med sitt skepp, styrman och compay (kompani) från Varberg, kom tillbaka i vinter, då han på hemvägen måst lämna fartyg och besättning infrusne längst opp i Norje, och var nu rest att ledsaga det hem. Handeln hade lyckats, om han icke tagit spannmål till återlast, varpå han förmodl. får förlora. 1757 i juli reste han från Varberg, vintern var han i Norje, i juni månad förl. år seglade han genom isen och kom lyckl(igen) till Vita havet och Archangell. På hemresan kom han allenast innan vintern 70 mil när Tronhem (Trondheim) och reste sedan landsvägen genom Torneå, anlände julafton till Borås.

Borås. Kapitalsdrängar

653

d. 24 augusti

En del och de fleste hava kapitalsdrängar. Desse äro sådane, som efter funnen skicklighet få ett visst kapital av sine husbönder, därmed de få handla och vandla, huru de kunna och med vad kram de åstunda, allenast husbonden får varje år sine visse procent, som ordinärt varit 25 procent men även begynner avtaga. Av desse drängar finnes många, som kanhända haft 100 procent (vinst) och således kunnat samla sig store pengar, varför desse ofta driva så stor handel som borgarne själve. Någre hava även eller ock ensamt (enbart) handel med oxar, dock äro de icke så många här i staden som i Ulricæhamn. Åtskillige köpa upp varor i landet och sälja dem till sine kamrater med en god avance och resa icke så mycket omkring. Många av

handlande(na) hava ansenligen lidit på sine otrogne drängar, så att desse efter hand torde minskas.

De resa merendels själve på egne hästar men låta godset gå med förbönder. På hästryggen föra de en läderväska, däruti de förvara sine pengar och angelägnaste varor. De som handlat på Vermland och bergslagen hade merendels förskaffat sig järn-skorstenar på sine tak.

Befolkningsstatistik i Borås och prosteriet

654

Borås. NB (nota bene, märk väl): De handlande, som taga hust-rur från andre orter, giva vid hitkomsten 50 d sm såsom tull.

Efter tabellen funno vi Borås stad för 1757 hava

Gifte personer	273	281
Änkl. och änkor	35	148
Ogifte över 15 år	508	487
D:o under 15 år	<u>310</u>	<u>281</u>
Antal män	1126 kv. 1197, antal 2323	

Födde, 26 flicke-, 26 gossebarn, 52

Döde, 48 kvinnor, 32 karlar, 80. Av de döde äro 13 gossar, 15 flickor (som dött) av koppor.

Vigde 21 par. Åtskillede genom döden 17 par.

I Borås stad pr(o) 1757:

123 grossör(er), som idka handel och resa kring landet, av vilke 113 är gifte.

4 kramhandlare 3 hökare.

Bodsvenner över 15 år 30

D:o under 15 år 121

Tjänstefolk: drängar 300, pigor 244, över 15 år 52 gossar, 14 under 15 år.

Hantverkare	55	hustrur	59
Gesäller	42		
Gossar öv. 15	33		
Barn	50		51
Ringare borgerskap	64		104
Stadsbetjänt	19		15
Inhysesshjon	33		84
Bräcklige	21		98
Ringare borgerskapet:			
Barn: 16 gossar,	87 flickor öv. 15 år		
94	102	under 15 år	
Mjöltnare	2		
Intagne fattige	1		6
Lägrade kvinnfolk			1
Matlag 340.	Källare 1.	Krogar 10.	

655

d. 24 augusti

Borås prosteri består av 8 pastorat och 34 kyrkor: Borås pastorat 5, Bredared 5, Ericssberg 3, Od 4, Sciölvvene 4, Rångdala 5, Ving 4, Hellsta 4 kyrkor, tillsammans 34, av vilka Hedare allenast har 2 1/2 hem(man) och Brämshult 6 1/2 mantal, varav kan ses kyrkornes nära belägenhet och socknarnes storlek.

Alla desse 8 pastorat innehöll pr(o) 1757, med Borås stads 2323 inberäknade,

2793	2799	gifte personer
230	825	i änkestånd
1742	1757	ungd. öv. 15 år
<u>2545</u>	<u>2627</u>	under 15 år
7310	8008,	gör 15318 själ(ar)

Av desse voro allmogens barn 1099—1186 öv. 15 år, 2146—2211 under 15 år. Matlag 1963. Soldater 268—250 etc.

Pro 1750 voro Torpa socken med Borås stad sammanskrivne och då

födde	41	43	84
döde	26	37	63
vigde			22

Matlag på landet 132, i staden 300.

Hela antalet bestod av 1409—1604, 3013 själ(ar).

Alle desse socknar hava merendels litet åker, så att hr pros-ten i sitt pastorat icke haver mer än någre bönder, som kan giva 3 à 4 skeppor av hela gården. Hr prostens inkomst av staden är även mest i pengar.

Färgerier, manufaktur

656

Borås

Man finner här i staden 3 färgerier, av vilka det ene icke ha-ver sin like till storlek. Samma färgeri blev privil(egierat) 1690 för Abrah. Langlett men äges nu av (hans) son hr Philip Lang-lett, som i staden haver till ylle 3 st. vejde- och blåkypar av trä 4 al djupa, 2 1/2 al diameter, 7 st. färgpannor, varav en drager 50 tunnor, 7 st. linnekyprar av 2 3/4 al djuplek, 2 1/8 eller 2 5/8 diameter, 4 st. färgpannor om 8 tun(nor)s storlek och därefter 21 st. inmurade pannor. Utom dess hästmangel, över-skärereri, 4 stycken tryckbord, 2 pressar med 64 smidde plåtar, 3 torkhus och stamp. Haver 6 gesäller och 12 diverse arbetare. Förlidet år gjorde arbete(n):

30000 al vallmar färgat och pressat à 5 ö al

40000 al d:o för handl(andena) pressat à 1 d sm p(er) 100

4200 al lärft färgade 2 1/3 ö al, 2400 al glants (glanslärft)

3 ö, 832 al dvälk d:o 3 ö

30000 al tryckt à 6 ö, överskärt 5000 al vallmar 1 1/2 ö

38000 al lärft manglade à 1 d p(er) 100

48 st. ulltröjor färgade 20 ö

260 p(ar) strumpor 12 ö

264 skp färgat ullgarn 16 ö

180 skp lingarn d:o 20 ö
Hela tillverkningen bestigit till 12308 d 4 ö.

657

d. 25 augusti

Vi besågo alla färgerierne och sågo med nöje, huru hästarne voro vane att köra mangeln samt vid minsta läte vända om i gången. De voro bundne för ögonen att ej bli yra. Hr Langletts färgeri lönade mödan bese. En preparerad ängslera trycks på de lärft, som skola bli blåfärgade. Då lärftet doppas ned i kypern, blir det blått utom där leran är påtryckt, och så snart stycket doppas i kalla vattnet, faller leran av, som konserverat de vita blommorne, så att det påtryckte blir vitt. En annan beskaffenhet är med rödtrycket. Det drager till sig färg.

Indigon empl. (employeras, används) flere 1000 skp till 8 1/2 d skp och tages från G(öte)borg. Vejde och ängskär(a) brukas av svensk-samlade växter från Skåne och Smål(land). Faller för lönen för dyr, (efter)som bönderne ej äro vane att köra, hämtas mest från Östergötland. La vou (även kallad vau), krapp etc. hade icke ännu blivit här försökt. Blåfärgen får icke koka utan hålles i kypern lagom varm. Presspapper tages allt från Danzig å 16 d sm p(er) 100. De svenske voro för dyre och tunna.

658

Borås

Färgaren Blomendahl (Bengt Blomendahl), till nation svensk, driver det 1720 av Marnie (Johan Marinie) inrättade och 1738 med privil(egium) renov(atum) (med nytt privilegium försedda) färgeri med 2 gesäl(ler) och 6 arbetare. Haver kassiansvals, 1 blåkyp, 5 linkyp(ar) och 5 färgpannor, 2 pressar, 2 tryckbord.

Tillverkade förl. år arbete uti färgat och pressat vallmar, tryckte lärft 8363 al, manglat 16000 al, kassian 852 al å 8 ö m.m., till summa sm 3548 d 5 ö k:nt (kopparmynt).

Färgaren Joh. Boutsch har efter dess antec(essor) (företrädare) Fincke (Erik Fincke), som 1733 anlade färgeri, fått priv(ilegier) förnyade 1748. Haver 11 arbetare, 3 blåkyp(ar), 1 svart kittel, 6 färgpannor och 2 pressar. Har förfärdigat lärft, 9300 al färgat à 2 1/3 ö, 3100 al glans à 3 ö, 1600 al dvälk à 3 ö, 7100 al vallmar färg(at) 5 ö, 10150 al vallmar press(at) à 1 d 100, 34000 al mangl(at) 1 d 100. Hela arbetslön(en) bestigit till 3132 d 20 ö. Utom desse färgerier haver man att märka: Tapetmak. Detlof Ross, priv(ilegierad) 1741, med 4 arbetare. Gör gullädersrutor (gyllenläder) à 3 d st., vaxduks- och pappers-tapeter diverse sorter. Förl. år har dess arbete bestigit till 947 d 16 ö.

659

d. 25 augusti

Tobaksspinneriet, som handl. Lars Graf 1750 fått priv(ilegierat), drives av dess successor matrimoni (efterträdare i äktenskapet) Carl Liljegren vid 2 bord med 12 arbetare. Av svenske blader 22867, men hela tillverkn. 1758 29660 rul(lar) tobak à 66 (rullar) p(er) m(atta), 18 d (per) m(atta), 136 skp kardus 24 ö skp, summa 8191 d 10 ö sm. Dessa blader handlas mest från andre orter, emedan plantagen vid staden allenast blivit upptagen på 5 tunnland och blev förl. år 2980 skp på stadsmark. Eljest klagades över dyrhet, att här tages 18 ö sm rul(len), och är allmogen nödsakad handla för lång väg till nästa stad, (så) att avsättning icke kan fela(s).

Flanelltryckeriet besågs även, det hr Forsell (Carl Forsell) 1749 fått priv(ilegierat), inrättat 1754, men 1756 av våld förstört och åter iståndsatt. Haver 1 press, 12 plåtar och 3 kittlar med 3 arbetare. Har förl. år tryckt 6240 al à 9 ö al, (summa) 1755 (d sm).

Färgarne hava rätt bekvämt med den förbirinnande älven att få gott vatten. Sommartiden hänga de sitt färgade gods på egne och grannarnes knutar, emedan varken ram el. torkhus äro till deres myckna arbete tillräckligt.

660

Borås

Vi befunno förl. år följande färg- och tryckning vara skedd vid desse färgerier, varav man någorlunda kan se den mängd varor, som härifrån i landet utgår:

Vallmar, färgade	41862 al à 5 ö al	
	54250 al pressade	
Färgad foderlärf	17451 à 3—2 1/3 ö	
Styv dvälk	3362 3	
Tryckte lärf	39685 6	
Mangl. lärf	88000 1 d 100 al	
Glanslärf	3150 3 ö	
Kassian	852 8 ö	
Flanell	6240 9	
Överskuret vallmar etc.	5400 8 1/2 ö	
Tröjor 129 st, strumpor 460 p(ar) à 8—10 ö, 1174 skp		
garn, hela beloppet bestiger till		20743.29
Målarens arbete		947.16
Tobaksspinneriet		8191.10
samt järn- och stålvaror		<u>7036. 2</u>
Hela tillverkn. utgör sm d		36918.25
varvid äro 17 ges(äller), 32 lärling(ar) och 30 arbet(are), 12 mäst(are).		

Efter tullnärens berättelse skulle stämpeljournalen, som finnes hos överinspektoren, innehålla större quantum, men för dess frånvaro till G(öte)borg kunde extrakt icke därav lovas, som dock skulle översändas per post.

661

d. 25 augusti

Gemene stål- och järnsmidefabriken blev 1719 priv(ilegierad)

för And. Graf och 1753 renoverad. Denne tillverkning av spik, järnkedjor, skrapor, gemene knivar, saxar, lås och mungigor m.m. sker allestädes omkring av bönder, som en del själve upp i landet sälja sitt smide under namn att hava köpt el. stå under fabrik(e)n, men (de) hava själve härtill tid efter annan tagit sig frihet och därigenom inskränkt rätta fabriken privileg., vilken på det sättet drives och bör idkas, att 5/4-di. (fem fjärdings) mil från staden med den uppbyggde ämnes- och spikhammare utsmides någon del av grovt arbete, vartill järn förskaffas från åtskillige bruk i Småland och annorstädes, eljest genom handsmeder på landet, som taga järn hos bruksägaren i staden, utsmides det finare grövre arbete, och (vilket) sedan till honom tullfritt får levereras. Efter hr Liljegrens (Carl Liljegren) uppgivande förl. år har detta smide genom 14 kringspredde arbetare skett till 2746 d 2 ö sm och besågo vi någon kvantitet av desse tillverkade grovsmiden.

Resan till Viskafors

662

Borås och Viskefors. Eldsfara 1756 2 o. 3 dec.

Av(isan) (n:r) 100. 16 1/4. 2.

Att få bese det så mycket omtalte finare stål- och järnsmidet vid Viskafors, skedde resan efter middagen 1 mil ifrån staden till dess belägenhet och samma afton tillbaks. Vägen var den besvärligaste man kan upptänka och var ej annat än backe upp och ned, fastän detta var rätte vägen åt Varberg. Vi besågo i vägen hr Langlets valk med 5 p(ar) stampar, som ständigt är i full gång, och hava dess arbetare årslön och boställe på en plats, där förut varit ödemark, men nu i vilka stenhopar och moras tillräckl. åker och äng blivit upptagne. En myra (myr), som alldeles varit obruklig, var genom utdikning gjord bärande, så att på ägorne kunde 40 nöt födas, som är ganska rart (sällsynt) i denne trakten. Ett upprest kors stod bredvid vägen, där en boråsdräng blivit på hästen ihjälskjuten, då hästen lupit hem med de penningfulla väskor utan att mördarne fått vinna ändamålet.

Viske älv följde vi hela vägen. Denne går ned åt Varberg och skilde vid bron det bekante

663

d. 25 augusti

Marks härad, varifrån så mycken vävnad kommer. Här vid älven var nu järn- och stålfabriken belägen. Denne blev 1752 för handl. Lars Graf, Phil. Langlett och Petr. Hall 1752 (dubbel-skrivning) och på en öde plats, som var av moras överväxt, på kronoallmänning anlagd tätt till Viskarhults skattehemman. Faktoriet bestod i en byggnad med flere verkstäder, däruti 4 mästare, 4 gesäl(ler) och 14 arbetare under direktör Falks (Daniel Falk) uppseende arbetade.

Av ämnesjärnet, som blivit vid den förr omtalte Viskarhults hammare utsmitt — vilket hämtas från flere bruk, varav Gravdals-stålet var bäst — utspriddes nu i nedersta våningen vid 4 härdar, som voro bekvämt uppmurade mitt i rummet med fri omgång, blader till alla sorter finare och grövre knivar, som sedan i verkstäderna gingo genom flere arbetares hand, tills de uti det bredvid och i älven uppsatte slip- och polérhuset blevo alldeles färdiggjorde. Slipningen skedde på 4 hjul eller stenar på en gång, och

664

Borås och Viskafors

sade arbetare, att engelske stenar brukades, men de svenske voro för löse. Poleringen skedde ovan uppå med hjul av alm och ek obeslagne, som dock gåvo eldgnistor mot smidet. Desse hjul drogs med samma vattenhjul, och kunde både slip(ning) och polering ske på en gång.

Arbetarne sades vara ganska flitige. Dels hava de ej närmare än 1/2 mil till kyrka och bo skilde från krogen, dels äro de berömde för flit och drift, så att arbetet alltid continuerar (pågår), och skall de härvarande mästare Björk (Andreas Björk), Engström och Malmström varit hos smeden Engberg (Erik Engberg)

i lära och hunnit rätt vida i konsten, så att vi med förundran sågo det vackraste arbete: rakknivar och pennknivar, som ej giva de engelske efter, så ock många sorter bordknivar med och utan silverinläggning, ganska väl och propre (prydligt) utarbetade till 6 à 8 d silv(er) paret. I år hade till Stralsund blivitt utsänt betingat arbete av

665

d. 25 augusti

20 d(ussin) bordknivar m.m. till 500 d sm värde. Av Hans Excellens Flemig (Otto Hermansson Fleming) hade arbete blivitt förr betingat, som skickats till danske hovet. Man har orsak tro, att denne är bland, om icke den bästa fabrik av sådan sort i riket, och mest att förundra, att den på så kort tid tilltagit. Mästare mottaga järn för visst pris och leverera arbete på lika sätt efter överenskommelse och löna sine arbetare, som alle bo vid verket. Förl. år har tillverkn(ingen) bestigit till 4290 d sm. Knivskaft sågo vi av eben-, pocken-, königs-, lithen- och cocho-holts (kokosträ), så ock av buxbom, pärlemo, sköldpadd, elfenben m.m. Av horn och ben göres de gemene knivskaft, men desse rudimaterier (råvaror) voro brist att få, om icke anstalt kunde göras i provinserne, att sådant besparas. Frakten kommer därför likvisst (att bli) dryg. Saxar förfärdigas även, då de beställs, men knivarbetet idkas ständigt, och obs(ervera), att desse knivar äro alla faste (fästa) i skaftet, medan notet (nåten, bladfästet) går ända igenom. Manufakt(urens) stämpel är W.F. och (manufakturen) drives med intressentförlag.

Borås. Borgerskap, hantverkare, betjänter m.m.

666

Borås

Borgerskapet tillsammans utgöra 240. Tager man därav 170, som resa omkring (i) landet, så bliver de övriga icke många. De bestå av 6 kramhandlare, som hava någorlunde sorterade bodar, åtminstone 2.

Hantverkerier äro:

2 guldsmed.	7 skräddare	1 knappmakare
3 kopparsl.	10 skomak.	1 bokbindare
2 perukm.	10 snickare	1 sadelmak.
2 karduanism.	1 sämskmak.	1 hovslagare
2 hattmak.	1 glasmäst.	2 bagare
2 gördelm.	1 nålmak.	1 slaktare
1 tenngjut.	1 svarvare	1 handskmak.
2 garvare	3 färgare, som stå under privilegier.	
1 målare, som tillika har tapetprivil.		

1 urmakare, vilken även är timmerman.

Tunnbindare och vagnmakare äro 2 gubbar.

Klen- och grovsmeder, krukmakare, repslagare och andre nödige konstnärer (hantverkare) finnes icke.

Borgerskapet äro sins emellan enige och intaga icke gärna någon ståndsperson eller främmande.

Boråsare, som här allmänt säges om de handlande och icke är något öknamn, leva väl och hava snyggt i sine hus. De äro klädde helt väl och således före sig bättre opp (uppföra sig bättre) än borta, där de leva simple (enkelt) och allenast samla in sine pengar.

667

d. 25 augusti

Staden haver 1400 mantalsskrivne, som härrör av de många betjänter och gossar. Båtsmän hållas nu för tiden 31 ordinarie karl(ar). Vid kämnärsrätten ombyttes ständigt kämnärer vart år, men en vald preses har 100 d sm lön, som icke är rådman. På staten äro stadsfiskal el. utridare, kassör, fältskär och 2 stadsbetjänter. I tornet hållas 4 väktare, som byta om (varje) halvt dygn. De ropa om dagarne varje 1/4-del (kvart), vad klockan slagit, och tuta om nätterne i lur, hava 100 d lön. Nattväktare äro 2, som gå omkring i staden. De hava vardere 60 d lön och ropa, när klockan slagit, väktarerop: Gudi vare lov. Klockan är slagen. Gud bevare vår stad. Ropet var besynnerl(igt) på deres språk.

Stadens sigill är en aln emellan tvenne ullsaxar med band omkring, årtal 1725 — bevis att stadens näring är handel. Borgerskapet äro taxerade till fyrkar. Då de voro i gevär, utgjorde (de) 3 kompanier. Staden var vid 1640 och 1649 års riksdagar i 29. rummet, sedan flere gånger flyttad i n:o 43 (tillskrivet med blyerts). 1680 och 1681 var här landshövdinge-residens över länet, som flyttades till Venersborg.

Borås. Gudstjänstbesök

668

Borås

Ehuru tiden begynte skynda, förblevo vi dock kvar över söndagen att bevista gudstjänsten i Borås.

Kyrkan ligger på en höjd nästan mitt i staden. Denne har sedan brand(en), då hon alldeles förstördes, blivit uppbyggd med trävalv och nyl(igen) prydd med en vacker predikstol av blå marmorering och guldspeglar och ett högt torn, ovanpå starkt förgyllt. Altartavlan med nuvarande Maij:t contrefan (majestäters konterfej, porträtt) och flere hit skänkte tavlor äro nog prålände. Kyrkan är ljus och äger ett stort orgelverk av 28 stämmor, som en Cahman (Johan Niclas Cahman) byggt 1736 och hålles i gott stånd av dess broderson, så att detta verk är ett av de bättre i riket.

Gravarne äro betäckte med trägolv.

Magistraten hälsades genom brev från landshövdingen i länet för äreborne och välvise män. (Brevet uppläst i kyrkan.)

Såsom särdeles (säreget) märktes, att förmani(n)gen icke här läses alltid till communicanter (nattvardsgäster). Prakt och grannlåt saknas i denne församling. Näppelig(en) någon stad haver så jämd (jämn, enkel) och allvarsam klädedräkt. Kvinnfolken utgjorde större delen av församlingen, så att man nog kunde se de många bortovarande manfolks ledige rum.

Borås. Skola, fattighus, apotek, kvarnar m.m.

669

d. 26 augusti

Skolan har en läsmästare och hörare med 50 dis(c)iplar.

Fattighuset underhåller någre nödlidande på stadens sammanskott, och är intet kronohospital.

Apoteket är litet och har föga avsättning inom staden, ty dess belägenhet på en sund plats har förmodl. avhållit många sjukdomar. Frossa är alldeles okänd. 1709, då pesten grasserade runtomkring, blev staden förskont.

Gott vatten finnes icke allenast i den kringlöpande å utan ock i de många brunnar.

Lera är icke att finna på långt härifrån, så att tegelbruk icke kunnat här inrättas, varför, som sagt är, murning sker med ställsten, ganska väl huggen och jämnad. Surbrunn är belägen straxt utom staden. Två vattukvarnar med 4 p(ar) stenar och en väderkvarn hava borgerskapet att tillgå, varav en av de förre är donerad 1647. Båtsmän och vaktkarlar hava sine hus strax utom portarne, där någre ba(c)kstugor äro uppbyggde.

Åkerbruket är ganska ringa och kan för svag jord och steril mark icke utvidgas.

670

Borås

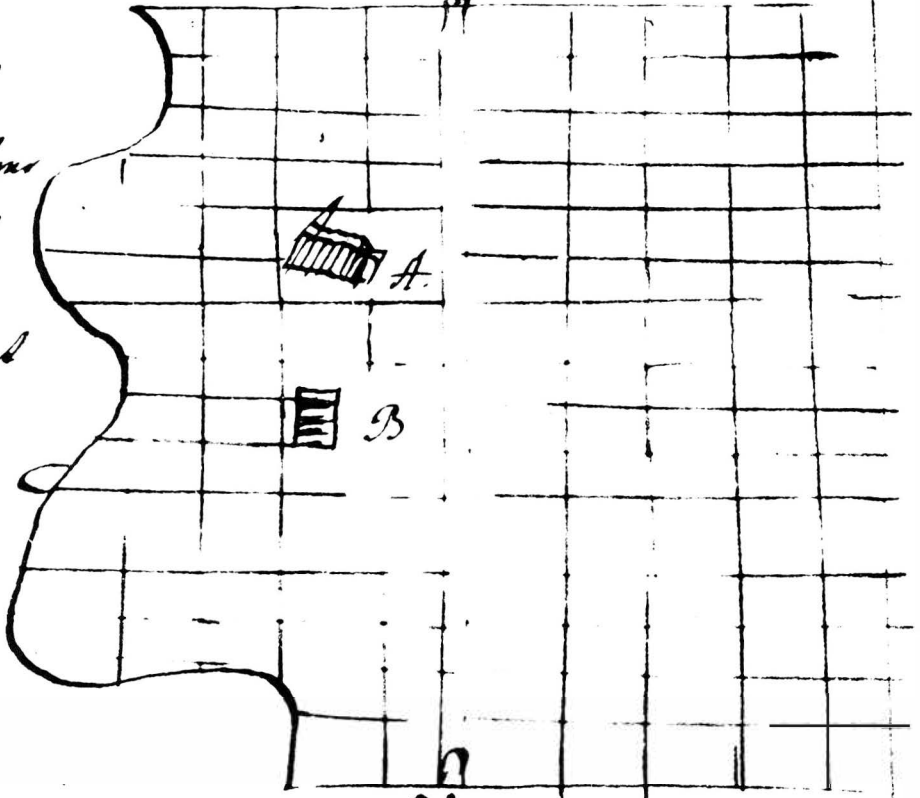
Ingen ort har renare gator höst och vår, ty, som de alla äro sluttande, finnes här ett ständigt avlopp, så att sopning mångastäds icke behövs. Huru floden på ene sidan omger staden, ses av denne ritning (se bild av dagboksblad). (Text till ritningen:) Floden Viske omgiver staden på detta sättet. Väster, Norr, Söder, A, B.

Borås

Gynnsamt för oss som gästar Sjöda i närheten
 som är vilken är en länthandling som är ut
 skänkt till oss, för att kopiera många
 till Sjöda. Gynnsamt för oss som gästar
 Sjöda i närheten vilken

Norr

Söder
 Väst
 öst
 väst
 öst
 väst
 öst
 väst

Söder

Norr Port. Gata vägnar ut Alingsås. Tonkoppar
 Väster ut Varberg Söder ut Kinds färd
 A. Kyrkan B. Rådhuset och torget
 Gatorne är vilken, Givars gårdar för allmoget
 4 Tomter. omringade ut Sjöda i närheten
 1000 färdar, 100 gårdar 414 Tomter.
 Gator är vilken 10 färdar längden a 10 färdar bredde.

(Vid) Norr port går vägen åt Alingsås, Jönköping, väster åt Varberg, söder åt Kinds härad. A: kyrkan. B: rådhuset och torget. Gatorne äro räte, vart kvarter har allenast 4 tomter, omkretsen av staden vid pass 1000 famnar, 100 kvarter, 414 tomter. Gator äro 10 på längden och 10 på bredden.

Borås och de sex häraderna

671

d. 26 augusti

Borås är av lika ålder med Göteborg, Sala, Sundsvall, Fahlun och Carleby, av Gustav Ad. anlagd. Kallades Boeråås och Borås, sedan den förut någon tid haft namnet Torpa. Skall vara inrättad av den orsak, att bönder förövat landsköp till andre städers förfång, och blivit pålagde, då kungen 1619 var på smålänske gränsen, att bygga denne stad. Desse bönder voro av Kinds, Ås, Marks, Vidunda (Vedens), Gäsene och Ballebygds härad, varav de förmögnaste skulle sätta sig neder i den nye staden.

Kindsborne, med vilka de andre häradar årl. överenskommo, på vad orter de skulle färdas, voro upphovsmän för vallmar.

Åsbor, som hade bokskog, svarvade askar och allehanda träkärl och något smide.

Marksbor så allestäds lin- och hampfrö, förfärdiga lärft, finare och grövre. Härav hava de så kallade marbo(r) sitt ursprung.

(I) Vin el. Vidunda härad, där nu Borås är belägen, lade bönderne sig på smide. Med tång förfärdigades rasp, hammar(e), hästskor, spik, skrapor, mungigor, broddar m.m. De hava icke järn utan (det) måste köpas från bruken.

Giäsene häradsbors hantverk var att binda ullstrumpor, bereda hudar, göra hästtäckan av hår, som de oppköpa allestädes omkring i landet.

672

Borås

Siste el. Ballebygds härad gör allehande träverk med hyvel, navare (borr) etc. såsom laggkärl, ankare, fjärdingar etc.

Boråsarnas handelsprivilegier m.m.

1620 reste 2 bönder till Stockholm ifrån Mark och gävo tillkänna, var de utsett plats till stadens anlägg(ande) vid Torpa kyrka i Frista gäll. 1621 (skall vara 1622) blevo priv(ilegier) i 17 punkter, varefter denne stads handlande fått den frihet att idka sin förre handel på vad ort de åstunda, och är (det) bönderne i desse härader förbjudet att föra andre varor än tråkäril omkring landet, men smide och vävnad äro de förpliktade sälja till borgarne. Till den ändan bör alla förpassas, som hava frihet resa kring landet, av borgmästare och magistrat, och bönderne av sine fogdar.

Köpmännene skola likväl erlægga bägge tullavgifterne, landtull och resetull här i staden och därpå hava tullkammar(e)s bevis, då de slippa tulla i andre orter. Till denne ändan (för detta ändamål) är en kontrollör med tullnärs karaktär (rang), som har 200 d sm lön, som utfärdar deras tullpass, vilka av inspektorn underskrivs, och förseglas deras gods vid visse resor med tullsigill, då det går direkt på någon stad utan att öppnas el. visiteras.

673

d. 26 augusti

Borgerskapets pass äro av (följande) innehåll:

Borgmästare och rådmän uti Borås göre härmed kunnigt och vittterligt, att såsom K.M. etc. haver denna stads borgerskap

med sådane privil(egier) beneficerat (begåvat), att de obehindrade måge föra sina varor till alla städer i Sverjes rike och dess underliggande provinser, dem uti öppna bodar och stånd så vid marknadstider och mark(nads)platser som eljest å landet och landsbygden till vem dem behagar och (som) godset till köps begär att försälja, såsom ock tullfri(e) vara, enär de med riktiga tullsedlar kunna bevisa sig tullen för deras medhavande gods här hemma i staden avlagt hava. Alltså i förmågo av ovan-skrivne privilegier haver N.N. anställt sin resa till N.N. där sitt gods att försälja och (av)yttra, m.m.

Marknader hållas i Borås stad d. 25 januari och 29 juni samt på landet vid Svenljunga i Kind d. 4 juni och Mikaeli, vid Håsvik (Håcksvik) *ibid(em)* (sammastädes) d. 14 sept., på Skene gästgivaregård i Marks härad d. 23 september.

Uti dialekten äro boråsborne nog skiljaktige från andre orters talesätt: U läses för Y, i framför l såsom e: lelle för lille. O som U: oxen som uxe.

Borås. Borgmästare, pastorer m.m.

674

Borås

Som stadens förste inbyggare varit bönder, så har ock borgmästare varit därefter av samma härkomst. 1620 och de följ(ande) (åren) var Afse på Stomben, sedan Eric Andersson från Åslett, 1654 Sven Person Vindruf, Joh. Svensson Vindruf, Sven Pers(son) Palm, And. Gun(narsson) Stillman, Nils Jacobson 1678, Esbiörn Mickaelson, Mag(nus) Melander, Ingman (Fredrik Ingman) stadens borgm(ästare).

Förste 6 åren bodde pastor en mil från staden i Frista, sedan blevo de flyttade. 1622 blev Arvid Haqvini (pastor), 1653 Jonas Betulander, 1672 Mart. Boethii Lithenius — Schönbergs (Nils och Jonas Schönberg) bror, 1701 Petr. Wettersten, 1704 Joh. Sandman, 1743 Hygrell (Anders Hygrell).

Tullstaten är 1 inspektor, 1 tullnär el. kontrollör, som förfärdigar passen, 3 tullskrivare, 5 besökare.

Borgerskapets 24 äldsta hava blivit sammankallade genom en blypenning, som till ett tecken gått omkring.

Landsvägarne härifrån räknas till Mariestad 12 $\frac{3}{4}$, Alingsås över skogen 3 mil, Varberg 8, Lidköping och Schara 10, Sköfde 8 $\frac{3}{4}$, Jönköping 9 $\frac{3}{4}$, Göteborg 7 mil, Ulricæhamn 5 $\frac{1}{2}$.

Besök hos Philip Langlet m.m.

675

d. 26 augusti

Hr fabrikören Langlett, där vi mest vistades hela dagen, berättade, att hans farfader Langlett varit den förste färgare, som Gustav Adolph med flere från Frankrike införskrivit, och hade sitt färgeri i Stockholm. Han hade 6 söner. Av dem inrättade Abrah., dennes fader, detta färgeri i Borås 1690. Men ene brodern till denne (Philip Langlet) följde svenske minist(ern) till Wien och kom sedan i österrikisk tjänst, varest han avancerade genom alle grader till fältmarskalk och skall (ha) dött 1:st (först på) 1720-tal(et). Hr Langlett är en man, som äger både styrka att driva sitt ansen(iga) verk som ock mogen insikt uti färgarekonsten, har ock (en) stor samling av sv(enska) böcker, dem han årl(igen) förökar.

Av päronträ sågo vi ett stort magasin med många kostsamma tryckstampar.

Balsaminer brukades här och flere ställen i staden till prydnad i fönstren.

Staden är vid den 33 long(itudinis), 57 lati(tudinis) grad(er).

1681 d. 13 dec. lades staden förre (första) gången i aska, men blev straxt efterhand uppbyggd. 1727 avbrände den andre

Philip Langlet (1707-1768), färgerifabrikör och en av sin tids förnämsta borgare i Borås. Färgeriet låg i nuv. kv. Pollux som begränsas av Lilla Kyrkogatan—Smedsgatan och Österlånggatan. Färgeriet beskrevs utförligt av Linné vid dennes västgötaresa 1746 (se årsboken 1962). Oljemålning i Borås museum.

resan och är nu ifrån den tiden uppbyggd mere regulair (regelbundet).

Hela dagen vackert uppehållsväder.

Karakteristik av boråsarna

676

Ifrån Borås. Se Nils Hufvud(son) Dahls rela(tion). (Anm. gäller verserna.)

Den som varit gäst i Borås medgiver, att borgerskapet äro hederlige och fägnesamme (frikostiga) i sine hus, om de på resor äro sparsamme i förtäring och färdige till arbete.

Desse verser om Borås såsom tryckte äga alldeles grund:

En Boråser sparsam är
Förvärvar mer än han förtär
På alla vägar söker
Sin vinst och flitigt arbet' gör
Som myran, och tillhopa fö'r
Förstörer ej men öker

och denna:

Såleds ä vi rätt instyrkte
Av ett sant och säkert rykte
Att Borås sin början har
Vilken finnes just belägen
Uppå stora stråkevägen
Som från Götha riket drar

men över bönderne må denne vara:

Oxar, ostar, hästar sälja
Öl, tobak för vinsten välja
Svär i lycka och i krum
Med sitt lärft och nålar skryta
Samt de gamla kampar byta
Är västgötars proprium (egenhet)

Resan från Borås till Ulricehamn

677

d. 27 augusti. 18 1/4. 2 1/8.

Vi lämnade Borås om morgonen, sedan en stark dimma begynte nedfalla, som bådade en klar dag.

Straxt utom tullen mötte vi åtskillige varor, som infördes till salu, en del på släpor eller tvenne hopbundne stänger, som med yttersta ändarne togo vid marken. Andra brukade klövjande på hästryggarne och någre få hade kärror. Hö fördes i klöv, som skulle kosta 2 d sm och vore ungef. 4 pund (lp). Kalk ifrån Kinnekulle, ler för 8 ö lasset, som en kunde bära, bark till garveriet m.m. voro inkommande varor. Pottorps (Påtorp) gård, en Seth (Johan von Seth) tillhörig, låg något från vägen, varvid ett tegelbruk var inrättat, men hade icke synnerlig god lera. Vägen var ganska backig. Skillnaden (skiljevägen) från Alingsåsvägen var straxt vid Örebro (Öre bro). Efter 2 1/8 mil kommo vi till Vernum (Varnum). Här bodde 4 grannar på gården, men kunde vardera allenast föda 3 à 4 kor. Bönderne i gemen härifrån hava den vana att årligen föra gods upp till landet åt västgötar el. boråsare, då de upphandla på hemresan näver och tjära samt bockragg, som sämskmakare av skinnen vid beredningen avskava. Utav detta hår spinna de och väva häst- och bordtäcknen, vilka nu utbjöds (till) oss för 6 mark de ordinära, och 3 d de fina stycket (per styck). Gumman sade sig färga gult med björklövssaven, svart med ett slags jord tagen i sjöbotten och uppblandad med litet skosmörja. Blått och grönt göres av den så kallade ingelblå. Indigo brunt och rött färgas av bottlet (böttlet) el. rolett, en mossa, som hämtas på Hisingen.

678

Till Ulricæhamn. 20 3/8. 1 1/8.

Att få ut flugorna sattes lövkvistar i stugutaket. Då afton kom, innefattades de i en säck och således utsläpptes.

Linsädet och lärftsvävning brukades något här i Venum.

Resan skedde vidare till Väby. På sidan av vägen något från Herna kyrka var en stor hög och upprest sten, kungshögen kallad, där en kung sades vara slagen.

Uti detta Ås härad och Toarp socken, dit man räknade en mil, är Germunderyd, ryske kejsarinnan Catharina Alexievna(s) födelseort, varest hon 1682 var född av regementskvartermästare Rabe (Johan Rabe). Hon blev gift med tsar Petter 1712 och kejsarinna 1725.

Vaggor sågo vi här såsom i Småland (dagboken s. 114) hänga på stänger, som med ene ändan voro fästade i taket och kunde 1/4 timma merendels efter vidrörande vara i gång. Eljest hade vi en anor (annan) sort vid Viskafors att se, som icke rördes på medar utan hängde på järnaxlar, av vilka dess gång länge försakades.

Allmogen här i orten hade den osed att mycket svärja, som man sällan i Skåne förmärkte. Väggar och tak voro klädda med bräder, men i taket voro inga spikar, utan hade en utskärning skett i bjälkarne, varigenom brädet var draget, och sedan vart efter annat tätt tillhopafogat.

Spisar murade av skiffersten voro nog like de av tegel. I stora stugan var jämte kokspisen en mindre bredvid uppsatt, som hade särskilt spjäll.

679

d. 27 augusti. 1 1/4. 3/4. 23 1/2.

Vid Lena by kommo vi åter på stora Göteborgs- och Jönköpingsvägen, varest lösväskan (för posten) till Borås varje gång av- och mottages. Kyrkorne voro små men tätt belägne. Lövskog hade vi nu åter och mera bärande mark. Kornet, som längre ned var inbärgat, stod ännu i rökar.

Vid Timeled (Timmele) var förste ombytet på stora vägen. Här utanför begynte en fin och besvärlig sand, som uppblåser vid storm och nog spritt omkring sig, så att vi funno den av samma art som flygsanden.

Hund sågo vi bunden vid ett får, som skulle lära sig följa hopen. Här nere, som bönderne hava många får, brukas inga vallherdar utan hundar. Dessa äro så vane, att de vid viss tid köra fåren både bort och hem, vaktar dem från odjur och icke övergiva skocken.

Vi togo åter av stora vägen och hade till Ulricæhamn 3/4 (mil).

Orten häromkring var angenäm och liknade nog Ångermanland med höga och av lövskog prydd berg och små sjöar.

Ätra-ån, som går ned vid Falkenberg, hade vi här, och kommer den utur Åsunda-sjön. Bönderne ville påstå, att det vore Laga å, men herr borgmästaren Stenström (Johan Stenström) gav oss annor underrättelse. I fönsterne sågo vi på många stäl-len spansk peppar-träd, som gjorde vacker prydnad.

Ulricæhamn. Stadsplan, bebyggelse, namn

680

Ulricæhamn. 1741 års avis(a) n(ummer) 30. (Anm. gäller 1741 års riksdag.)

En bland de mindre men bäst belägne städer är Ulricæhamn, n:o 61, mot småländske gränsen. Dess gårdar äro byggde jämte stranden av Åsunda smala men 2 1/2 mil långa sjö. Husen ligga högt, äro alla av trä, merendels brädslagne, med torvtak, ostrukne el. grå.

En gata går allenast genom staden, och står rådstugan mitt i staden på ett litet men fyrkantigt och sluttande torg.

Staden är gammal, fått förbättrade privil. 1604 och blev vid 1741 års riksdag omnämnd. Hette förut Bogesund och kallades ofta Boue- och Bokesund, varför den fick efter drottningen heta Ulricæhamn.

Ulricæhamn. Handel. hantverk, fabrik

Desse innebyggare hava alltid idkat en lika vidlyftig (vidsträckt) handel som boråsborne, men deras privil. blevo vid 1741 års riksdag inskränkte och dem alldeles betaget (förbudet) besöka marknaderna och göra upphandling med Borås m.m., varför borgerskapet sökte befria sig från borgerlige onera (bördor) men återvunno 1743 sine friheter och idka nu som (liksom) boråsare handel kring hela riket, fast merendels med oxar, dem de upphandla i Småland och Skåne och försälja upp i orterne.

Borgerskapet bestå allenast av någre (och) 70, högst 80. Tomter äro 65 $\frac{3}{4}$ frie och 5 $\frac{1}{2}$ kyrkans, varav en del äro trädg(årdar) men någre hava flere åbor.

681

d. 27 augusti

Hantverkare hava årligen tilltagit, så att nu äro mästare:

3 skraddare	3 skomakare	2 sadelmak.
2 guldsmed.	1 karduanism.	2 kopparsl.
1 gördelmak.	1 bokbind.	1 bagare
1 sämskmak.	1 målare	1 hovslagare
1 krukmak.	2 snickare	1 färgare
1 murmäst.	2 hattmak.	1 garvare

Dessutan finnes följ., som ej äro mästare:

1 målare, 1 snickare, 1 glasmäst., 1 grovsmed. De övriga idka handel och äro vid pass 40. Därav är allenast en öppen bod, men torde innan kort bliva 2:e nye.

Ingen fabrik är nu i staden mer än den från Göteborg i desse dagar hitkomne fabrikör Skånberg (Olof Skånberg), som här uppsatt sitt tobaksspinneri med 1 bord och karveri, 1 stor, 2

små pressar, och nyl(igen) begynt göra någre karduser. En förman för stadsborne, som hittills måst föra sine t(obaks)blader till Borås och Göteborg, vilka nu kunna få avlämnas hemma. Tobaksplantage idkas av större delen, och finnes 3 lador.

Men borgarehustrurne äro flitige att spinna och väva, så att karlarne sällan bruka annat än egen tillverkning, varav vi sågo det finaste kläde el. vallmar och även sommartyg med silkeinslag som camlok (kamlott) och bryzell (bryssel). Stor del av tillverkningarne bliva i orterne försålde.

682

Ulricæhamn

Med viktualievaror idkas även handel på andra orter. Tobak har varit en bland borgarnes uppförde produkter, den de likvisst måst köpa från andre orter — Laholm, Göteborg etc. — och vore att önska, om de av den nye fabriken till nöje kunde betjänas. Marknader hålles d. 24 febr., 24 juni, 21 sept. och 9 decemb., varav 2 äro allenast frimarknader.

Ulricæhamn. Historia, magistrat, kyrka m.m.

Staden har undergått många öden, skulle i 14. seculo varit så stor, att här varit 700 borgare, men av Christian Tyran 1502 blev den större delen förstörd.

Straxt utom staden har Sten Sture den yngre i fejden med de danske 1520 blivit skjuten, varefter han dödde på uppresan till Stockholm. Gården kallas nu Skottek. Uppå höjderne här omkring skall Cristian Omilde (Tyran) haft sitt läger och beskjutit staden.

Rörelse kan icke vara i denne stad, som ingen väg går härigenom, utan den ligger 1/2 mil avsides.

Borgerskapet leva i fridsamhet, veta icke av prål och nye moder, så att de bo såsom på landet, beklaga ingenting högre (än)

att de icke fått den förmån i mannaminne se någon av sin höga överhet hos sig.

Deras sigill, som de undfick 1741, är stort och har i stämpeln U med en krona och utomkring omgivet av 6 liljor och 10 träd. Kämnersrätt är icke.

683

d.27 augusti

Grundlagd 25 apr. 1757, (avisan) n(ummer) 37; invigd d. 1 juli 1759, n(ummer) 56. (Anm. gäller kyrkan.)

Stadens magistrat kunde icke allenast av deras lön soutineras (försörjas), om de ej hade oxhandel. Borgmäst. njuter 200 d sm, 4 ordinarie rådmän hava 30 d sm och 2 extra tjäna p(ro) merite (efter förtjänst). Kassören har 64, notarien 60. 1 stadstjänare och 1 väktare hava i proportion därefter. Tullinspektorn med 1 tullskrivare och 2 besökare äro tillräckl. att sköta de bägge tullar. Åker finnes till någre (och) 50 tunnland, som allt är bärande jord.

Pastor bor icke i staden, har icke hel(ler) boställe uppbyggt utan vid annexen Timeled 3/4 mil (därifrån). Således fick vi ingen underrättelse om folkmängden genom tabell, dock förmentes vara 600. 2 fältskärer bo i staden.

Kyrkan, som i 2 år stått under byggnad och haft det i Stockholm dragne lotteri till hjälp, har i juni månad blivit färdig och är nu till dubbel storlek utvidgad, som kostat med en liten tornbyggnad mot 12000 d sm. Den har inga pelare, är ljus och hög med trävalv. Predikstol och altartavla har ännu omålat bildhuggararbete. Ett litet positiv om 10 stäm(mor) har Hedlund (Olof Hedlund) uppbyggt. Skola med skolmästare och hörare finnes men intet hospital el. fattighus.

Vi besågo med stadens innevånare, som samlades efter skedd kallelse, den ifrån G(öte)borg hitkomne saxiske konsthäst, som gjorde många kuriöse och förunderlige exerciser och skulle nu föras till Stockholm.

684

Ifrån Ulricæhamn (d. 28 augusti). 23 1/2. 1 1/2.

I dag fick vi åtskillige prov av linne- och bomullstyg, som här i staden blivit förfärdigade.

Resan från Ulricehamn till smålandsgränsen

Avresan skedde genom samma tull som inkomsten. Efter 1/2 mil kommo vi på store vägen, som var besvärlig och backig. Vid Gulleryd (Gullered) lågo stora fässingar (säckar) med ängskär(a) till 3 skeppunds tyngd (skeppund c:a 135 kg), hitkomne på vagnar från Linköping, vilka skulle sändas till Langlets färgeri i Borås.

Kyrkan i Gulleryd av trä var en bland de minste man sett och har allenast gudstjänst varannan söndag.

Desto längre man kom upp i landet, dess mera säd funno vi obärgad.

Med handskära sker skörden. Säden bindes först i små knippor el. nekar, som sättes, sedan de någre dagar stått, tillsammans i en trave el. rök, som består av 2 tjog el. 40 nek(ar). I dag sågo vi grön nysådd råg uppkommen.

Efter 5/4 (mil) kommo vi till gränsskillnaden av Småland vid en upprest stolpe med årtal 1673. Vi lämnade nu de vackra stenstolpar, av vilka vi dock funno, (att) vanartigt folk alldeles i stycken sönderslagit en av 1754 års stolpar, och kommo nu andra gången i Småland eller Jönköpings län, varest de dålige trästolpar ånyo vidtogo.

INVENTARIUM EFTER RÅDMANNEN HÅKON ANDERSSON I BOGESUND 1689

AV
OLOF LANGLET

Professor Olof Langlet i Ulricehamn, som i föregående årsbok beskrev salpetersjudarnas yrkesverksamhet återkommer denna gång med en presentation av en bouppteckning från Bogesund — en av de äldsta bevarade i Älvsborgs län. Genom sin ovanliga detaljrikedom ger den en god uppfattning om bostadsskicket i en välbärgad borgargård i slutet av 1600-talet.

”Sal. Hr Rådmanen Håkon Andersson en fromb och rätt-sinnig man afsomnade 17 juli kl 8 om aftonen.” Året var 1689.

Håkon var son till Anders Håkonsson. Denne blev rådman 1629, vice borgmästare 1663 och under den tioåriga vakansen 1664-1674 ombesörjde han borgmästarämbetet från dess början allt intill sin död hösten 1669. Hans hustru Anna var dotter till rådmanen (1606-1614) Christopher Håkonsson och syster till Margareta, vars förmälning med borgaren Bengt Andersson i Göteborg hugfästes med gåvan av den äldsta ljuskronan i Ulricehamns kyrka, daterad 1627. Håkons broder Christopher blev rådman 1671.

Håkon började med all sannolikhet sin bana såsom handelsdräng som tidens sed var. I staden Bogesunds annaler gör han sitt inträde på allvar den 22 maj 1672 då ”Blefw Håcka Andersson tillsath till giestgifware och frijkenes från båtsmanspenningarne, skiutsningh och Giestningh så lenge han ähr giestgifware, och Anna Cristophers der medh afsagdh, efther borgerskapeth synes henne hafwa stor äigendomb och intet till stadhen skattath uthi ehn rundh tidh”. Anna Christophers, som ofta figurerar i magistratens protokoll, var änka efter borgmästaren (1631-1641) Christopher Andersson.

Som gästgivare fick han uppleva åtskilligt krogbråk. Så t.ex. 1674 ”i dät han af sin Resa en gång hemkom då hade parlamentemakaren Jöns Ericksson hans hustru Ingiärd Larsdotter i håret”, men ”förmedelst Hr Capitein Leutns förböön wille giestgiefwaren intet stort derpå klaga.” Jöns hade dessutom ”nederslagit en Paneledöör i giestgifwarens huus och utröckt krokarne sampt sönderslagit Spisen”.

År 1672 upptogs Håkon bland rådmännen. Bland övriga allmänna uppdrag kan nämnas posten såsom kyrkvärd från 1678 och som fullmäktig för staden Bogesund vid riksdagen i Halmstad samma år.

Håkon var en av Bogesunds rikaste borgare. I likhet med de flesta av de andra handelsmännen i staden gjorde han sig stora pengar på resehandel med oxar uppköpta inom länet samt i Halland och Småland och sedan vanligen levererade till Bergslagen. Ej mindre än 25 av stadens 36 handelsmän bedrev 1698 sådan handel. Åren 1687 och 1688 omsattes 1860 resp. 1560 oxar, varav Håkons andel var 197 resp. 180. Han kom därmed på god andra plats, första året efter rådmannen och härads-skrivaren Sven Mauritzson (Berg) med 205 oxar och nästa år efter Jonas Larsson med 189 oxar.

Den bild som här tecknats bör ge en ungefärlig föreställning om Håkon Anderssons sociala och ekonomiska ställning i Bogesund. Han hade också råd med att tillsammans med Sven Mauritzson och rådmannen Sigge Larsson till stadens kyrka år 1687 donera den praktfulla och i sitt utförande mycket intressanta stora ljuskronan, en Skultuna-produkt, som i alla tider hängt ”främst i Kyrkan”.

Men även av annan anledning har Håkon Andersson sig själv ovetande gjort sig värd att erinras av en sen eftervärld. Sedan han avlidit 1689 upprättades en bouppteckning, ett inventarium, efter honom av trenne av hans kollegor, rådmännen Sven Larsson, Nils Svensson och Simon Nilsson. Nils Svensson var tillika stadsnotarie och tullnär. Bouppteckningen är den näst äldsta, som bevarats i Älvsborg län — endast en kortfattad förteckning över ett mindre bo i Ås härad från 1688 är äldre. Därefter

äldsta bouppteckningar i Ulricehamn och Ås härad är från 1702 och 1724. För övrigt finns bouppteckningar från 1600-talet endast från Åmål (1691) och Valbo härad (1694) . Som jämförelse kan nämnas, att serien bouppteckningar i Borås börjar år 1789.

Inventariet efter Håkon Andersson är märkligt redan på grund av sin ålder men desto mer genom den detaljerade redogörelsen för såväl de på tomten befintliga byggnaderna som deras rumsindelning och möblering. Visserligen torde det möta stora svårigheter att rekonstruera gården och huvudbyggnadens rum, men man får i alla fall en förvånande åskådlig bild av hur en förmögen borgare bodde vid Stora Gatan i Bogesund under senare delen av 1600-talet.

Det förefaller icke omöjligt att platsen för Håkon Anderssons gård kan bestämmas. Hans fader Anders Håkonsson ägde två tomter i staden. Den ena låg intill Wester Långgatan i "siöraden" och har nu beteckningen Centralamerika nr 2 eller Storgatan 13. Tomten innefattade då även nuvarande Riddargränden och skildes av en mellanliggande tomt från Drake-tomten, som i sin tur gränsade till Kongsgränden längs Järnvägstorgets nordsida.

Den andra tomtens läge är mera osäkert, men den låg i alla fall mera centralt vid Storgatan, ehuru i "landtraden", då den i likhet med andra tomter liggande i rad med Håkonssons aldrig uppgivits löpa "från Wester Långgattan neder i Siöen". Detta är den gård som avses, när 1643 "Upbiuder första gången Anders Håkonsson den gårdh och Tomptt som han nu oppå boor Liggiandes Näst ihn till Anders Pederssons gårdh som han afw sin hustrus ättskillige arfwingar Inlöst hafwer". Det var hustruns syskon han utlöst, tydligen icke helt utan kontroverser, enär 1648 ". . . till öferflöd upböd vår medborgare Anders Håckonsson sin gårdh han tilförende uthi bodt hafwer fierde Resan så att ingen vidare thet uppå detta skall tala". Tomten kallades Råwadstomten.

Efter faderns död 1669 fann emellertid sonen Håkon denna

ULRICH HAMN

GEOMETRISK CHARTA

ULRICHAMNS STAD

alt Eilfsborgs Hofdingedöme

hwiicken till underdanig. Sälge af Hans kongl. Maytts Gönwärdigst i äminnelike Konung. Högde- nops allmädigste Besällning. Junt Konungens Kunga. Besällnings. hafvandes i orden höghörsloge för ordnande afsmatt blifwit ahr 1756 af

Georg Wiman

ägor

eller

Lande-

rie.

Nöta

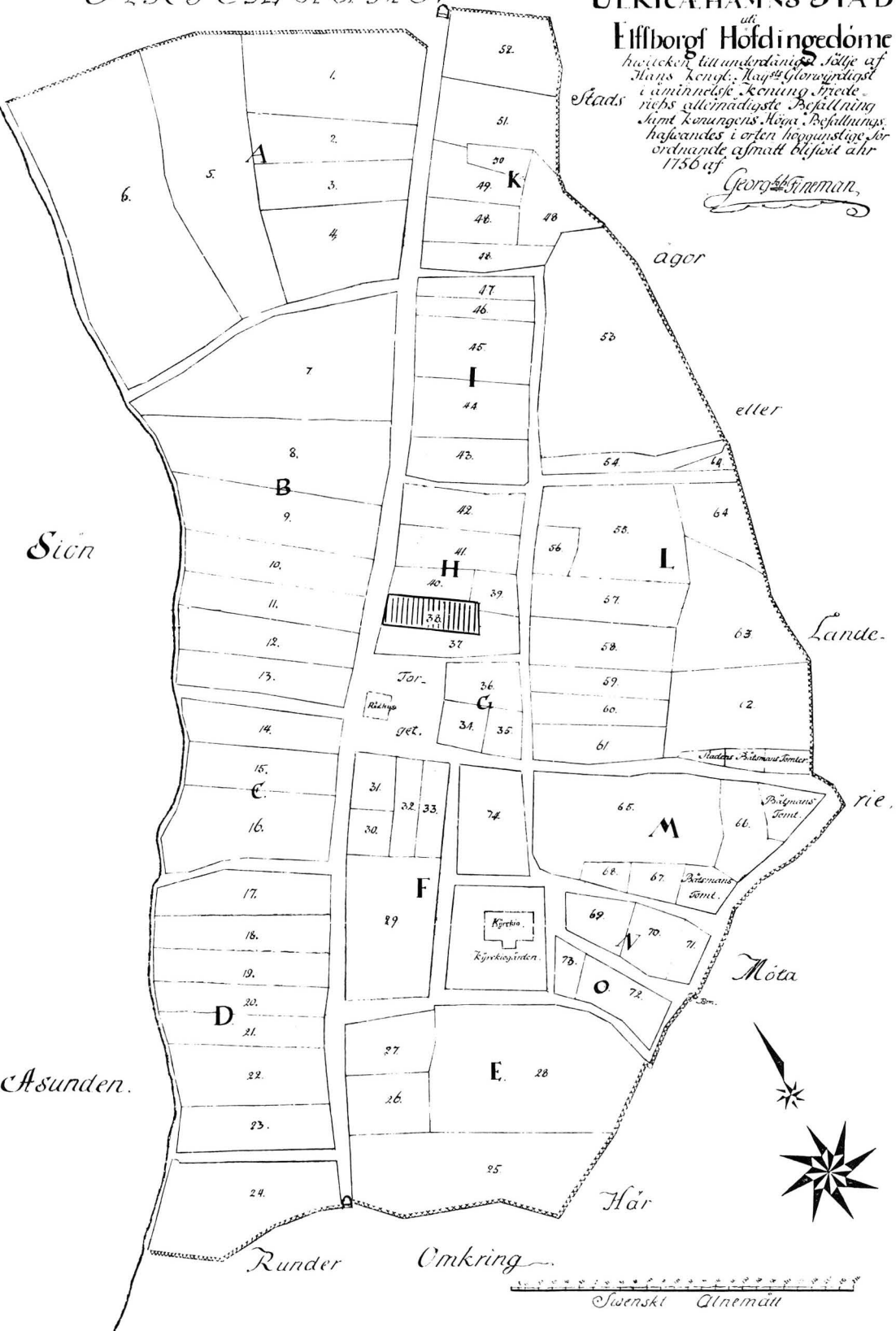
Här

Runder Omkring

Svenskt Almänn

Sien

Asunden.

tomt för trång och begärde 1670 av staden tillgång till en del av Anders Jacobssons tomt, som var öde och konfiskerad av staden, vilken tomt ”näst ofwan till . . . ähr belägen” (antagligen mellan Håkons tomt och Lilla gatan, dvs. Bogesundsgatan). Följande år ”Bewilliades Håcka Andersson att bekåmma brefw uppå den tåmpten”. Han behövde säkerligen utrymmet för sin gård — huvudbyggnad med 6 rum, kök och handkammare, ett par småhus med en kammare vartdera, en bod, ett bryggghus och ett ”hemlikhuus”, medan jordbrukets behov tillgodosågs av två lador, en loge, ladugård, stall, svinhus och portlider. Alltså en stor bondgård mitt i staden, med hästar, kor och svin.

Möbleringen av de olika rummen förefaller oss nog ganska spartansk: sängar, bänkar, bord, spis med järnspjäll, vartill kommer några kistor och två dussin stolar samt ett hörnskåp. Bohaget kompletteras med en del textilier. En del sängar är försedda med takhimmel och förlåter samt bolstrar, kuddar och täcken. Borden har dukar och bänkarna dynor och täcken av flamskvävnad. Fem ljusstakar och ett par väggplåtar förefaller vara i underkant för belysningen, men man hade andra anspråk på den tiden och iakttog andra tider för sömn och vaka. ”Footpannan” — sängvärmaren — av koppar var nog så behövlig. Redskapen vittnar om jordbrukets behov, resevagnar, resesäckar och sadlar om många års handelsresor och oxdrifter.

Märkligt nog saknas i inventariet andra fastigheter än stadsägan. Förklaringen till detta kan vara, att hustru Anna jämte systemn Margareta efter fadern ärft åtskilliga åkrar och lyckor, som Håkon kunnat bruka. Likaså förvånar frånvaron av ”Silver” i ett så förmöget hus, trots att det fanns guldsmeder i staden. Man kunde också vänta, att hos en gästgivare träffa en försvarlig uppsättning ätverktyg, men på denna tid torde de resande ha medfört kniv och sked för eget behov.

”Geometrisk Charta öfwer Ulricæhamns Stad”, avmätt år 1756 av Georg Fineman. Rådman Håkon Anderssons gård, nr 38, (streckmarkerad) låg strax norr om torget invid Storgatan.

Som synes uppgick det totala värdet av kvarlåtenskapen till 1101 daler, vilket kan jämföras med motsvarande summa för bouppteckningen från Ås härad, nämligen 163 daler.

Det välstånd, som kännetecknade Håkon Anderssons gård framstår i bjärt dager vid jämförelse med förhållandena rörande prästgården i Bogesund vid ungefär samma tid. Kyrkoherden därstädes Isac Brochénius (1682-1713) — upprättade i samband med sitt tillträdande av tjänsten en P.M. den 9 maj 1682, där man efter latinsk ingress finner följande: "Men för ähn man sig till någon REALITET kan förfogha vill iagh REVERENDO SUCCESARI en tienligh effterrättelse om Prästegårdens äghor Huus och anfågne IMMUNITETER gifua, Nembl.

I Huus

1. Een stor Bygning temmelig PROPORCIONERAT i wäster å gården. Ao 1680 Upbygd som lofuad med det erforderligaste skola REPARERAT blifua.
2. Een stor lada med 2nne golf dock uthan loge samma år bygde.
3. Een gammal stugo med 2nne leda nedrätne Kamrar.
4. Een RUINERAT Kiellare huar öfuer två gamble bodar uthan taak finnes.
5. Sköön brun. Uthan brunskaar.

INVENTARIUM

1. Sängh fastslagin wid wäggen af ringa wärde.
2. Twå gamble benchiar med fothylla, slätt arbete, uppå.
3. Een bordskijfwa med odugelig foth."

Man får hoppas, att kyrkoherden medförde egna inventarier.

Till sin död i juli 1689 var således Håkon Andersson en rik man — men i oktober samma år kallades hans änka Ingierd Larsdotter inför rådstugurätten "efftersom åtskillige CREDITORER sigh Beswerat, huru eller på hwad sätt hoon tänker bethalningen förnöija, swarandes inga tillgångar hafwa uthan allenast hoon med godo oplåter sin Sahl: Mans CREDITORER alt hwad husetz förmögenheet fins, och således gierna åstundar

ett INVENTARIUM oprättas och sedan will CEDERA BONIS.” Till att förrätta inventeringen förordnades då rådmännen Swen Larsson, Simon Nilsson och notarien Nils Swensson (Kollingh). Det hela slutade i maj 1690 med 3772 dlr Smt i skulder och 1933 i aktiva.

Fastighetens öde har jag icke kunnat följa närmast efter konkursen. I en tomtförteckning från 1690-talet uppgives den emellertid vara i tullnären Brodins ägo och 1699 företedde denne i rätten en husesyn av 1698 upprättad av ”Påstmästaren Simon Nilsson, Rådñ Dareljus och Borgaren Andhers Hall. Uppå th: gård han nu förtidhen bohr utij”. Han vill ha gården uppjuden för sin räkning, enär ”han ägher sin Gifto-Rätt i gården Jämpte thet han utlöst några såm ägdt Rätt stor summa stätes. Hwilka hafft fordhran effter Sahl Rådñ Håkan Andhersån”. Om han konserverat Håkons änka och gift sig till halva gården, så frågar man sig hur hon kunde ha denna kvar — men faktiskt taxerades hon 1690 högre än flertalet borgare i staden.

När Brodin flyttade till Håkons gård kan man endast gissa, men det kan ha skett i samband med att han i oktober 1694 uppbjöd Bältaregården till salu, efter att ha inköpt denna två år tidigare.

Efter Brodins frånfälle köptes gården av handelsmannen och senare rådmannen Anders Kyllén och kan vara den gård, som på Finemans karta av år 1756 anges tillhöra Kylléns sterbhus, nu med nr 7 i kvarteret Indien, Storgatan 20. Detta kunde då vara den tomt och gård Håkan ärft efter sin far och sin morfar, rådmannen Christopher Håkonsson. Emellertid hade 1741 en av då framlidne Anders Kyllén ägd tomt sålts på auktion och därefter kommit i rådman Johans Lunds ägo — denne ägde redan granntomten invid torget. Möjligen avsåg denna försäljning endast en del av Kylléns tomt, som på 1756 års karta ter sig rätt anspråkslös till storleken.

Huru därmed än må förhålla sig, så har Håkon Anderssons konkurs resulterat i ett inventarium, som åtminstone för Älvsborgs län är unikt och av ej ringa kulturhistoriskt intresse.

INVENTARIUM oppå then Qwarlåtenskap och the persedlar som efter Rådmannen i Bougesund Sal. Håkon Andersson fantz och framwijstes Skieddt d. 19 octobris Anno 1689.

Nembl.

Manngården

1. En gatustuga norr om porten, med 2ne bänkiar och pallar, 2ne sängiar, ett långt bord af fuhru, 4 st. fönster med lukor före, spijs med järn spiäll utj, 1 handkläd stohl¹ och dör med dubbellt lås före, sampt muhrat kiällare under stugan
2. En lijten kammar söder om porten med säng, 2ne små bordh och bänkiar 3. st. fönster med lukor spijs med järn spiäll och 2ne döörar med smällåsar, sampt innan för kam-maren gatubod med lehmm sampt dör och lås före
3. En nattstugu norr öfr med 2ne sängiar ett bordh af fuhru, ett föresäthe 2ne bänkiar, 3 st. fönster spijs och järn spiäll och döör med smällås
4. En stor nattstuga söder öfwer, med 2ne sängiar 2ne bänkiar ett bordh af fuhru 6 st. fönster spijs med järn spiäll och dörr med smällås före
5. Sæthestugan med 2ne wisthuus öfwer, inredningen är en säng, en långbänk en kijstebänk. ett wråskåp en slagbenk, ett långt bord af fuhru 2ne slagbord 4 st. fönster med lukker före spijs med järn spiäll
6. En giästkammar fram för stugan, med en säng och ett lij-tet bordh, 2ne bänkiar och 2ne fönster med lukor före —
7. En matkammar dito med hyller på wäggen 2ne bänkiar, et lijtet bord och 2ne små fönster
8. Kiöket wed stugan, med 2ne bänkiar sethjenk ett slag bord och diskehyster et glt. bord, och ung grufwa² med järn spiäll 2ne fönster 2ne döörar främst i stugan med smällåsar, 2ne dito nedan utan lås, och en förstuga med halfdöörar —

1

Inventarium over den overlevedes her og den
 forladtes bueaffter i adskillige her og her
 ved sigtelse af den her og her
 den 19 October 1689.

Naumb

Maaned

1. En guld ring med sine guld og sølv
 2 1/2 guld og sølv, 2 sølv
 et stort sølv og sølv, 1 sølv
 med sølv sølv, sølv med sølv
 sølv id; 1 sølv sølv og
 sølv med sølv sølv sølv sølv
 sølv sølv sølv sølv sølv
2. En sølv sølv sølv sølv sølv sølv
 sølv sølv sølv sølv sølv sølv
 sølv sølv sølv sølv sølv sølv
 sølv sølv sølv sølv sølv sølv
 sølv sølv sølv sølv sølv sølv
 sølv sølv sølv sølv sølv sølv
 sølv sølv sølv sølv sølv sølv
3. En sølv sølv sølv sølv sølv sølv
 sølv sølv sølv sølv sølv sølv
 sølv sølv sølv sølv sølv sølv
 sølv sølv sølv sølv sølv sølv
 sølv sølv sølv sølv sølv sølv
 sølv sølv sølv sølv sølv sølv

9. En kammar söder på gården med säng, 2ne benkiar, ett
lijtet rund bordh, 2ne fönster, spijs och järn spiäll, dörr
med smällås —
10. En dito på samma sätt inredd i kammar —
11. En boodh söder på gården —
12. Ett bryggghuus med bryggie hähl —
13. Ett hemlikhuus —

Ladugården

1. Twänne ladur med en loga —
 2. Ett fäestall —
 3. En hästestall med 6 rumm —
 4. Ett stort porthuus —
 5. Ett gammalt swijnhuus —
- Mangården in alles —

658 29

Sillfwer fintz intet —

Tehn —

- 6 st. nyia fat
- 6 st. gl. dito
- 1 tallrik
- 2 gl. liustakar
- 1 skåhl wäger

Koppar

- 1 st. rimmat ³kiättel nedmuhrat
- 1 st. gl. brennewijns panna —
- 1 st. rimmat gryta à 16 skålpund
- 1 st. dito 10 skålpund

Messingh

- 1 par drefna liustakar
- 1 st. giutin dito
- 2 st. plåtar stakar ⁴
- 6 st. becken
- 1 st. mortill
- 1 st. footpanna

Sängkläder./.

- 9 st. räckie bulstrar⁵ med randige wahr
- 1 st. duhn bedd
- 4 st. hufud bulster dito
- 2 st. dito med hwit skin wahr
- 11 st. örnegåth
 - 1 st. gråå filt
 - 1 st. hwijt dito
 - 3 st. ryior
 - 4 st. skjn fällar med täcken
 - 2 st. finske sänge täcken
 - 1 st. sängförlått af grönt schain⁶
 - 1 st. brun drählsdito med kappa
 - 6 st. rajtakans⁷ förlåter
 - 1 st. kyrkhde för kongstijonden i Hester⁸
 - 1 st. taakhimmel af karthun⁹
 - 1 st. dito af lärfftt med uddar omkring
 - 5 st. bordkläden af rajtäken¹⁰
 - 1 st. flämsk benckie dyhna
 - 2 st. dito med ratäken¹⁰
- 10 st. flämske hyende
 - 8 alr nytt ratäke på wäggen
 - 6 par lärfffts laakan
- 11 st. örnegåts hufwor¹¹
 - 4 st. drähls duukar
 - 4 st. handkläde¹² dito

Gångkläder

- 1 st. swart fin klädning
- 1 st. gl. brun råck
- 1 par grå klädes byxor
- 1 st. biörnskins mössa
- 1 gult läder giehengh
- 1 lijten krookzabbell

Booskaph

- 2 st. koor en koo slachtat
- 1 st. sugga
- 4 st. ung swijn
- 2 st. hästar

Inneredskaph

- 3 st. jerngrytor
- 1 st. stekepanna
- 1 st. brååpanna ¹³
- 1 st. halster
- 1 st. stekespett
- 2 st. ljuse saxar
- 3 st. eldgaflar
- 1 st. jernstöör
- 1 st. täljyxa
- 4 st. huggyxor
- 3 st. små nafrar
- 1 st. större dito
- 1 st. hållhake
- 5 st. lijar
- 3 st. skiähror

Trädh Redskaph

- 1 st. stor beslagen kijsta
- 1 st. dito swart
- 1 st. utan beslagh
- 1 st. beslaghet skrijn
- 2 dussin styre stohlar ¹⁴ af eek
- 2 st. bryggie kahr
- 2 st. sämbre dito
- 2 st. sädes bing
- 1 st. miöhl kahr
- 4 st. öhlträd ¹⁵
- 1 st. swagöhls träd
- 2 st. halftunna silleband ¹⁶
- 2 st. halfankare

1 st. såå
1 st. ämbar
6 st. saltträd
4 st. kannor
4 st. stoop
2 st. askar af eek
3 dusin talrijkar
4 st. skåhlar
4 st. trååg
4 st. ängebyttor ¹⁷
3 st. honungsträd
1 st. gam. hööwang
1 st. gl. resewang med korgh
3 st. gl. wang vnderreder
4 st. obeslagne gl. hiul
3 st. beslagne dito med axlar
4 st. arbets sehlar
2 gl. sadlar
1 st. läder reep
1 st. ny läder resesäck
1 st. gammal dito
2 st. hollandske kruus
4 st. glasflaskor

Summan 1101 19 2/3

Suen Larsson

Nills Swensson

Simon Nilsson

Till stadsarkivarien Torgny Bondestam, intendenten Hans Kruse samt personal vid Landsarkivet i Göteborg, Nordiska Museet i Stockholm, Kulturen och Folklivsarkivet i Lund samt Folkminnesarkivet i Uppsala ber jag få framföra mitt tack för hjälp med tydning av ord och termer.

NOTER

En del nedanstående förklaringar är minst sagt osäkra. Detta gäller dels noterna nr 6, 7 och 10, som skulle fordrat en omfattande genomgång av svårtillgänglig facklitteratur, dels och framför allt beträffande not nr 8, som synes helt oförklarlig — någon feltydning av originalets skrift föreligger icke.

1. *Handkläd stobl.* — Antagligen en hylla med stång under för att hänga ett handkläde på. Jfr not 12.
2. *Ung grufwa.* — Öppen köksspis med bakugn.
3. *Rimmat.* — Begagnat.
4. *Plåtar stakar.* — Vägglåtar med ljushållare.
5. *Räckie bulstrar.* — Långbolstrar (madrasser).
6. *Schain.* — Ett finare, importerat ylletyg.
7. *Rajtakan.* — Bör väl vara rajlakan, dvs. röllakan.
8. *Kyrkhde etc.* — Närmast till hands liggande tydning av förkortningen är "kyrkhyende", vilken dock icke ger någon vettig innebörd åt texten. — Av intresse kan möjligen vara att kyrkoherden Isac Brochénius i sitt ovan citerade P.M. under rubriken "Wahnlike intrader" upptar "Kongs- och prestetionden af Hester", som omfattade staden Bogesund tillhöriga 4 gårdar. Men varför kyrkovärden Häcka Andersson skulle behöft något speciellt hyende för att uppbära kungstionden av dessa torde trotsa all fantasi.
9. *Karhun.* — Kattun.
10. *Rajtäke, ratäke.* — Täcke, väggkläde, väv i rya-teknik.
11. *Örnegåts hufwor.* — Under 1600-talet brukliga örngottsvar, på framsidan rikt broderade, som på dagen drogs över det för natten avsedda varet.
12. *Handkläde.* — Torde här motsvara "paradhandduk".
13. *Brååpanna.* — Stekpanna av nu vanlig typ, dvs utan fötter.
14. *Styre stoblar.* — Stolar med ryggstöd.
15. *Träd* (öhlträd, saltträd, honungsträd etc.). — Laggkärl (fornsv. "trae")
16. *Silleband.* — Sill.
17. *Ängebytta.* — Antagligen trästäva avsedd för mjölkning utomhus.

KÄLLOR:

Boger, G. 1951. Ulricehamns krönika. — Ulricehamn 1951.

Langlet, O. 1975. Äldre ljuskronor, väggarmar och vägglåtar i Ulricehamns kyrka och deras givare. — Ulricehamns Kulturhus verksamhetsberättelse för 1974. Ulricehamn 1975.

Rådhusrättens domböcker och magistratsprotokoll. Inneliggande handlingar 1675-1700. Kyrkbok 1624-1690.

Roasjö Kyrka, Västergötland
Exteriör.

ROASJÖ KYRKA

KYRKAN PÅ "ROARS RÖJNING"

AV
BERTIL ERIKSSON

Sockennamnet kan icke skriftligen beläggas tidigare än i Skara Stifts Kyrkliga Jordebok år 1540: "Rowaridz kyrkio upbörd". Däri förekommer även formen: "Roffwaridh". År 1542 skrives namnet "Roersiit" och 1561 "Roerssrid". Man anser, att det är sammansatt av mansnamnet Roar samt det gamla ordet rydh = röjning. Av "Roarsre(d)" blev "Roarse", som misstolkades såsom Roasjö.

Den nuvarande kyrkan på "Roars röjning" har haft föregångare. Djurklou konstaterar, att Sexdrega gäll 1540 hade fem kyrkor, vilket bestyrkes av Jordeboken. Utom Sexdrega,

Hillared, Ljushult och Roasjö upptages däri även Ringestena (Regenstena), vilken socken sedermera sammanslogs med Sexdrega, efter det att dess kyrka enligt traditionen förstörts av danskarna. Om den föregående kyrkan i Roasjö vet vi föga. Tydligt var också den av trä. Roasjö äldsta räkenskapsbok omtalar, att man 1679 "köpt spåån til kyrkian", och 1680 beslöt man att "3 st. Eeker skulle begäras och huggas thär aff spåån till kyrkians taak". Samtidigt köpte man "spijk till fästa spåån medh på kyrkiotaaket." Snart började man dock tänka på nybyggnad. Under de närmaste åren upptager räkenskaperna många gåvor till kyrkan både från sockenbor och utsocknes. Som exempel på det senare kan nämnas, att man 1688 fick 4 öre smt av "En resande Man ifrån Boråhs". Den största gåvan kom 1684 från "Wählborna fru Maria Lillia til Apelnäs" och bestod av 30 dal. smt. Även i övrigt var hon mycket givmild mot kyrkan och skänkte åtskilliga textilier. Hon hade varit gift med Bröms Gyllenmärs, blivit änka 1679 och var sedan troligen bosatt på Apelnäs hos sin syster Kerstin, som före 1660 blivit gift med kapten J. Palmbom. En originell gåva på 1 dal. smt. fick man den 2 februari 1689 från "Någre aff sognefolket som Gudh gifwit lycka til att fånga lodiur". Därjämte hade man redan 1687 ansökt om kollekt till kyrkobygget. Det året fick nämligen Biörn i Udden betalning "för thet han upförde til Stockholm suppliquen om Collecten" och begärde "Hans Kongl. Majts nådigste Resolution". 1688 köpte man spik för 45 daler och 1689 heter det: "I thetta och förriga åhret är framskaffat thet werke som fordras till kyrkians byggning aff trä". Allt tedde sig således lovande.

Men just då, 1689, hände något bedrövligt: "Then 23 majj hafwa slemma menniskior brutit sig in i kyrkian genom ett fenster, taggit Jernstöören och ther medh stött kyrkioskrijnet sönder och taggit bort penningarna så många ther woro niderlagde, som woro på then tijdh 11 dal. och 1 öre smt". Efter den åderlåtningen utgjorde kyrkans medel ca 58 dal. smt. Likväl avslutas det årets räkenskaper med det trosvisa: "Gudh förser medel och förläne til wärkets fullbordan sin nåderika Wäl-

signelse för sitt H. Nampns och ähras skull''. Och hoppet kom icke på skam. 1690 inflöt kollekten från Kinds Härad 12 dr. smt. och från stiftet i övrigt utom stiftsstadén 46 dr. smt. Dessutom den stora gåvan: ''Till Gudhs ähra och Hans H. tempels byggnat i Roarsiö hafwer Hans Kongl. Majjt vår Allernådigste Konung och Herre, Konung Carl then XI aff Högh Kongl. mildhet och nådh förährt content 100 daler. . . Gudh warhe Hans Kongl. Majts ganska stoorá Löön.''

Så byggdes Roasjö kyrka 1690 utan skuldsättning men säkert med många dagsverken av sockenborna. Enligt kontraktet erhöáll byggmästaren för ''kyrkian och wåpnhuset bygde och inredde'' 178 daler och 2 öre smt. Vis av skadan köpte man icke blott låsar till kyrkodörren utan även till ''penningelådan, som är under altaret''. Kanske var inbrottet orsak till att man så småningom satte lämmar för fönstren utanför glaset. 1711 köpte man gångjärn till fönsterlämmarna och 1719 reparerades dessa. Det bör framhållas, att kyrkan hade fönster endast på södra sidan. 1691 års räkenskaper upptar utgifter för byggande av läktare i väster och för predikstol med ''bookbråde och chrona'' (predikstolstak). Då inkom också den resterande kollekten från stiftsstadén, vilken utgjorde 31 daler. Utvändigt var kyrkan både på väggar och tak klädd med spån och tjärstruken. Sakristia saknades liksom torn. Men på kyrkogården stod klockstapeln med en klocka, som i förteckningen 1679 säges vara ''stor och skiön'' och 1693 ''stoor och wälliudande''. Om denna säger prostén C.M. Lindberg i sin beskrivning av pastoratets kyrkor: ''Säges hafwa tillhört Ringestena kyrka''. Runt kyrka och kyrkogård fanns en mur ''medh bräder öfvertäkt'' samt 3 portar, varav åtminstone en var försedd med porthus av trä. Den invändiga målningen av kyrkan fick anstå till 1707, då den utfördes av Niclas Bergh för en kostnad av 90 dr. Och 1709 står i räkenskaperna: ''Kiöpt fyra Evangelister till predijkstohlen för 4 dr''. Predikstolen var placerad på norra sidan. Altartavla saknades. Måhända hade man på eller över altaret ett enkelt kors. Koret var smalare än kyrkan i övrigt med en klart markerad skillnad från långhuset. Kyrkan var

icke större än 10 × 7 meter. Av bänkindelning 1744 framgår, att den endast hade 12 stolnummer. På väggen nu kan man tydligt se, var långhusets vägg då slutade. Det blev trängsel vid gudstjänsterna. I någon mån sökte man avhjälpa detta genom att bygga en liten "fruntimmersläktare" på norra sidan mellan läktaren i väster och predikstolen. 1756 betalade man dem, som "framkiört wirke till then tillämnade Lectaren" och 1761 målarna, som "målade Lectaren fram". Läktarna voro dock icke åtråvärda. Ty på sockenstämma 1777 klagas över att bl.a. "tienstepigor och inhyses quinfolk gå icke uppå then för theras skull bygde Lectaren".

Så småningom uppkom då tanken på kyrkans tillbyggnad. Redan 1780 förekom detta ärende vid sockenstämman, varvid man uttalade sig för att koret skulle i öster vara tresidigt och göras lika brett som kyrkan i övrigt, för att man skulle kunna uppsätta en altartavla. När det sedan gällde frågan om att skaffa material, vidtala byggmästare etc. blev det votering, som gav till resultat "28 jakande" och "6 nekande". Sedan förberedelserna vidtagits, skulle frågan slutgiltigt behandlas på sockenstämman den 12 maj 1782. Ordförande var dåvarande kyrkoherden i Sexdrega Christian Böcker. För tillbyggnaden talade kyrkovärden Nils Bengtsson, medan Per Hansson i Öfre Hiulåsen gick emot förslaget. Det verkar, som om man icke trodde att alla formaliteter voro klara, så att man var rädd för att få böta för kyrkobygget. Det blev en mycket livlig stämma. Det framgår tydligt av kyrkoherdens ord i protokollet: "Men såsom aldrig något i thenna lilla församling kan hwid soknestämma företagas, än mindre något beslutas eller afgöras utan oenighet, kif och trätor, så blef nu åter ett hiskeliget sorl och stoj, så att thå then ene skrek emot och öfwer then andra, kunde ordföranden knapt fatta något af hwad som sagthes. Så mycket kunde likwäl märkas, att Per Hansson hade få tilhörare. När kyrkoherden flera gånger äskat liud, blef änteligen så mycken tystnad, att herr Cornet Liljedahl kunde upläsa, dock med hög röst, Konungens Befallningshafwandes bref i ämnet till kyrkoherden". Sedan kyrkoherden lovat att taga hela ansvaret på sig,

kunde äntligen beslutet fattas. Cornet Jonas Liljedahl bodde på Vännebo och tillhörde församlingens sexmän såsom representant för Utbo rote. Kornett var den lägsta officersgraden vid kavalleriet. Liljedahl var icke "wählboren" (adlig), men han kallas i andra sammanhang "wähllärd". Samtliga tryckta källor ange, att kyrkan tillbyggdes 1783. Men redan den 4 augusti 1782 var kyrkan förlängd och ny bänkindelning ägde rum, varvid man nu hade 16 stolnummer nere i kyrkan att röra sig med. Det felaktiga årtalet kan möjligen bero på, att man först 1783 betalade det utförda arbetet. Dessutom hade sockenborna gjort många dagsverken vid kyrkan. Att det även annars kunde gå livligt till på sockenstämmorna i Roasjö framgår av protokoll den 12 september 1784: "Här yppades nu strax et gräsligaste støj och skrik, ej annorlunda än på en kroog ther dryckenskap öfwas". Tydligt trodde man sig ha funnit ett fel i räkenskaperna. Särskilt utmärkte sig Börge Svensson i Östra Roasjö. Om honom skriver ordföranden, att han måste vara "drucken eller rörd till förståndet". Nutidens Roasjöbo är förvisso lugnare på stämmorna än dåtidens!

Vid stämman den 27 juli 1783 upplästes ett brev från "fabriquer" Åhwall, Borås, vari denne krävde betalning med 16 dr. banco och 32 sk. specie för en beställd altartavla. Denna begäran avslogs, "thå ingen beställt altartaflan och kyrkians kassa genom förlidet åhrs nya tilbygnad är uttömd". Trots detta träffade man nästa år vid stämman den 12 sept. 1784 med "fabriquer" Nils Åhwall det avtalet, att han för en sammanlagd kostnad av 71 R. smt. och 32 sk. specie skulle måla kyrkan nästkommande år och förfärdiga den omtvistade altartavlan. 1786 påpekade man dock, att Åhwall icke helt fullgjort det beslutade arbetet. Kyrkmålaren Nils Åhwall hade, trots invändningar från Boråsmålaren Detleff Ross, år 1762 fått bur-

Altarmålning i Roasjö kyrka utförd av Nils Åhwall i Borås på 1780-talet.

skap som målare i Borås för att utföra porträtt och kyrkmålningar. Redan 1780 hade han försett Seglora kyrka med altartavla. Motivet var korsfästelsen. Inramningen räckte från altarbordet upp till taket. Utan vidare kan man konstatera, att Roasjö altartavla är nästan exakt lik Seglora kyrkas. Prosten C.M. Lindberg giver 1820 denna beskrivning av den: ”Äger vacker altartavla, bestående af Duk 4 alnar hög och 3 alnar bred, i perlefärgad ram med förgyllda lister och stor Sol ofvan. Taflan föreställer Frälsarens död på korset, Johannes och Maria stående ock en kvinna sittande wid korsets fot gråtande, wäl gord”. Slutlikviden för den invändiga målningen fick målaren 1789.

Klockstapel­n på kyrkogården förorsakade många bekymmer. Den reparerades flera gånger, bl.a. 1783 och 1788. Vid stämman den 29 maj 1794 talade man om att bygga kyrktorn, men först den 10 juni 1805 fattade man beslutet. Trots detta var det icke helt färdigbyggt den 19 juni 1809. Byggmästare var Sven Morin. Denna gång framhölls tydligt, att man byggde efter "af Kongl. Maj:t gillad ritning". Kostnaden utom virke, körslor och församlingens dagsverken var c:a 468 rdr. smt. I samband med tornbyggnaden uppkom tanken att skaffa en lillklocka. Roasjö var den enda församlingen i pastoratet, som bara hade en klocka. För att se om saken kunde finansieras på frivillighetens väg anordnades en provsubskription. Vid stämman den 25 maj 1810 nödgades man dock konstatera, att den tecknade summan icke ens skulle räcka till fjärdedelen av vad en liten klocka kostade och det hela ställdes därför på framtiden. Själva tornet vid kyrkans västra gavel får av prost­en Lindberg följande beskrivning: "8 alnar i fyrkant, 26 alnar högt, är utan afsättning, utan spets, med blott åt alla sidor afslutande spånlagt tak med liten half-rond frontespiece åt hvar sida, öfwerst half-kula med stort kors af koppar och förgylde". År 1817 målades sedan tornet med oljefärg. Ofta sköttes ringningen av socknens ungdomar. Tydligt ringde de ibland så våldsamt, att både klocka och torn kunde skadas. Därför stadgades den 18 juni 1811, att klockan icke fick ringas upp högre än som fordrades för en jämn gång. Men aldrig ha väl kyrkklockorna ljudit vackrare, än när de ringdes för hand!

Inne i kyrkan hade man 1810 beslutat företaga en genomgripande förändring. År 1811 omtalas, att man lagt nytt golv i hela kyrkan och byggt en ny och större läktare vid västra gaveln. Fruntimmersläktaren på norra sidan hade tagits bort och där hade fönster upptagits, i storlek och placering lika dem, som redan fanns på sydsidan. Predikstolen hade flyttats från norra sidan till den södra och dragits närmare koret. Där hade också gjorts två bänkar. Genom förändringen voro flera partier i kyrkan omålade. Dessa beslöt man nu måla och helst skulle "fabriqeren" Sven Morin anlitas. Han måste alltså gjort sig

omtyckt i församlingen. År 1821 beslöt man äntligen att bygga sakristia på norra sidan av kyrkan, 3 alnar i fyrkant.

Under de närmaste åren utfördes blott en del underhållsarbete på kyrka och kyrkogård. En liten påminnelse om dåtidens färd sätt få vi, när det 1848 står: "Preststallet repareras". År 1851 läser vi: "Små torpare få begagna främsta bänkrummet på Läktaren, men då de gå till Nattvarden, intagas de i åbons bänkrum". Men det blev annorlunda efter den 16 november 1857. Ty protokollets § 8 lyder: "Till beredande af någon inkomst åt kyrkan, beslöts att främsta bänken på hvardera sidan af läktaren förses med dörrar, låsar och behöfligt antal nycklar, hvarefter de uthyras på auktion åt de högstbjudande". Men vart skulle då de "små torparna" taga vägen. . ? En ganska vidlyftig målning beslöts den 30 december 1862, då Peter Petersson i Örby fick i uppdrag att måla kyrkan in- och utvändigt för den av honom betingade summan av 450 rdr.

Uppenbarligen var det på den tiden icke nog att deltaga i själva gudstjänsten. Så lyder nämligen § 11 i protokoll 28/5 1861: "Till förekommande af det opassande utgåendet utur Kyrkan under Kungörelsernas upläsande, beslutade Soknemännen, att så snart sången är slutad, skola kyrkodörrarna tillstängas och låsas genom Kyrkoväktarens försorg och ej öppnas förr än allt från predikstolen är upläst".

Samma år den 14/10 finner vi i ett protokoll något, som egentligen ligger utanför kyrkans historia. Men samtidigt få vi därigenom en inblick i Roasjöbornas tillvaro i en tid, som icke ligger mycket mer än 100 år tillbaka. Man beslöt nämligen att bilda en jaktkassa. Ur denna skulle utgå ersättning till den, som fällt "odjur" enligt följande taxa: Björn 25, varg 15 och för lodjur 12, allt i Riksdaler Riksmünt.

År 1863 företogs en större reparation. På södra sidan framme i koret hade funnits en dörr. Den igensattes och man fick därigenom utrymme för 2 nya bänkar på karlsidan. Samtidigt flyttades den lilla bänk, som varit där, till fruntimmerssidan. Hittills hade sakristian tydligen icke haft någon dörr ut till kyrkogården. Men nu upptogs en sådan på sakristians östra

vägg. Ändringen hade till följd, att man förutom korbänkarna, som disponerades av Stora Apelnäs, hade 18 bänkar på vardera karl- och fruntimmersidan. Dessutom på läktaren 5 bänkar på varje sida. Det var nödvändigt att taga till vara varje utrymme, eftersom församlingens folkmängd ökades, så att den 1869 kom att uppgå till 661 personer och följande år till 668.

Till klockarens uppgifter hörde bl.a. att leda sången vid gudstjänsterna. Men på stämman 1867 förklarade denne, att han måste ha hjälp under vintermånaderna. Emellertid åtog sig torparen Sven Petersson i Säfshult, då klockaren var förhindrad, att tjänstgöra och uppehålla sången vid gudstjänsten "mot ett arfvode af 37 öre för hvarje gång". Ändring skedde 1871, då till klockare och folkskollärare i Roasjö valdes vik. folkskolläraren i Kinna A. Lindgren. Redan den 8 maj samma år beslöt man ordna plats på läktaren för klockaren Lindgrens orgel. Vid visitation år 1881 av biskop Björk konstaterade denne, att det i Roasjö fanns en mindre orgel, som dock icke tillhörde församlingen utan "orgelnisten" därstädes A. Lindgren. Det var hårda bud för en kyrkomusiker att behöva hålla församlingen med orgel. År 1896 skänkte dock Andreas Eriksson och hans hustru Sofia på Roasjö Stom den nuvarande orgeln. Den var tillverkad av C.A. Herngren, Lidköping, och hade 6 stämmor. Som tack tillförsäkrades givarna enligt egen önskan under sin livstid 2 sittplatser på läktaren utan avgift. Orgeln har sedermera renoverats av Josef Johansson år 1950. Renoveringen bekostades av direktör Algot Johansson, Borås, som vid flera tillfällen varit givmild mot sin barndoms kyrka. År 1967 försågs orgeln med ny fläkt.

Den 6 december 1881 hade man nödgats fastslå att den gamla kyrkklockan var "nästan obrukbar". Det blev fråga om dess omgjutning. Anbud infordrades från klockgjutare C.A. Norling, Jönköping, och från Göteborgs Mekaniska Verkstad, varefter Norling fick uppdraget. Denne måste emellertid meddela, att han på grund av sjukdom icke kunde mottaga beställningen, varför den gick till Göteborgs Mekaniska. Det avtalades att två klockor skulle gjutas, vilka tillsammans skulle ha samma vikt

som den gamla. Denna måste verkligen ha varit ”stor och skön”. Leveransen skedde 1882 och kostade sammanlagt med axlar och kläppar 2.192 kr, varifrån dock avräknades 1.014 kr. för den gamla klockan. Samtidigt hade många frivilliga bidrag influtit, så att församlingens utgift blev liten.

Vintertid fick man frysa i kyrkan. Men den 23 okt. 1888 hade enskilda personer -icke namngivna- erbjudit sig att skänka en ”värmeapparat”. Anbudet antogs med tacksamhet och det beslöts, att den skulle uppsättas på karlsidan. Av protokollet kan man utläsa, att det gällde en kamin av stort format. Möjligen var det vid detta tillfälle som predikstolen flyttades tillbaka från södra sidan till den norra, där den nu är placerad. Under följande årtionden utvisa räkenskaperna endast utgifter för mindre reparationer och förbättringar. Så målades kyrkan invändigt 1891 med ”hartzoljafärg”. Det dröjde ända till den 24 okt. 1929 innan ett förslag om en genomgripande restaurering behandlades. Det framhölls, att en sådan var nödvändig, om icke kyrkan helt skulle förfalla. Värmeanläggning, golv, bänkar och fönster voro i dåligt skick. På grund av penningbrist föll dock förslaget. Men det kom upp på nytt redan den 9 dec. samma år och då fattades beslut om restaurering. Omsvängningen berodde på att dåvarande komministern John Ivarsson i Ljushult tillskrivit flera forna Roasjöbor och fått deras löften om bidrag. Restaureringen kom att omfatta bl.a. slopande av den gamla kaminen och installation av varmluftsanläggning från Ebbes Bruk, borttagning av väggpanelning, nya fönster, renovering av golvet, bänkar med bänkdörrar samt målning. Entreprenör var Byggnadsfirman Gustafsson, Borås, och kostnaden ca. 17.000 kr. täcktes helt av gåvor och en mindre restaureringsfond. Räkenskaperna för år 1930 upptar blott en utgift på 197 kr. för kostnader vid kyrkans återinvigning. Åtskilliga församlingsbor hade dessutom gjort frivilliga dagsverken. Det kan tilläggas, att kyrkan 1948 fick el. belysning och på senare tid el. uppvärmning. År 1930 flyttades också golvuret från platsen invid altaret till södra väggen. Först i 1930 års inventarieförteckning dyker detta ur upp som ”golvur av ro-

kokotyp''. På innersidan av fodralets dörr står året 1820 och detsamma kan svagt skönjas på den övermålade urtavlan. Men ingenstades nämnes tillverkaren och inga protokoll eller handlingar utvisa när och på vad sätt klockan kommit i kyrkans ägo. När detta skrives har 45 år förflutit efter denna restaurering och Roasjö lilla församling kommer så småningom att ställas inför problemet att företaga en ny. Givmilda donatorer efterlysas!

För att fortsätta med inventarierna så köptes 1684 ''et timeglass'' för 8 öre smt. Men det nuvarande timglaset på predikstolen är av senare datum. År 1731 fick Biörn i Udden betalning för ''timeglasset som består af 4 glas'' och samtidigt erhöll ''Johan Andersson i Stora Lidh i Hillaredhs sokn för timeglassets hållarna'' 30 öre smt. På predikstolen ligger även Carl XII:s bibel. Varje kyrka skulle ha en sådan. Så även Roasjö. Därom vittna räkenskaperna. År 1696 läsa vi: ''1:e gången utgifwit till then nya Biblia och Handboken 12 dr. smt.'' och år 1705: ''Till then nya Biblien 12 dr. smt.'' Men 1726 heter det: ''Uthom the förr efter Kongl. Maj:ts Befaldning utlagde 12 dr. smt. till then Nya Kyrkio-Bibeln, för hwilka 12 dr. smt. ingen Bibel fick, hwarom likväll både hwid Rijksdagen och på andra höga ställen är vigilerat, men ändå föga uträttat, uttages efter Consist. bokstafliga och stränga befaldning till förenämnda Bibel å nyo 7 Rd.'' Enligt inventariet fanns bibeln 1739 men sedan är den borta. Den Carl XII-bibel, som kyrkan nu äger, är skänkt 1969 av barnen till J.A. Hedin och hans hustru född Redlund. Det är icke bekant, om den ursprungligen tillhört kyrkan eller kommit från annat håll. Kyrkan har vidare i sin ägo Fredrik I:s bibel av 1735 och Gustaf V:s bibel.

Inventariet 1693 upptar ''Samblepung med dumbiällra på stången''. ''Samblepung'' är verkligen en exakt benämning på kollektbehållare. Stången finns kvar, men ''dumbiällran'' är borta och själva håven är utbytt på senare tid. Det kyrkoskrin, som bröts sönder vid inbrottet 1689, finns med i inventarierna ända till 1896. Sedan är det försvunnet. Men för kyrkokistan i sakristian erhöll år 1720 Bengt Larsson i Holmarp 6 dal. medan

Kalk tillverkad 1764 av boråsilversmeden Erik Wibeck.
Kuppan senare förändrad. Tillhör Roasjö kyrka.

beslagen kostade 2 dal. Liksom de övriga kyrkorna i pastoratet har även Roasjö haft en kyrkstöt för att "hurtigt wäcka den sofwane". Den 22 okt. 1718 betalade man "Kyrkiowäktaren för han gåth med Stöten 1 dal. 16 öre smt."

I Roasjö inventarieförteckning 1645 upptages inga metallföremål och därför icke heller kyrksilvret. Men 1679 nämnes "Kalck med Pathén aff silfwer". Kalken säges vara "liten och gammal, behöfwer förbättras". Detta skedde också 1682 för en kostnad av 16 dal. smt. Det nuvarande kyrksilvret är dock av senare datum. Lindberg påstår att kalk och patén köptes 1752 och Bexell har samma uppgift i "Göteborgs Stifts Hi-

storia och Herdaminne''. Men den är felaktig. Sanningen är, att kalk och patén tillverkades 1764 av Erik Wibeck, Borås, verksam 1743-1781, och inköptes av församlingen 1765. Räkenskaperna det året säger: 'För nya Kalcken med patén, som bortbyttes mot then gamla, betalt 202 Dr. smt.' Cuppan är senare omgjord 1841 av C.A. Lindström, mästare i Borås. I räkenskaperna finner man vidare, att år 1682 majoren Per von Utter givit 'en lijten silfwerask' och 1693 anmärkes, att den är 'till Sognebod tienlig att föra oblater uthi'. Den asken är nu borta. Om den nuvarande oblatasken skriver Lindberg: 'Gifwen 1765 af Grefwe Sv. Creutz och dess fru Grefwinna Fleming.' Vi vet, att dessa makar voro givmilda mot sin kyrka. Men denna gåva måste då ha lämnats efter mannens död, ty krigsrådet Svante Creutz, född 24/4 1695, avled på Stora Apelnäs redan 27/10 1762, 67 år gammal, 'af utsotfeber', säger Dödboken. Änkling två gånger hade han för tredje gången gift sig med Maria Helena Fleming. Hon överlevde sin man och avled 1771 på egendomen Öredal i Hangelösa socken. Hangelösa ligger nära Lidköping, vilket gav en ledtråd, när det gällde att finna oblataskens upphov. Från början stod det klart, att den icke tillverkats i Borås. Den har ett stadsvapen med mansfigur samt S. Z. S. för tillverkaren och F. för tillverkningsåret. Med hjälp av Röhsska museet löstes gåtan. Mansfiguren är Lidköpings vapen = biskop. Initialerna betyda Samuel Zettersteen, mästare 10/5 1759 i Lidköping under ämb. i Göteborg och död 1783. Askens tillverkningsår är 1764. Allt tyder på att Lindbergs uppgift, att den gavs år 1765, är riktig. Till kyrksilvret hör också en silsked, tillverkad 1876 av A. Johanson, Borås, verksam 1866-1882. En sockenbudskalk, som hittills angivits vara av tenn, har befunnits vara av silver. Ett med krona krönt B(Borås stadsvapen då), initialerna P.K. och tillverkningsåret 1740 tyda på att den är gjord av Petter Kin(d)berg, Borås, verksam 1735-1742.

'Handfaat aff messing och bäcken ther till' finns i inventariet 1693. Längre fram ändras det till 'Dopfat med bäcken af messing' och då har tillkommit 'ett bäcken af tenn' och än-

nu längre fram ”Dopfat med dopskål af mässing” samt ”en dopskål af tenn”. Men plötsligt är dopskålen av mässing borta. Kvar finns ”dopfattet”, som senare kallas ”dopbäcken” samt skålen av tenn. Dopfattet är ca 50 cm i diameter och har som motiv i botten Marie Bebdelse. Det har konstaterats, att redan på 1500-talet var detta motiv jämte bl.a. Jordan-dopet vanligt i dopfaten. Dopskålen av tenn med 2 handtag är tillverkad 1743 av tennsmeden Lars Persson Bergström i Göteborg, verksam 1736 - 1778. Man förvånar sig över, att kyrkan icke äger någon gammal dopfunt. En sådan bör ha funnits. Den nuvarande ekfunten härstammar från sen tid.

I kyrkan finns tre ljuskronor. Om den äldsta står det i räkenskaperna den 22/12 1745: ”En Lius-Crona med 8 piper 48 Dr. 9 öre smt.” Vidare finns en ljuskrona av bronsförgyllt järn med glasprismor och med 15 pipor, skänkt 1861 av A.J. Ekelund, Roasjö. Den tredje ljuskronan av mässing med 16 pipor är en gåva av Andreas Jacobsson, Ljushult, på 1900-talet. Samme givare har även skänkt de femarmade ljusstakarna på altaret, medan de 20 lampetterna i långhuset äro en gåva av Kyrkliga Syföreningen. Lampetten av mässing i koret torde däremot vara från 1700-talet. Detsamma gäller de tvåarmade stakarna i koret samt en ”ljuspanna” av mässing för två ljus, ty de äro med 1739 bland kyrkans inventarier. Mycket gamla äro de två tennstakarna i sakristian. Men det har icke varit möjligt att ännu tyda de otydliga stämplarna. Det kan vidare nämnas, att man den 24 maj 1855 betalade 10 rdr. banco för två handsprutor av koppar. Men blott den ena finns kvar.

Enligt de senaste inventarieförteckningarna skulle fyra gamla textilier vara deponerade på Historiska museet i Göteborg, nämligen: En brudpäll, varom det står i räkenskaperna 1717: ”Köpt en Pell t. kyrkian 12 Dr. smt.” Vidare ett antependium av siden med inskrift: ”I.H.S. 1717”. Emellertid upplyser museet, att dessa två textilier icke finns upptagna i dess liggare över mottagna kyrkliga föremål. Däremot finns på museet de båda andra textilierna, en mässhake av siden med brunt kors från 1600-talet och en kudde av cerisfärgad sidenbrokad. Det var

Mässhake från Roasjö kyrka, utförd i blommigt, franskt siden och med påsytt brunt kors. (1600-talets slut). Deponerad i Göteborgs Historiska Museum.

Kudde (bokpall) från Roasjö kyrka märkt "SC MF A 1751". Deponerad i Göteborgs Historiska Museum.

troligen till den förra, som Maria Lillie skänkte "et blomerat sidentyg" 1681. Kudden (bokpall) kallas i ett inventarium för "bokhyende". Den är försedd med initialerna "S.C. M.F. Anno 1751" i guldbrokad. Även här äro alltså Svante Creutz och h. h. Maria Fleming givarna. Om deras kyrkliga engagemang vittnar också följande.

Roasjö församling har aldrig haft egen präst. Likväl har under flera år en präst varit bosatt där. Vid prostvisitation 1745 berättade kyrkoherden, att "Krigsrådet högwählborne Herr Grefwe Creutz på Apelnäs i Roasiö sokn har husprest hvid namn Sven Holmblad Westro-Gothus, then thär dock föga oftare predikar hemma än thå ingen gudstienst blifver i Roasiö, uthan Herskapet går flitigt i kyrkian och bemälte prest upför sig som en rätt prestman ägnar och anstår". Vid biskopsvisitation 1749 uppgavs, att samme präst fortfarande var informator och hus-

präst på Apelnäs. Han var ''af godt namn och rykte''. Denne Sven Holmblad var son av torparen Lars Nilsson och var född i Stångås i Eriksberg 29/12 1715. ''Prestvigd 1744 till huspred. hos krigsrådet S. Creutz på Apelnäs''. Sedermera blev han kyrkoherde och prost i Forshem. Han avled 16/7 1777. Hans eftermäle lyder: ''Han var en hederlig, ordentlig och driftig embetsman''.

Om än ingen av pastoratets präster bott i Roasjö, har likväl den mest kände av dess kyrkoherdar fått sitt vilorum på Roasjö kyrkogård, nämligen Erik Rosenius. Född i Roasjö 1677, son till bonden Esbiörn Eriksson, tog han efter studentexamen 1698 namnet Rosenius efter sin hemsocken. Han blev kyrkoherde i Sexdrega 1709, dog ''efter häftig pleuresi'' den 7/4 1738 och blev enligt egen uttalad önskan begravd i Roasjö, där ett gravhus uppsattes, vilket 1809 utbyttes mot en 4 alnar hög ekpelare. I dess ställe uppsattes och bekostades sedermera av hans sonson, excellensen och greven Mattias Rosenblad, en minnesvård, som erinrar om att Erik Rosenius var stamfadern för fyra adeliga ätter: Rosén von Rosenstein, Rosenblad, von Rosén och Munck af Rosenschöld. Den 29 maj 1791 åtog sig församlingen att vårda graven, vilket åtagande fortfarande torde gälla.

Detta är i korthet kyrkans historia. Men kyrkan på ''Roars røjning'' hör icke blott det förgångna till. Fortfarande finns anledning att följa den maning, som står skriven på dess lillklocka:

''GÅN IN I HANS PORTAR MED TACKANDE,
UTI HANS GÅRDAR MED LOFVANDE''.

Otryckta källor:

Landsarkivet, Göteborg: Domkapitlets protokoll 1666-1682. Domkapitlets Handl. ang. kyrkor o. kyrkoinventarier. Inventarieförteckningar fr. 1645. Visitationsprotokoll. Kyrkoräkenskaper 1678-1850. Sockenstämmoprotokoll 1776-1862. Kyrkostämmoprotokoll 1863-1875. Pastoratsarkivet, Sexdrega: Kyrkostämmoprotokoll fr. 1876. Kyrkorådsprotokoll fr. 1921. (Kyrkorådsprotokollen 1876-1921 gingo tyvärr förlorade vid prästgårdsbranden 1921). Kyrkoräkenskaper fr. 1851. Visitationsprot. o. inventarieförteckn. fr. 1851. Handl. ang. el. ringning 1953. Olga Fürstenberg: Förteckning över äldre inventarier, sammanställd september 1921. Prosten C.M. Lindbergs beskrivning av pastoratets kyrkor, 1820.

Tryckta källor:

Andersson John: Boken om Kind, Mariestad 1930.
Andrén, Hellner-Hernmark-Holmquist: Svenskt silversmide 1520-1850, Sthlm 1963.
Bexell J.G. och S.P.: Göteborgs Stifts Historia och Herdaminne, Göteborg 1835.
Bruzelli B.: Tenngutare i Sverige, 1967.
Djurklou G.: Sv. Formminnesfören. Tidskrift, del 3, 1876, Strödda anteckn. om Kinds Härad i Västergötland i äldre tider.
Elgenstierna G.M.: Den introducerade svenska adelns ättartavlor.
Ewald G.: Västergötland i ord och bild, Alingsås 1930.
Karlsson W.: Kulturens Årsbok, Lund 1957, Dopfat och dopskålar.
Lundahl I.: Det medeltida Västergötland, Lund 1961.
Ortnamnen i Älvsborgs län, del 7:1, 1919.
Silver från Borås och Ulricehamn, Borås Museum 1966.
Skara Stifts Kyrkliga Jordebok af år 1540. (1899)
Sveriges Bebyggelse, 1950: Roasjö socken.
Tingvall S.: Kulturhist. Fören. i Borås Årsskrift 1960, P.A. Hall, sid 109
Wallin S.: Kulturhist. Fören. i Borås Årsskrift 1956, Seglora träkyrka, sid. 58.
(Båda dessa senare beröra Nils Åhvalles verksamhet).
Warholm Joh. W.: Skara Stifts Herdaminne, del 1, 1871 (Ang. Sven Holmblad).

Foto: Kjell-Åke Ölander, Sexdrega, Antikvarisk-Topografiska Arkivet, Sthlm, O. Ljung, Hist. Museet, Gbg.

Ett hjärtligt tack riktas till Olof Ljung, Historiska Museet, Göteborg för uppgifter och foto av textilier samt till min svåger, läroverksadj. G. Ericsson, Göteborg för hjälp med anskaffande av fotostatkopior och andra uppgifter.

Förkortningar: dal. = daler, smt = silvermynt, rdr. = riksdaler.

Denna artikel har tryckts med generöst bidrag från dir. Algot Johansson, Borås.

MÖBELTILLVERKNING I BOLLEBYGD

AV
AGNETA BOQVIST

Fil. kand Agneta Boqvist har ägnat en undersökning åt möbelhantverket i Bollebygd. "Ballbomöbler" är ännu ett välkänt begrepp för många sjuhäradabor, även om tillverknigen i dag nästan helt upphört. En gång var det emellertid ett viktigt näringsfång vid sidan om jordbruket.

Under 1880-talet började möbeltillverknigen i Bollebygd att öka i omfattning. Tidigare fanns en verksamhet i liten skala, men först nu blev den av sådan betydelse att den omnämnes i olika författares och myndigheters utlåtande över orten: . . . "deremot har tillverknigen af enklare möbler börjat visa tecken till ett betydande uppsving inom Bollebygds socken, sedan under föregående år slöjdkurser af Elfsborgs läns Slöjdförenings södra Afdelning härstädes blifvit anordnade och omfattats med ett ovanligt varmt intresse."

Under 1890-talet ökade produktionen ytterligare, mycket p.g.a. boråsbanans tillkomst 1894, med allt vad detta innebar för underlättande av transporter. Kommunikationernas förbättring medförde också att priserna på produkterna steg.² Tidigare skedde frakterna efter oxar och en resa till Göteborg, ca 4 mil, tog två till tre dagar i anspråk. Ofta slog man följe på vägen, och på lördagarna kunde man se upp emot 30 lass på väg mot staden.³ Efter järnvägens tillkomst upphörde emellertid dessa landsvägsfärder. I norra och mellersta Västergötland var häst/

oxe samt tåg den vanligaste fraktkombinationen. ”Vi reste i följe med Ballebobönder, var vanligen 4 i sällskap. Man satte hästen i Herrljunga och tog tåg till Vara. Från Herrljunga tog det sju timmar att köra hem. Där kunde man sälja möblerna 2 kronor dyrare än i Borås. Det var Olsson i Västergården, Anders Larsson i Myrekulla, Olagus Olsson i Nordgården och Olagus i Mellomgården. En av dem hade ingen häst, utan fick köra med kor.”⁴

Möbeltillverkningen var en bisyssla till jordbruket, men mycket tyder på att detta hantverk fick en starkare ställning än tidigare slöjdgrenar i området haft. Allt oftare från och med slutet av 1800-talet stöter man på yrkesbeteckningen ”snickare” för denna kategori vilket antyder att en förskjutning kan ha ägt rum från binäring till huvudnäring. I allmänhet fortfor man dock med jordbruket, även om detta i en del fall kom att spela en mer undanskymd roll i den totala hushållsekonomin. Virke togs i allmänhet från egen skog och sågades mot betalning vid närmaste såg.⁵

Möblerna, vilka allmänt kom att benämnas ”ballbomöbler” (av Bollebygd), framställdes schablonmässigt. Möbler av likartat slag fick samma form och utseende. En mängd föremål gjordes även efter ögonmått.⁶ Produkternas kvalitet berodde självklart i hög grad på den enskilde hantverkarens yrkesskicklighet och på den tid och omsorg som lades ned på arbetet. ”Men hans möbler var slarvigt gjorda. Han fick 2,50 för sina kommoder, annars var det vanliga priset 3 kr. Men det hände att lådan som skulle vara, bara var markerad på hans möbler och endast var en påspikad bräda som skulle se ut som en låda.”⁷ Den ekonomiska nödvändigheten tvingade tillverkaren att forcera arbetet, och resultatet blev enkla, standardmässigt utförda produkter, ofta av dålig kvalitet. Priset blev också därefter, och möblerna kunde till följd av detta vinna terräng i vida kretsar. ”Förr i världen arbetade man 10—15 timmar per dygn,” berättar G.O. ”En del av snickarna gjorde då 6—8 soffor i veckan för hand. Ock bråttom hade de. Inte hade de

tid att limma ihop sofforna, utan de pluggade dem i stället”⁸
Ett högre stående finsnickeri med stoppade och polerade möbler i ädlare träslag vann aldrig gehör i området, trots upprepade försök från Hushållningssällskapets sida att genom kurser sprida kännedom om denna tillverkning. Sannolikt var marknaden heller inte tillräckligt stor för denna pris- och kvalitetsmässigt helt annorlunda varukategori.

Materialet i Ballbomöblerna var gran, senare också fur. De vanligaste möbeltyperna var soffor, bord och stolar, men även sängar, kommoder och skåp tillverkades. Möblerna hade ett enkelt utförande med ringa utsmyckning. I stolarna inskränkte sig denna till en liten halvmåneformig fördjupning på tvärribban i ryggpartiet. I en del fall, främst när det gäller sofforna, förekom till en början hel stam i ryggpartiet, senare också svarvade pinnar och hjärtformade utskärningar. Mönstren varierade något från gård till gård och en viss specialisering gårdarna emellan var vanlig. Så ägnade man sig på ett ställe enbart åt tillverkningen av soffor, medan man i granngården uteslutande gjorde stolar.⁹ Möblerna var ibland ofärgade, men från början laserade i björk- eller valnötsimitation. Färgen tillagades i hemmet av draglim, krita och gulockra, i vissa fall också kimrök. När grundfärgen torkat ådrades möbeln med hasselbrunt ofta upplöst i sur dricka.¹⁰ Beståndsdelarna varierade något från fall till fall. Ådringen tillgick så att man med hjälp av en trasa, en enekam eller helt enkelt med handen åstadkom zig-zag-linjer i den ännu våta färgen. ”Sen en röat stola, ådrar en dom, å då lyser gulockra fram i ådrera.”¹¹ När målningen var klar gneds ytan med en fläsksvål för att bli blank och fin.¹² Längre fram blev fernissa vanligare, liksom målarfärg, huvudsakligen i rött och ljusblått. Idag säljs möblerna helt obehandlade.

Ballbomöblerna ansågs till en början användbara både för kök och finrum — ofta utgjorde de det enda möblemanget i enklare hem. Längre fram på 1900-talet skedde emellertid en funktionsförskjutning — möblerna kom att klassificeras ute-

Stoltillverkning i Hestra, Bollebygd. Styrena hyvlas. Foto B.M. 1919.

slutande som köksmöbler. Samtidigt fann dock möblerna väg även till andra hem som inte var att betrakta som arbetarhem. I dag appellerar de enkla Ballbomöblerna till allt fler människor men efter andra världskriget var förhållandet ett annat — just deras enkla utformning bidrog till att de kom ur ropet. Benämningen ”Ballbobråte” stammar troligen från denna tid.

Möbeltillverkningen krävde större ekonomiska investeringar än vad t.ex. laggkärlstillverkningen gjorde. Ett mer omfattande redskapsbestånd krävdes men också större utrymme för såväl produktion som lagerhållning. Detta hade till följd, att man lät uppföra särskilda snickeribyggnader på gårdarna. Även uthus och uttjänta bostadshus togs i bruk som verkstäder.¹³ Möbelvirket som måste torka inomhus innan det kunde användas, tog stort utrymme i anspråk. Oftast placerades det på hjällen

Stoltillverkning i Hestra, Bollebygd. Styrena nockas. Foto B.M. 1919.

nära taket, där det var varmast och tog minst plats. Någon form av uppvärmning av verkstaden var vanlig vilket också hade den fördelen att materialet torkade relativt snabbt. Till de obligatoriska inventarierna i verkstaden hörde limpinnan, som också den krävde uppvärmning.

Redskapsuppsättningen var till viss del gemensam med den som brukades vid laggkärlstillverkning, men vissa verktyg måste dock nytillverkas vilket skedde i hemmen. Avsättningen av möblerna innebar för producenterna större svårigheter än för dem som tillverkade mindre skrymmande varor. Fördelarna med att vara ägare till dragdjur blev skarpare markerad än tidigare, även om möjligheterna givetvis fanns att leja häst eller överlåta frakten till en bonde. Före järnvägens tillkomst kunde ett par bönder med häst åta sig att transportera ett lass med

En ballebostol hyglas. Hestra, Bollebygd. Foto Wallander o. Wernlund, Borås 1938.

möbler till Göteborg för sju kronor.¹⁴ Resan tog två till tre dagar. Inte sällan anlätade man släktingar som ”transportbud”, eller överlät man de färdiga varorna på någon mellanhand, som helt kom att sörja för omkostnaderna vid transporten. Denne tog då också hela vinsten vid försäljningen. En soffa kostade vid sekelskiftet 3,50, vilken som regel tog ett par dagar att tillverka.¹⁵ I mitten av 1940-talet fick snickaren ca 25 kr för en soffa,¹⁶ vid mitten av 50-talet ung. 40 kr.¹⁷ Idag tillverkas soffor endast i undantagsfall. Tillverkningstiden är tre dagar. Nästan allt görs alltjämt för hand och priset ligger omkring 300 kr. Kvaliteten är idag mycket hög.

En dräng i Geskeby i Bollebygd, som vid sin död år 1894 gjorde konkurs, blev bland annat skyldig sin arbetsgivare för ”tillsläppta bräder, spik, låsar och färg till 24 lass snickarmöb-

En färdig ballebstol målas. Observera sofforna i bakgrunden t.v. Hestra, Bollebygd.
Foto Wallander o. Wernlund, Borås 1939.

ler samt frakt härav till försäljningsstället'.¹⁸ Allt material inkl. frakt kostade 20 kr per lass. Det är osäkert hur mycket möbler ett lass rymde, men förtjänsten för snickaren kan inte ha varit hög. Läger man därtill en viss avräkning för virkeskostnader, blir förtjänsten obetydlig.

Från ett annat håll uppges att två arbetare tillverkade ett lass möbler i veckan. På lasset gick fyra soffor, två skänkar och kommoder. Förtjänsten inskränkte sig till 30-40 kronor sammanlagt.¹⁹ Den ökning av kapitalutgifterna som möbeltillverkningen medförde torde också ha fått till följd att de självägande bönderna hade bättre förutsättningar att ägna sig åt den nya verksamheten. Stora grupper i samhället saknade de ekonomiska resurser, som krävdes för att investera i redskap och byggnader.

Avsaknaden av dragdjur försatte många i ett mindre gynnsamt läge.

Möblerna såldes i stor utsträckning på närliggande marknader, i Alingsås, Borås, Göteborg, Kungsbacka, Kungälv, Skene m.fl. platser. En stor del gick till den bohusländska skärgården men störst var spridningen i Västergötland, Dalsland och Halland. Varornas låga kvalitet gjorde en koncentration till västsverige nödvändig. Längre transporter skulle de som regel ganska bräckliga möblerna troligen inte ha tålt. Oftast for tillverkaren själv omkring och sålde sina alster, inte bara på marknader utan också direkt till gårdarna i närliggande trakter. På 1890-talet kom järnvägsfrakterna i hög grad att utnyttjas och uppköpare som tog emot varorna vid ankomsten blev allt vanligare. Senare, under 1930- och 1940-talet, skedde avyttringen inte sällan via slöjdaffärer i städerna.²⁰ Det ökade välståndet gynnade möbeltillverkningens avsättningsmöjligheter. Den viktigaste förutsättningen var i detta avseende städernas växande arbetarklass, vilken kom att utgöra det bredaste kundunderlaget för den nya produktionen.

I stort täcker möbelhantverket Bollebygds och Björketorps socknar, huvudsakligen områdena utmed landsvägen, nuvarande riksväg 40, och järnvägslinjen mellan Borås och Göteborg med vissa utlöpare, dock sällan längre sträckor än cirka en halvmil. Några viktiga centra för tillverkningen var Gesebols by längst i öster i Bollebygds socken och Hestra några kilometer norr om Bollebygds station.

I den slöjdundersökning som utfördes 1912 och som utmynnade i "Hemslöjdskommitténs betänkande", utgivet 1918, anges antalet möbelsnickare i Bollebygd till 76 st och i Björketorp fyra st. Från Tölvsjö där möbeltillverkningen varit blygsam finns inga specificerade siffror. Här uppges enbart antalet träslöjdare (korgmakare ej inräknade), 69 st. till antalet.²¹

Vid sidan av de enklare Ballbomöblerna uppstod på enstaka platser möbeltillverkning av något annan karaktär, med polerade,

ofta svarvade möbler i ädlare träslag och finare kvaliteter. Helt andra stilideal var normbildande än inom den ortskaraktäristiska ballboslöjden.

Med möbelsnickeriets framträdande uppstår en grupp av löntagare inom hantverket, i det att större möbelverkstäder med anställda snickare här och var etableras. Även drängar och andra till gården knutna arbetare utnyttjades under jordbrukets lågsäsonger. I en detaljerad undersökning med anledning av ett mord på en möbelmålare 1892 avslöjar domböckerna att den dödes arbetsplats var en möbelverkstad med åtminstone sju anställda.²² Det är inte troligt att det här varit fråga om en tillverkning av sedvanligt slag. De enkla ortskaraktäristiska trämöblerna torde knappast ha krävt en yrkesmålare. Det troliga är att denne inte rekryterats bland bygdens befolkning. Domboken uppger också att målaren var skåning. Vidare framgår av de detaljrika vittnesmålen att ägaren själv, August Andersson Elf, aktivt deltar i produktionen. En genomgång av husförhörlängderna från samma år visar att de anställda möbelsnickarna inte tillhörde gårdens folk. De räknades således inte till tjänstefolket vilket gör det troligt att det varit fråga om mer ”moderna” anställningsförhållanden, utan anknytning till gårdens skötsel.²³ Ovanstående exempel hör emellertid till undantagen och i flertalet snickarhushåll deltog endast familjemedlemmar i produktionen. ”Oftast stog man inne i stuga och snickrade. Hela familjen, varvid kvinnorna målade. Eventuellt kunde det finnas en arbetare också, som gjorde mot fjärdedel och logi, mat och virke fritt.”²⁴ I ett annat fall uppges lönen vara mat och logi samt en krona per soffa. Soffan tog här en dag att tillverka och den anställde arbetaren höll sig själv med verktyg.²⁵ Givetvis var arbetstiden avsevärt mycket längre än idag. Den svenska dränglönen, d.v.s. det kontantbelopp drängen erhöll utöver fritt vivre, var i genomsnitt 138 kronor per år under 1880-talet och cirka 222 kronor per år i början av seklet.²⁶

Med ledning av redskapens värde och karaktär samt spridda uppgifter från olika håll har jag sökt dra vissa slutsatser om

möbelhantverkarens sociala status och om några av de betingelser som styrte utvecklingen vid uppkomsten av hantverket. Några av tidens generella förutsättningar var jordbrukets förbättring och städernas industrialisering vilket gav nya grupper i samhället ekonomiska möjligheter att utifrån förvärva det man själv tidigare hade tillverkat. Även järnvägens tillkomst gynnade uppkomsten av en produktion av detta slag. En avgörande betydelse för det undersökta området torde också laggkärlstillverkningens tillbakagång ha inneburit. Det ledde till att ledig och snickarutbildad arbetskraft nu stod till förfogande. Flera moment, liksom även en del redskap, var gemensamma för de bägge tillverkningarna. Tillgång på råvaror var givetvis betydelsefull men bör ej överskattas.

Att ange den direkta orsaken till den förste möbelsnickarens framträdande i området är knappast möjligt. En möbelsnickare från Kullen i Bollebygd uppger att det var hans farfar som i mitten av 1800-talet gav upphov till möbelsnickeriet i bygden. Denne skulle ha inflyttat från Ale härad, känt för sina skickliga snickare.²⁷ En annan förklaring är att drängar från Björketorp haft anställning i Lindome socken där de lärt sig tillverkningen som de sedan tagit med sig till hemtrakten.²⁸ Även den ganska omfattande virkeshandeln mellan Björketorp och Lindome måste ha skapat kontakter vilka kan ha varit fruktbara för uppkomsten av ett möbelhantverk. Också Hushållningssällskapets kurser kan ha påverkat utvecklingen även om detta är mindre troligt.

Orsakerna bakom upplösningen av möbelsnickeriet i området är lättare att ange. Efter en period från 1920-talet och fram till andra världskrigets slut, som närmast är att betrakta som en högkonjunktur för hantverket, inleds den slutliga upplösningen. Förbättrade kommunikationer förde städernas industrier närmare hemmen och gjorde alternativa utkomstmöjligheter tillgängligare för människorna i högre grad än någonsin tidigare. Den traditionella försörjningen som länge varit

jordbruk i förening med hantverk ställdes nu mot industrin som ortens huvudnäring. Modernäringens monopolställning hade i själva verket långsamt uppluckrats under hela 1900-talet och hantverksyrket var inte längre självklart och fast integrerat i samhället på samma sätt som förr. Yrkesvalet hade tidigare aldrig ifrågasatts och alternativen hade i realiteten länge varit få eller obefintliga. Inte förrän efter en lång mognadsprocess tedde sig industriarbetet i tätorten som ett verkligt alternativ. Efter krigets slut ökade landsbygdens avfolkning. Det blev gott om arbeten och jordbrukets inkomster förmådde inte konkurrera med lönerna från industrin. Samtidigt startade storfabrikation inom möbeltillverkningen på andra håll i landet och priserna pressas.²⁹ En smakförändring ägde som jag tidigare nämnt också rum. Man finner nu Ballbomöblerna alltför enkla. Även bostadsvanorna förändras och funktionalismens trånga kök har redan under 30-talet gjort kökssoffan omöjlig.³⁰ De väggfasta köksskåpens tid är inne. I Gesebol sysselsattes 1945 13 av byns 15 gårdar med möbeltillverkning, i samtliga fall vid sidan av jordbruket.³¹ Nio år senare, d.v.s. 1954, har all sådan verksamhet upphört. Samtliga verkstäder har lagts ned, liksom flera jordbruk.³² Några f.d. möbelsnickare har kommit att ägna sig åt jordbruk på heltid, med i vissa fall lådspikning som extra inkomstkälla. Andra har blivit byggnadsarbetare, ibland med mindre jordbruk vid sidan om.

NOTER

1 Kronolänsmans femårsrapport 1886-1890 (Statistiska uppgifter)

2 Kronolänsmans femårsrapport 1891-1896 (Statistiska uppgifter)

3 G.M.A. 5232

4 G.M.A. 5431

5 Intervju

6 G.M.A. 1071

7 G.M.A. 5431

8 V.D. 12.7.74

9 Intervju

- 10 G.M.A. 5231
- 11 N.M. 44258
- 12 G.M.A. 5431
- 13 Kronolänsmans femårsrapport 1891-1895 (Statistiska uppgifter)
- 14 Intervju
- 15 V.D. 27.3.45.
- 16 V.D. 27.3.45.
- 17 B.T. 26.2.54.
- 18 Konkurshandling från år 1894, Bollebygds härad (länsmansarkivet)
- 19 G.M.A. 5431
- 20 Intervju
- 21 Hemslöjdskommitténs betänkande del 2 sid 310
- 22 Dombok från år 1892, Bollebygds härad
- 23 Husförhörlängd från år 1892, Bollebygds socken
- 24 G.M.A. 5231
- 25 G.M.A. 5231
- 26 Ljungmark, L; Den stora utvandringen (1965) sid. 65
- 27 V.D. 27.3.45. samt D.N. 11.3.74.
- 28 Schoultz von G; Möbelsnickeriet i Lindome (Fataburen 1942)
- 29 Intervju
- 30 V.D. 27.3.45 samt D.N. 11.3.74
- 31 B.T. 3.8.45.
- 32 B.T. 26.2.54.

EN LINNEGODSMANGEL FRÅN HEMINDUSTRINS TID I MARK

AV
EVA GOLIGER

I en rivningshotad ladugård i Horred står en mangel av ålderdomligt slag, en väldig stenmangel, en gång nyttjad av traktens vävnadsförläggare för mangling av linnevävnader.

Amanuens Eva Goliger vid Borås museum besökte 1975 lantbrukare Göran Karlsson i Horred för att teckna ned dennes minnesbilder från den tiden mangeln ännu var i bruk.

Kaveln och kavelbrädet har varit urtypen för all mangling. Kaveln med tyget rullades med hjälp av kavelbrädet. Ju hårdare tryck på kaveln, desto slätare tyg. När lakan och dukar av linne blev bruksvaror, var denna metod att få linnet slätt ej tillräcklig. Ur kaveldonet utvecklades nu dragmangeln d.v.s. en med stenar lastad låda av trä, som för hand fördes fram och tillbaka över kavlar, på vilka tyget var upprullat. Den äldsta daterade dragmangeln i vårt land skall enligt uppgift vara den som tillhör Skellefteå museum, daterad 1695.

Nedre delen av Viskadalen i Mark var en linnevävarbygd under hemindustrins tid. Den mest betydande vävnadsförläggaren i slutet av 1800-talet var Johannes Johansson, Källeberg i Öxnevalla. Åren 1925—1931 drev firman Ekelund & Esspe omfattande förläggarverksamhet med omkring 400 väverskor i arbete. Bland andra förläggare i Horred-trakten från samma tid kan nämnas Johan Johansson, Näveråsen och Edward Krantz. Linnegods från dessa små och stora förläggare lämnades till mangling på den stora dragmangeln i Horred.

Det intressanta med denna mangel är att den användes till stordrift och från början drevs med s.k. ”vandring”. Vid 1800-talets mitt var ”vandringar” med häst eller oxe vanliga i Sverige. Mangeln står i ladugårdslängan till gården Annelund mitt i Horreds samhälle. Den togs i bruk år 1900 men skall vara

av betydligt äldre datum och stod först på den gamla gården Annelund, som låg strax intill kyrkan. Den drevs med hästvandring till 1928, då elektrisk drift med remtransmission infördes. Borås Mekaniska Verkstad skall enligt uppgift ha tillverkat transmissionen. Ladugården byggdes samtidigt om invändigt och mangellokalen försågs med innertak, panelklädda väggar och trägolv.

En vanlig stenmangel som de flesta säkert sett någon gång skulle vid jämförelse med Annelundsmangeln te sig liten. Mangeln stod i en lokal med 135 m² golvyta. Dess mått var imponerande — 8 m lång, 1 m bred och den var fylld med 7 m³ sten (bild 1). Botten var gjord av sex tum tjockt timmer, troligen bok, och sidorna av 4 tum plank, fur eller gran. Mangelådan var sammansatt med järnskruvar. För att kunna få upp den i hävställning, när kaveln skulle läggas in, hade mangelpodiet gjorts sluttande i varje kortända.

Den drevs som nämnts från början med hästvandring. En lodrät axel med ett stort kugghjul av trä, 2,3 m i diameter, var fästad i mangelrummets innertak i lokalens mitt. En dragbom satt instucken i hjulet. Hästen spändes för bommen och drev på detta sätt axeln så att kraften överfördes från kugghjulet och utväxlingar till mangeln. Man skiljer mellan liggande och stående "vandring". I det här fallet rörde det sig om den stående typen, där drivhjulet satt två meter ovanför golvet. Ägaren till Annelund, lantbrukare Göran Karlsson, minns, att han som barn hängde på dragbommen när "Putte" vandrade. Hästen drev vandrigen genom tillrop från mangelskötaren och kunde fås att vända helt om och dra mangeln i motsatt riktning.

Flera sagesmän kan berätta om hur manglingen gick till från tiden efter mangels elektrifiering. Linnegodset som skulle manglas lämnades in i säckar. Godset bestod av 30-40 meterslängder handdukstyg och 12 meterslängder duk- och servettyg, handvävda linnevaror i gamla dräll- och damastmönster. Linnet dänktes för hand med trävisp på ett väggfast bord utefter långväggen. Efter eldriftens införande dänktes tre tygbredder åt gången i dänkmaskin. Den bestod av en vattenfylld behållare

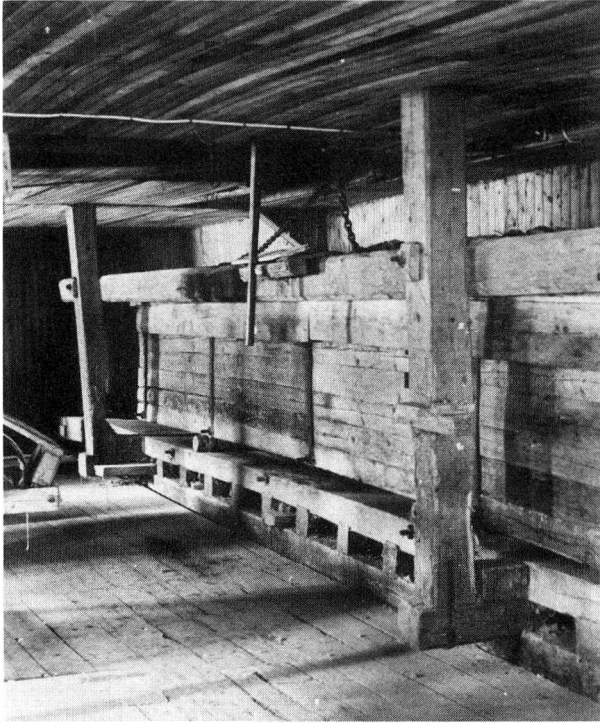

Bild 1. Linnegodsmangeln i Annelund, Horred. Foto förf. 1975.

med snurrande valsar, varav en borstklädd. Mellan valsarna löpte tyget.

Efter dänkningen rullades det fuktiga linnegodset på den s.k. "rullestolen" över och under ett flertal smala bommar i speciell ordning (bild 2). "Rullestolen" var handgjord liksom alla övriga redskap och tillverkad under 1800-talets senare hälft. "Rullestolen" drevs manuellt fram till 1928 och därefter med remdrift. Linnets sträcktes och slätades ut i "rullestolen" mot en snedräfflad, plan ribba. Tyget var veckfritt, när det till sist rullades över på kaveln.

Kaveln, eller "kävlan" som det heter på markdialekt, var gjord av masurbjörk, ett hårt träslag väl lämpat som material till kavlar, som skulle vara utan sprickor och flisor. Linnegodset

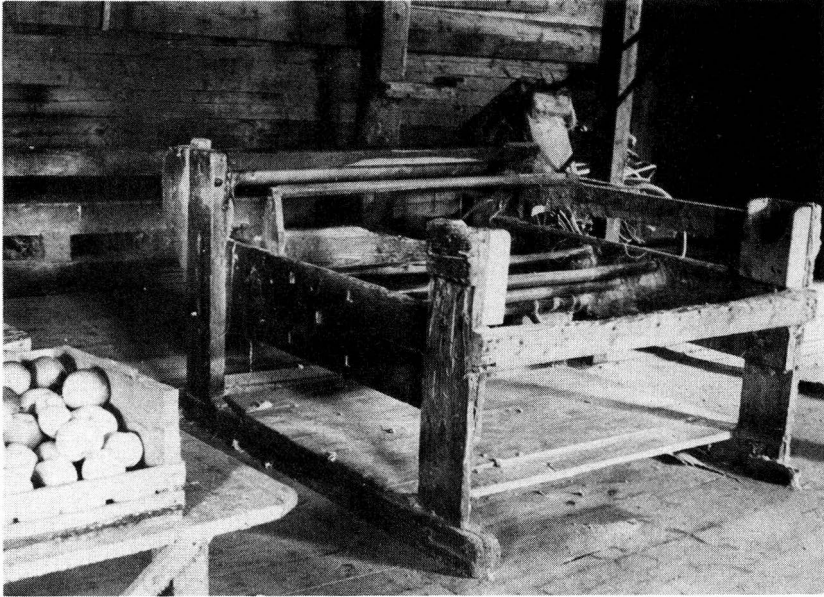

Bild 2. Rullestolen i vilken linnet sträcktes och slätades ut. Annelund, Horred. Foto förf. 1975.

manglades 2 1/2 gånger. Mangelduk behövdes ej användas runt kavlarerna. Bord, bänkar och redskap hölls alltid rena. Rullningsproceduren upprepades emellan varje mangling för undvikande av veckbildning. När kaveln till sist togs ur mangeln hade linnegodset förlängts med ett par meter. Det var viktigt att både kavel och mangel rullade rakt. Mangelskötaren fick vara både van och skicklig om resultatet skulle bli bra.

Efter manglingen lyftes kaveln över till det s.k. "räkne- och spilverket" (bild 3). Spila kommer av ordet spjåla. I denna numera remdrivna maskin rullades linnegodset upp på en tygklädd mätrulle. Varje varv på den markerade en meters längd. Räkneverket var handsmitt och precisionstillverkat (bild 4). Från räkneverksbommen sträcktes linnegodset över en annan bom av ebenholz. Slutligen rullades det på en plan, flat stålskena, så konstruerad att den gick att dela diagonalt och lätt kunde dras ur tygpacken. Det färdigmanglade linnet staplades på bän-

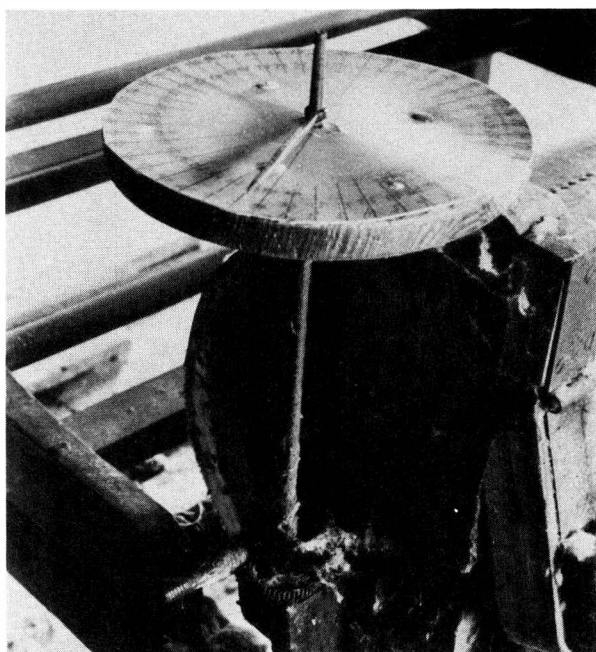
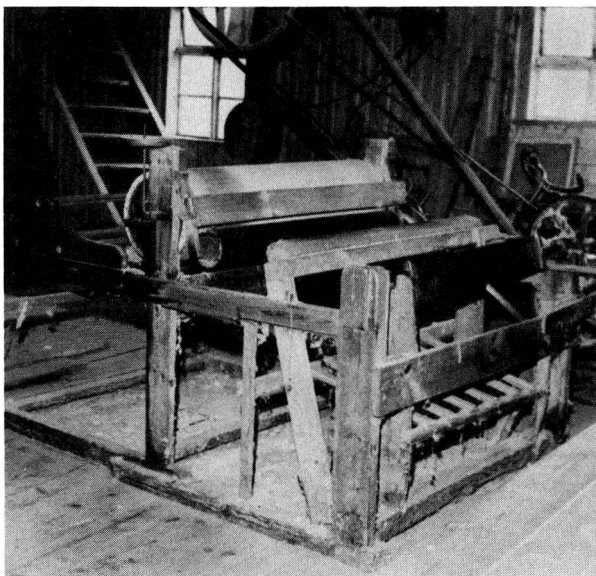

Bild 3 och 4. Räkne- och spilverk i vilket det manglade godset mättes. Annelund, Horred.
Foto Varbergs museum o. förf. (1975)

kar i ladugården. Där kunde ligga ett stort och dyrbart lager, men det hände aldrig att någonting försvann, berättar sagesmännen.

Under hästvandringens tid arbetade fyra man med manglingen från tidiga morgonen till sena kvällen. När remdrift installerades 1928 kunde en man sköta samtliga arbetsmoment. Mangel-skötaren manglade 80 st handdukslängder på en dag, om allt gick bra. Årsförtjänsten omkr. 1930 var 400 kr plus kost och logi. Vintertid måste arbetsmiljön ha varit kall och ohälsosam. Någon värmekälla fanns ej i mangellokalen.

Den gamla mangeln, som har ett direkt samband med hemindustrin i Mark, kommer snart att försvinna. Ladugården skall rivas och marken tas i anspråk för centrumbebyggelse. "Rullestolen" och "räkne- och spilverket" kommer att överföras till Tekomuseum i Borås och arbetsproceduren med manglingen att dokumenteras på bildband eller film genom museets försorg.

Lantbrukare Göran Karlsson, Horred, har välvilligt ställt upp och lämnat de uppgifter, som ligger till grund för denna uppsats om den sista linnegodsmangeln. Ett särskilt tack bör därför riktas till honom.

Tryckta källor:

Hazelius-Berg G: Tvätt, Fataburen 1970.

Kjellberg S: Gnida, mangla och stryka, Kulturen 1940.

Sterner B: Textil hemindustri i Sjuhäradsbygden, 1973.

Svenska Tidningar, Stockholm 1852.

TEXTILINDUSTRIINVENTERING I SJUHÄRADSBYGDEN

AV

MARGARETHA PERSSON

Sedan 1972 har vid Borås museum bedrivits ett dokumentations- och inventeringsarbete av äldre textilindustrimiljöer i Sjuhäradsbygden. Detta arbete bedrivs med stöd från Älvsborgs läns landsting och utföres sommartid av några unga universitetsstuderande (etnologer), bland dem författaren till denna artikel, som här kortfattat redovisar för undersökningens bakgrund och metoder.

Studerar man den litteratur, som behandlar industrialismen och textilindustrin i Sverige, finner man att Sjuhäradsbygden förbisetts eller endast översiktligt behandlats. Ofta inskränker man sig till att nämna Sjuhäradsbygden som ett område med stor hantverksskicklighet och med en lång tradition inom det textila hemarbetet. Ett undantag utgör dock Björn Sterners arbete, som på ett utomordentligt sätt belyser näringslivets utveckling och omdaning i Sjuhäradsbygden. Andra viktiga källor utgör de monografier som åtskilliga företag låtit utarbета, ofta med historiker som författare. Här finns värdefulla detaljuppgifter om de enskilda företagen att hämta. Bland äldre arbeten som beskriver bygdens textilindustrier bör nämnas Gustaf af Geijerstams ”Anteckningar rörande fabriksarbetarnas ställning i Marks härad” från 1895 och ”Sveriges industriella etablissementer”, tryckt redan 1879.

Det industriella genombrottet i Västeuropa inleds i England vid mitten av 1700-talet. Här i Sverige liksom i de flesta övriga europeiska länder sker detta inte förrän under 1800-talet.

En rad faktorer bidrog till och skapade förutsättningar för en industrialisering. Det agrara samhällets strukturomvandling med bl.a. bysprängning och laga skifte — 1800-talets stora befolkningstillväxt, främst av landsbygdens obesuttna grupper — är några av dessa faktorer.

Industrialiseringen i Sverige kom jämförelsevis sent men utvecklas å andra sidan snabbt. Därtill bidrog inte minst de tekniska landvinningar som gjordes utomlands och snabbt anamades här i Sverige.

Textilindustrin gick i täten för det industriella genombrottet i vårt land. Enligt T. Gårdlund var textilindustrin i huvudsak att betrakta som en stadsindustri. Mot bakgrunden av Sjuhäradsbygdens mångfald av textilindustrier förefaller detta uttalande en smula märkligt. Sjuhäradsbygdens textilindustrier bygger på en lång textil tradition. Den väl utvecklade förläggarverksamheten och 1700-talets manufakturverk skapade förutsättningar för en industriell lokalisering. I det avseendet spelade även kraftförsörjning och kommunikationer en betydande roll. Det stora flertalet av Sjuhäradsbygdens textilindustrier förlades invid vattendrag för direkt drift, tidigast med vattenhjul, senare med olika typer av turbiner. Elkraften gör sitt intåg med sekelskiftet 1900. Drivkraften överfördes nu till spinnmaskiner och mekaniska vävstolar med ett system av remtransmissioner.

På 1870-80-talen fick fabriksindustrin en allt starkare ställning på hemvävnadens bekostnad. Orsaken till den senares tillbakagång bör ses mot de dåliga löneförhållandena. Med den ökade konkurrensen från den industriella produktionen blev hemvävnaden olönsam.

Redan 1834 startades Sveriges första mekaniska bomullsväveri i Rydboholm. Något verkligt genombrott för textilindustrin kan man emellertid inte tala om förrän under 1800-talets senare hälft. Det är vid denna tid som de större anläggningarna kommer till. Nya byggnadsmaterial som järn och betong möjliggjorde byggandet av allt större fabriksanläggningar. Timmer och murverk hade spelat ut sin roll.

I Sjuhäradsbygden uppstod under slutet av 1800-talet små industrisamhällen av närmast brukskaraktär, av vilka flertalet har sitt ursprung i den tidigare förläggarverksamheten. Textilföretagen började bygga bostäder åt sina anställda, ofta i två våningar, av trä och med ett flertal lägenheter om mestadels ett rum och kök avsedda för en familj. Med egnahemsbebyggel-

sen följde en annan typ av arbetarbostäder. Företaget gav därvid möjligheter till lån eller startbidrag. För ensamman ogifta arbetare liksom för tillfällig arbetskraft byggdes bostäder med ett flertal enkelrum med tillgång till gemensamt kök. Så t.ex. hos L. J. Wingqvist i Fritsla, där man tog emot säsongarbetare från Dalarna. En annan typ av tillfällig arbetskraft utgjorde de s.k. veckoslutsvandrarna i Uddebo, vilka bodde och arbetade vid fabriken under arbetsdagarna men vid helgerna begav sig iväg till sina familjer, som bodde på annan ort. Från Skene berättas det att man haft inackorderingar endast vid måltiderna.

Företagen byggde inte blott bostäder utan sörjde även för undervisning och åldringsvård. Man lät uppföra skola, kyrka, ålderdomshem — så ex. i Viskafors och Rydal. På andra håll uppfördes affär, barnkrubba, brandstation etc.

Denna typ av industrisamhällen präglades i viss mån av de i bl.a. England uppkomna filantropiska idéerna om ett idealsamhälle. Många företag var i det närmaste självförsörjande, i det man även bedrev eget jordbruk. En del av industriarbetarnas lön utgick före 1900 inte sällan i naturaförmåner. Bland andra ofta förekommande förmåner var fri bostad och fri ved. Till varje lägenhet hörde i regel även ett potatisland och möjlighet att hålla gris och höns — så ex. i Torsbo. Uthus och gemensamt brygghus hörde också till.

Utvecklingen inom textilindustrin rymmer många dramatiska händelseförlopp. Antingen har företagen expanderat kraftigt genom utbyggnad eller genom sammanslagningar, men förloppet kan också ha varit det motsatta — stagnation med åtföljande nedläggning.

Syftet med museets textilindustriinventering har varit att säkra källor för framtida analyser. Inventeringen, som från början var inriktad i huvudsak på att dokumentera byggnaderna, har efter hand vidgats till att omfatta även den sociala aspekten. Arbetsgången har varit följande. Företagens arkiv har undersökts med avseende på opublicerade manuskript, äldre kartmaterial, ritningar etc. Därefter har en genomfotografering skett av fabrikslokaler, bostäder och andra till företaget hörande bygg-

nader, såväl av exteriörer som interiörer. I de fall en byggnad ansetts ha speciellt intresse har, om ritningar saknats, uppmätningar gjorts (plan, exteriörer, vissa detaljer). Uppmätningsskisserna har därefter renritats. Översiktsplaner har varit till god hjälp för att erhålla en bild av företagens omfattning. Undersökningarna har kompletterats med bandade intervjuer, som i första hand inriktas på företagens historia, arbetsförhållanden, boendemiljö etc. Inte sällan har genomgången av företagen, som även omfattat inventering av maskiner och produkter, lett till värdefulla förvärv till Borås museum. Inventeringsmaterialet arkiveras fortlöpande i museet.

Det stora antalet textilindustrier, som trots allt finns kvar i Sjuhäradsbygden, gör att det ännu är möjligt att utifrån dessa skildra bygdens äldre textilindustrihistoria. Att utläsa faktiska förhållanden av ekonomisk, social och teknisk art kräver dock ett relativt stort underlag för jämförelser och analyser. Det är därför av vikt att inventeringsarbetet får fortsätta.

Uppmätningar, i original, ritningar i kopia

1972

1. A.J. BORGS VÄVERI AB, Harpebo,
Kinnahult, fabriken, fasader, sektion 1:100 original
2. AB MARKS TEXTILFABRIK, Kinna,
fabriken, fasad, sektion 1:100 original
3. FIRMA L.J. WINGQVIST, Fritsla,
 - a. situationsplan 1:400
 - b. plan 1:2000
 - c. plan 1:1000
 - d. Stommens gård, huvudbyggnad, fasader 1:100 original

e. d:o, ladugård, sektion, fasader	1:100	original
f. kontorsbyggnad, fasad	1:100	original
g. arbetarbostad, Dalen 2, plan, sektion, fasader	1:100	original
h. d:o, Ängen 2, plan, sektion, fasader	1:100	original
i. d:o, Vägen 1, plan, sektion, fasader	1:100	original
j. d:o, Skyttegården 6, plan, fasader	1:100	original
4. KINNAHULTS VÄVERI AB, Kinna fabriken, Kinnabacka, fasader	1:100	original

1973

1. VISKAFORS, samhället, plan	1:2000	original
2. RYDBOHOLMS AB, Viskafors, a. arbetarbostad, Kyrkbacken 1, planer, fasader	1:100	original
b. d:o, Cedershult, plan, fasader	1:100	original
c. d:o, Ryttaren 5, plan	1:100	original
d. d:o, Daltorp 2, plan, fasader	1:100	original
e. d:o, Daltorp 3, plan, fasader	1:100	original
f. d:o, Daltorp 6-10, plan, fasader	1:100	original
g. d:o, Daltorp 13-14, plan, fasader	1:100	original
h. d:o, Cederstorp, plan, fasader	1:50	original
i. Ryttaren, plan	1:400	original
j. Herrgårdsområdet, plan	1:400	original
k. Daltorp, plan	1:400	original
l. Konserthuset, plan	1:100	
3. RYGGÅSSTUGA, Viskafors, plan, fasader	1:50	original
4. VISKAFORS GUMMIFABRIKS AB, Svaneholm, arbetarbostäder, Bogryds- vägen 24, plan, fasader	1:100	original

5. RYDAHLS MANUFAKTUR AB, Rydal,
- a. arbetarbostad, Tåastugan, plan, fasader 1:50 original
 - b. d:o, Rydal 18, fasader, sektion 1:100 original
 - c. d:o, Rydal 22, fasader 1:100 original
 - d. Nya bron, Idrottsvägen, plan, sektion 1:100
 - e. fabrikskorsten, 1:50
 - f. fabriksområde, plan 1:1000 original
 - f. byggnadsplan för industrisamhället RYDAL 1951—52, plan 1:2000
 - g. plan över RYDAL 1924 1:2000
6. KINNA YLLEFABRIK, Brättingstorp, Kinna, fabriken Eriksgården, fasader 1:100 original
7. PELLE VÄVARE AB, Kinnahult, fabriken, f.d. Pettersson & Tisell, plan 1:400 original
- fasad 1:100 original
8. AB EISER, Borås, arbetarbostäder, Ålgårdsvägen 17, plan, fasader 1:100 original

1974

1. UDDEBO MÖBELTYGGSVÄVERI, Uddebo,
- a. ritning till nytt fabrikshus 1906, sektion, plan 1:100
 - b. förslag till nytt fabrikshus 1905, plan, interiör 1:100
2. UDDEBO TRIKÅFABRIK, Uddebo,
- a. kontors- och lagerbyggnad plan första vån, andra vån. 1:100
 - b. fabriken, Långgatan 24, plan första vån., plan 1 1/2 vån. 1:100
3. KINNA YLLEFABRIK, Kinna, fabriken, plan, sektion, fasader 1:100

4. LJUNGAFORS KLÄDESFABRIKS AB,
Svenljunga,
 - a. fabriken, plan, sektioner 1:100
 - b. situationsplan 1:500
 - c. disponentbostad, Lindebladiska villan,
planer 1:100

5. STÄMMEMAD, förläggargård, Kinna,
plan, första våning 1:100 original

6. TORSBO FABRIK, Torsbo,
 - a. situationsplan 1:1000 original
 - b. arbetarbostad, Torsbo 5⁴, ''Nöa'',
plan, sektion, fasader 1:50 original

7. ANNA ANDERSSON, Amundagärde,
Öxabäck, plan, väggfasader 1:20 original

8. HALLA TEXTIL AB, Överlida,
fabriken, plan, fasader, sektion 1:100 original

1975

1. BORÅS WÄFVERI AB, Kungsforsav-
delningen, Skene, arbetarbostad, Bocka-
gården 4, plan, sektion, fasader 1:100

2. TRANEMO YLLEFABRIKS AB,
Tranemo, fabriken, situationsplan 1:400

Litteratur för den intresserade:

Geijerstam, Gustaf af: ''Fabriksarbetarnes ställning i Marks härad'', 1895.
Gårdlund, Torsten: Industrialismens samhälle, 1942.

Hellspång & Löfgren: Land och Stad, 1974.

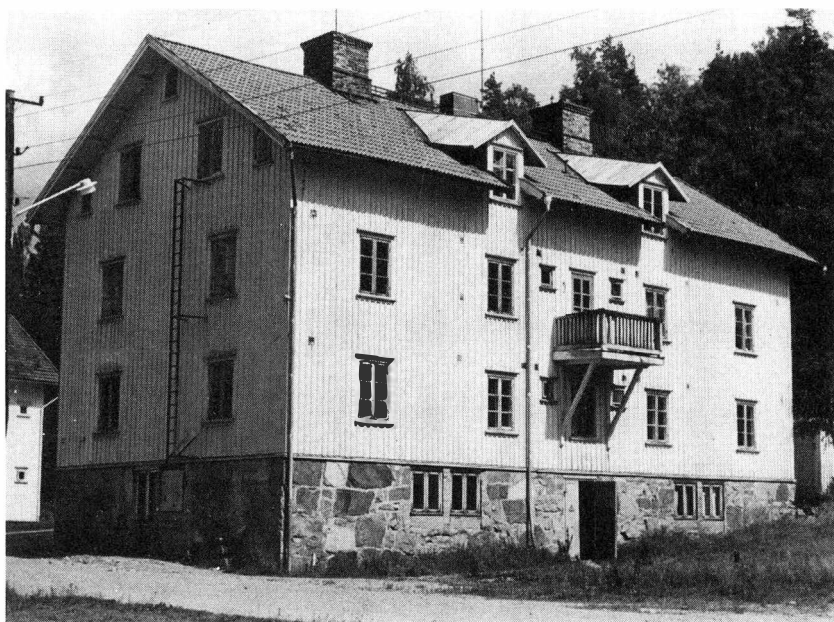
Kjellberg & Åström: Sveriges Industriella Etablissemanger, serie 1-2, 1879.

Nisser, Marie: Industriminnen, 1974.

Sterner, Björn: Från hemslöjd till storindustri — Sjuhäradsbygdens ekonomiska historia och geografi, 1968.

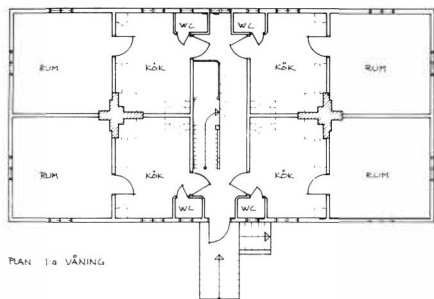
Sterner, Björn: Bygdeknallar och stadsköpmän. En krönika om Sjuhäradsbygdens gårdfarihandel, 1970.

Sterner, Björn: Textil hemindustri i Sjuhäradsbygden under 1900 talets första hälft, 1973.

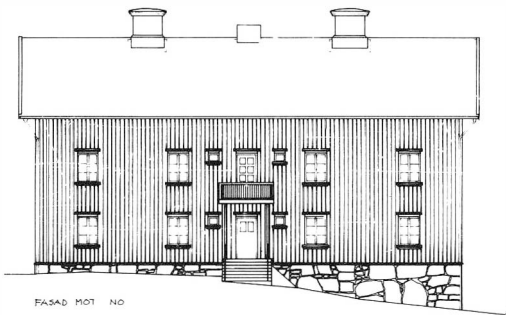

Rydboholms AB, Viskafors. Arbetarbosad. Foto M. Persson, A. Hansson 1973.

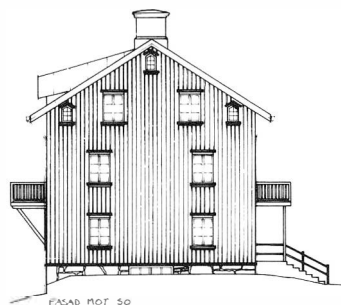
T.h. Plan och fasader av arbetarbostad, Daltorp 3, Skala 1:100. Uppmätning 1973 av M. Persson, A. Hansson.

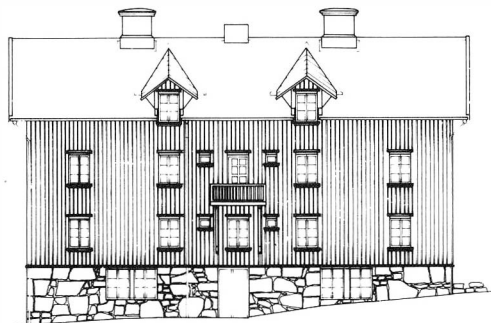
PLAN 1:a VÄNING

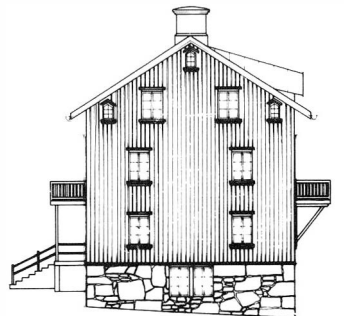
FASAD MOT NO

FASAD MOT SO

FASAD MOT Ö

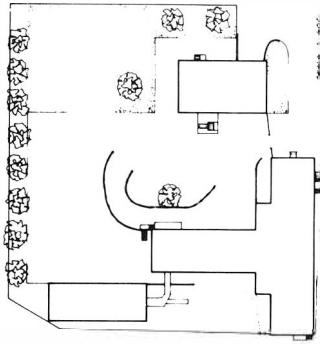

FASAD MOT V

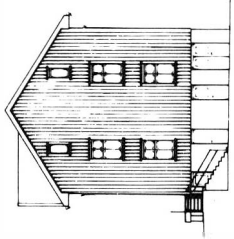
DALTORP 3
 ARBETARBOSTÄDE, RYDBROHOLMS AB
 MARKS 14, KÖNINGSBOMÅS, VISKARÖS
 PLAN, FASADER
 SKALA 1:100
 UPPRÄTT: JULI 1923 FÖR BOBÄNS MUSEUM
 MARGARETHA PERSSON
 ARNE HANSSON

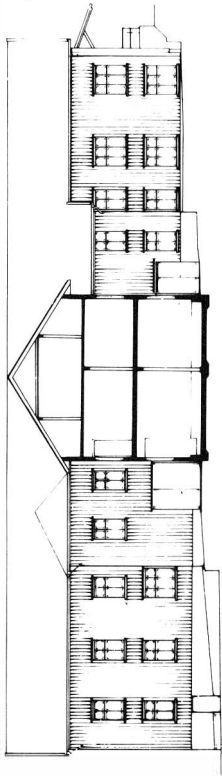
Pelle Vävare AB, Kinnahult.
Ovan: fabriksbyggnaden. Nedan: interiör från andra vån. Foto A. Hansson 1973.
T.h. Plan och fasader. Uppmätning 1973 av M. Persson, A. Hansson.

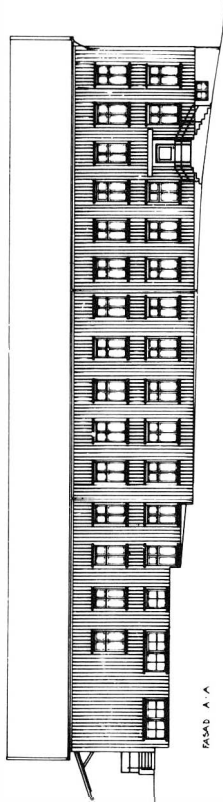
ŠKALA 1:500

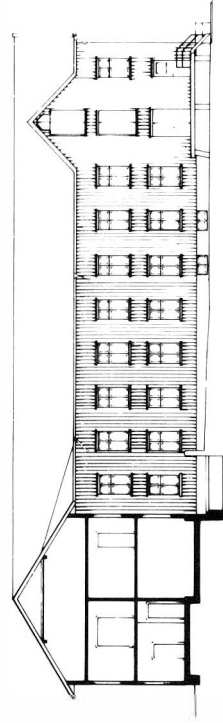
FASAD C-C

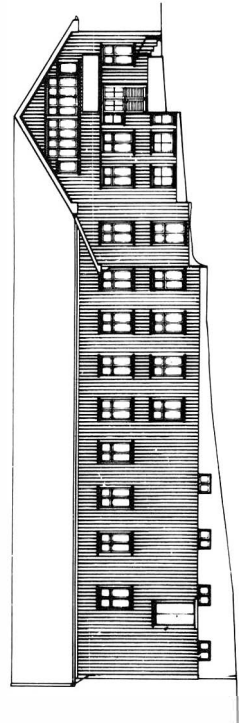
FASAD OD SEKTORA B-D

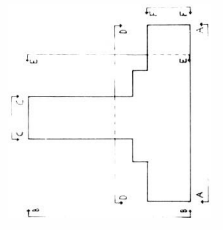
FASAD A-A

MAPI OD SEKTORA E-E

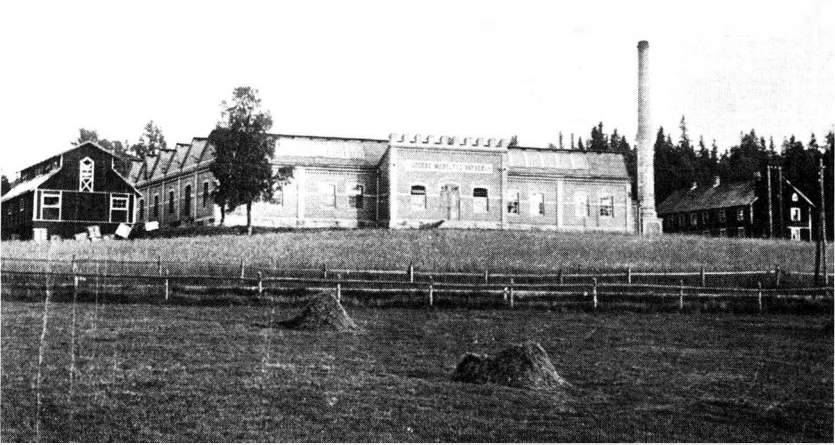

FASAD B-B

FASAD F-F

PELLE VAVARE
 TROJIME ARHITEKTONSKO BIRO
 KUPČIČEVA ULICA 11
 LJUBLJANA, SLOVENIJA
 PLAN 1:500
 FASAD ŠKALA 1:100
 UPRAVIŠTE REPUBLIKE
 SLOVENIJE
 ARHITEKTONSKI
 INŽENIRSKI PREGLED

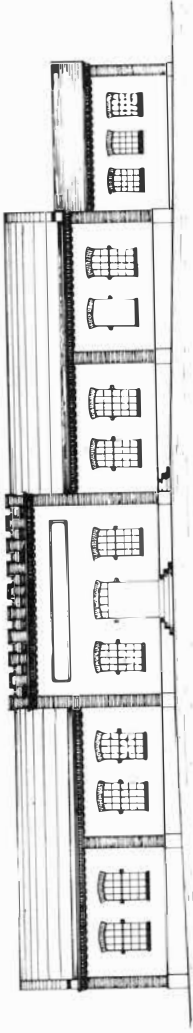
Uddebo Möbelytgväveri, Uddebo.
Ovan: fabriksbyggnaden omkr. 1907.
Nedan: Väveriets personal omkr. 1907.

T.h. Ritning till nytt fabrikshus för "Uddebo mek Möbelytgväveri, Uddebo" utförd av Nils Sandgren, Norrköping 1906. Kop. A. Hansson 1974.

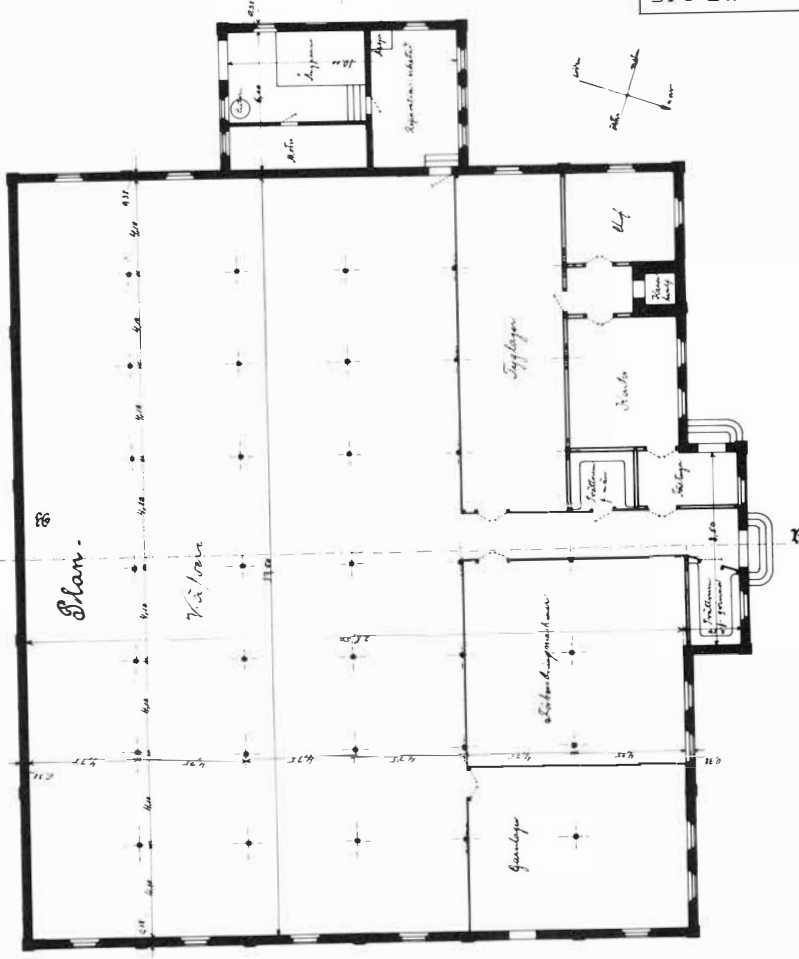
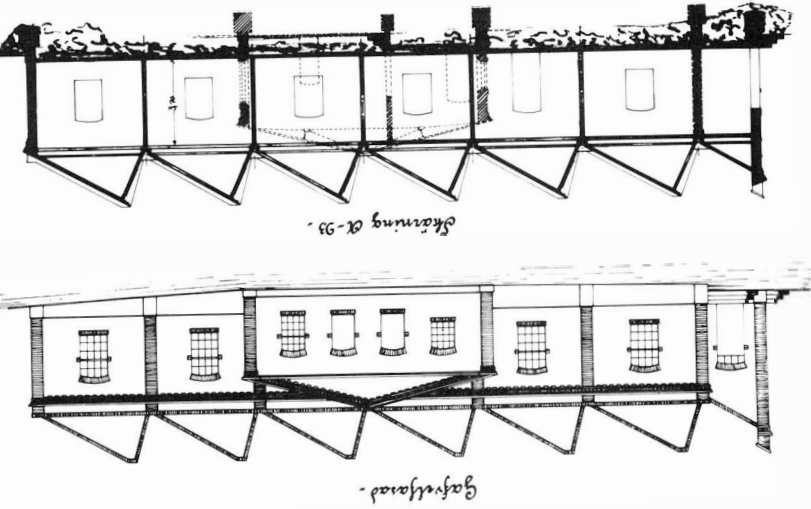
Ritning till nya fabriksbus
 för
 Ullebo Mek. Möbelfabrig Väpveri, Ullebo.

Stämning: 1898/1897
 Nils Lundgren

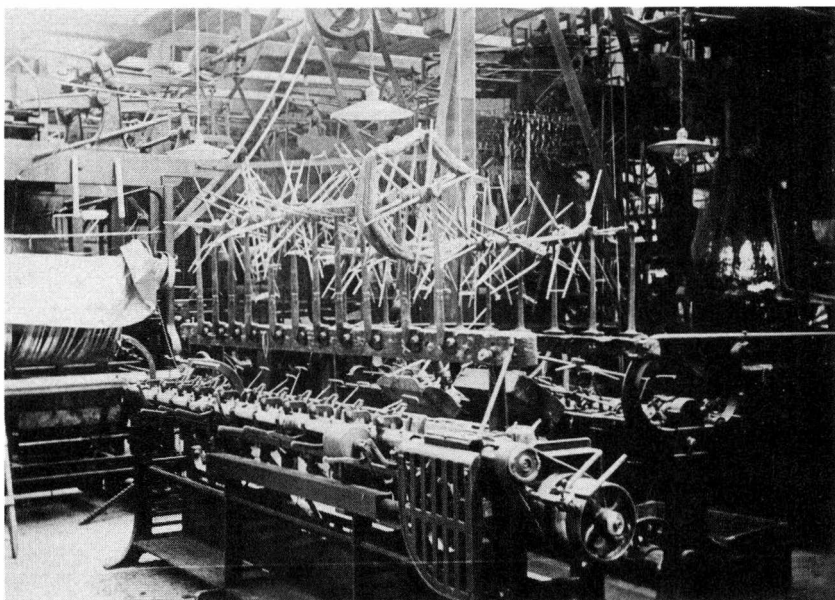
Fasad.

Skala 1:40

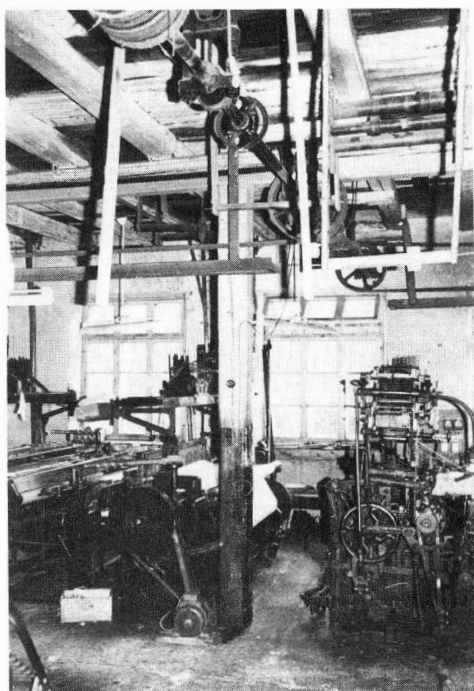

UDDEBO MÖBELFABRIKSVÄRERI
 KINGS 144, TRANEBO 50, UDDEBO
 RITNING TILL NYTT FABRIKSHUS, 1904
 PLAN, FASADER, SEKTION
 SKALA 1:100
 KONSTRÖR: JULI HENRIK BOGMO MUSEUM
 ARKITEKT: HANSSON

Uddebo Möbelygväveri, Uddebo.
Ovan: Äldre rullmaskin, foto 1920-tal.

Nedan: F.d. disponentvillan, Amalienborg, uppförd kring sekelskiftet. Foto M. Persson, A. Hansson 1974.

Ljungafors Klädesfabrik AB, Svenljunga.
Ovan: f.d. Lindebladska villan (disponentbostad) uppförd 1908.

Nedan: Halla Textil AB, Överlida.
Vävsalen. Foto M. Persson, A. Hansson 1974.

Halla Textil AB, Överlida.
Färgeriet. Foto M. Persson, A. Hansson 1974

DE SJU HÄRADERNAS KULTURHISTORISKA FÖRENING

ÅRSBERÄTTELSE 1974

STYRELSE

Utsedda t.o.m. årsmötet 1975:

Lektor STEN FURHAMMAR

Lektor TORSTEN HEDBERG

Fru MEJE JOSEFSON

Rektor BIRGER LARSON

Överste GUNNAR LUNDQUIST

Direktör YNGVE MAGNUSSON

Kommunalrådet AXEL-UNO NYLANDER

Med.dr. TOIVO STENSTAM

Agronom FREDRIK ZETHELIUS

Utsedda t.o.m. årsmötet 1976:

Rektor GUSTAF BOGER

Stadsarkivarie TORGNY BONDESTAM

Verkstadsarbetare TORSTEN EDLUND

Bibliotekarie ANNA STINA EDKVIST

Fru BOEL GRILL

Direktör GUNNAR HEDELIN

Lantbrukare VILGOT JOSEFSSON

Bankdirektör PER-OLOF KLEIN

Överläkare CARL GUSTAF LECZINSKY

Lektor SVEN SANDSTRÖM

Utsedda av Borås kommun:

Byråassistent PER OLOV BLOM

Lokförare SVEN JOHANSSON

Fototekniker ÅKE JONSSON

Fru BRITT-MARIE SUNDBLAD

Självskrivnen:

Museichef HANS KRUSE

Arbetsutskott:

Föreningens ordförande A-U NYLANDER, v.ordf. BIRGER LARSON, skattmästare P-O KLEIN, sekreterare HANS KRUSE, P O BLOM och ÅKE JONSSON.

Revisorer:

Aukt. revisor KARL-ERIK WÄGNERUD och aukt. revisor JAN-ERIK LARSSON (suppl.), utsedda av Borås kommun: Kassör ALLAN BAYARD och kamrer BENGT LANNÉR.

SAMMANTRÄDEN

Föreningens årsmöte avhölls den 8 maj i Gammelgården på Hofsnäs i närvaro av ett 60-tal medlemmar. De närvarande gavs även tillfälle att under fru Meje Josefsons ciceronskap bese Torpa stenhus. I Hofsnäs gård kåserade rektor Gustaf Boger om "Västgötaknallen". Vid årsmötet tilldelades följande personer Föreningens plakett: I guld Landsantikvarie Ingegärd Vallin, i silver biblioteksassistent Lilian Persson och verkstadsarbetare Torsten Edlund samt i brons Halvdan Arvidsson, Kinna, Esbjörn Carlson, Målsryd, Anton Ericson, Seglora, Valter Tärning, N. Åsarp, Philip Josefson och Sven Angborn, Borås.

Höstmötet den 13 november förlades till Socialbyråns nya fastighet i Borås, där konstnär Tyra Lundgren till egna färgbilder talade om "Moderna gobelänger från hela världen — en bildkavalkad från Biennialerna i Lausanne". Efter föredraget fortsattes mötet med samkväm i Flaménska gården.

Styrelsen har under 1974 sammanträtt en gång och arbetsutskottet fem gånger.

UTSTÄLLNINGAR OCH ÖVRIG MUSEIVERKSAMHET

Ohlsonska gården:

- 1.1—24.2 Stryka, pressa, glätta. Strykjärn ur egna och rektor Birger Larsons samlingar.
- 13.1— 3.2 Svenskt miniatyrmåleri. Vandringsutställning från Nationalmuseum.
- 3.3—24.3 500 år europeisk keramik. Vandringsutställning från Nationalmuseum.
- 3.3— 4.6 Byttnerska porslinssamlingen. En donation till Borås stad.
- 31.3—28.4 Textilier från Orienten. Ur fröken Tove Alms samlingar

- 5.5—26.5 Johanna Brunsson — vävlärlarinna. Vandringsutställning från Vänersborgs museum.
- 6.6—25.8 Tyra Lundgren. Retrospektiv konstutställning.
- 15.9— 6.10 Vattnet i världen. Vandringsutställning från Riksutställningar och Vänersborgs museum.
- 13.10—3.11 John Lennings väfskola, Norrköping. I samarbete med Norrköpings stadsmuseum.
- 10.11—1.12 Bevara mig väl — hur och varför inom byggnadsvården. Vandringsutställning från Sveriges Arkitekturmuseum.
- 8.12—31.12 Uppåt väggarna. Om tapeter förr och nu.

Nymanska gården:

Fr.o.m. 11.7 Hantverk i Sjuhäradsbygden. Ny basutställning.

Tekomuseum:

- 14.3—23.8 Handspinning med ull och lin.
- 1.9— 6.10 Fanor över bron. Verk av konstnären Albin Amelin. Vandringsutställning från Riksutställningar.
- 20.10—15.12 Nääs fabriker — som vi minns det. I samarbete med konstnärinnan Ingvor Berg, Lerum.

Tekocenter:

28.8— 8.9 Modefilex. Borås Filatelistförening, Borås museum och Postmuseum i samarbete.

Den 1.9 firades Ramnaparkens 60-årsjubileum med olika aktiviteter. ”Knalleveteranerna” svarade för ett veteranbilrally genom staden och tipstävling för allmänheten. I Knalleboden försålde souvenirer m.m. och i Fällhult serverades våfflor. Borås Hembygdsgille svarade för folkdansuppvisning. Arrangemagnet drog stor publik — över 1.100 personer samlades i Ramnaparken.

Under året ägnades stor uppmärksamhet åt underhållet av museets byggnader i Ramnaparken. Således omlades såväl

Sockenstugans som Marbostugans tak (delvis) efter upptäckta läckage. Takrännor och stuprör har utbytt på Nymanska gården och Gästgivargården, och diverse målningsarbeten har utförts av fönsterfoder och dörrar. Takspån för omläggning av Ramnakyrkans tak har beställts. Skadeinsektsbekämpning utfördes under sommaren genom Anticimex försorg i Finnekumlaboden samt av föremål i Sockenstugan och Gäsene-stugan. Brandskyddet har förstärkts genom anskaffande av eldsläckare, som placerats i Ramnakyrkan, Nymanska gården, Fällhult och Gästgivargården. Flera stöder under våren och sommaren föranledde översyn av lås och montrar. Råd och kostnadsförslag för installation av tjuvlarm i Nymanska gården och Fällhult inhämtades från Securitas och L M Ericsson. Vissa skyddsanordningar för förbättrandet av arbetsmiljön i museet har utförts på förslag av av personalen utsett skyddsombud.

Inom Teko-Centers område erhöles genom Fastighetskontorets medverkan ett nytt magasin, till vilket museets tidigare i Viared förvarade föremålsbestånd överförts.

I Nymanska gården iordningställdes under sommaren två utställningsrum för byggande av nya basutställningar, varav en — "Hantverk i Sjuhäradsbygden" — färdigställdes. Utställningen har utformats med sikte på besökande skolungdom, för vilken speciella arbetshäften utarbetats. Utställningen, som rön-te stor uppmärksamhet, har följts upp med en vandringsversion, till vilken ekonomiskt bistånd erhöles från kulturnämnden i Borås. För distributionen svarade ABF. Vandringsutställningen visades under hösten i Ulricehamn, Skene, Svenljunga och Örby och besöktes av över 1.000 personer. Utställningen "Stryka, pressa, glätta" flyttades under mars månad till Kulturhuset i Ulricehamn och besöktes av 427 personer.

TEKOMUSEUM

För att öka allmänhetens intresse för Tekomuseum anordnades på försök två tillfälliga utställningar. I samband därmed skedde en viss omdisponering av lokalerna. Ett nytt skärmsys-

tem anskaffades och belysningen kompletterades.

Renoveringen av textilmaskinerna har fortsatt, vilket fått till resultat att flera av dem nu kan demonstrationsköras. Samtliga maskiner har försetts med nya upplysningsskyltar, och en flerspråkig folder har producerats och distribuerats till turistbyråer, museer etc. Samlingarna har utökats genom gåvor av bl.a. en valsgravyrmaskin, en raschelmaskin och en vävstol av revolvertyp.

Från Borås museum har överförts provkollektioner, bundna och i rullar, samt diverse kläder och trikåvaror.

De Sju Häradernas Hemslöjdsförening har i likhet med tidigare år hållit kurser i kardning och spinning i museets lokaler.

BESÖKSSTATISTIK

Borås museum kan med år 1974 notera sin hitintills högsta besökssiffra: 31.591, vilken med drygt 8.000 överstiger föregående års.

Antal besökare:

	1974	1973
Borås museum	28.828	23.148
Tekomuseum	1.280	371
Egna vandringsutställningar	1.483	—
Totalt	31.591	23.519

DOKUMENTATION, ACCESSION

Den 1971 påbörjade inventeringen av äldre textilindustri-anläggningar inom Sjuhäradsbygden har fortsatt. Dokumentationen har skett huvudsakligen genom fotografering och uppmätning som i vissa fall kompletterats med personintervjuer inspelade på ljudband. Företagens arkiv har i förekommande fall undersökts med avseende på äldre dokument, ritningar, fotografier etc. Arbetet har utförts av sommaranställd personal.

Under året har 1.595 föremål katalogiserats. Bland nyförvärven kan nämnas ett broderat brudtäckte från 1700-talet, ana-

toliska handkläden och mansdräkter samt tryckstockar, en omfattande samling textilier från sekelskiftet, tapetprover, husgeråd och möbler skänkta av fru Tilander, Ulricehamn. Från Svenska Spetsar i Linköping inköptes i början av året "Knypelträdet", knypplad av Eva Gillberg efter förlaga av Sten Kauppi, utvecklad av Sally Johansson, vidare "Orchis", damastvävnad av Dora Jung.

Museets bibliotek har genom köp och gåvor utökats med 354 nummer. Lokaltidningarnas artiklar med anknytning till museiverksamheten har liksom tidigare bevakats och tillförts klipparkivet.

Fotografering av museets föremål och utställningar har kunnat ske i vidgad omfattning genom tillfälligt anställd yrkesfotograf.

Över 10.000 negativ, huvudsakligen ur den Wernlundska samlingen, har registrerats.

Ett urval av museets akter rörande kulturminnesvårdsärenden i södra länsdelen har blivit föremål för kopiering, vilket arbete utförts av tjänstemän från Vänersborgs museum.

Enklare textilkonservering har kunnat utföras i museet genom fru Alva Lindgren, som på Föreningens bekostnad bereddes tillfälle att under hösten studera arbetet vid konserveringsateljéerna vid Nordiska Museet och Statens Historiska Museum i Stockholm. Viss utrustning har i samband därmed anskaffats.

Kontakterna med hembygdsföreningarna har varit livliga. Förutom rådgivning och förmedling av musealt utbildad tillfällig arbetskraft har museets tjänstemän besökt ett flertal föreningar. Museichefen har hållit föredrag för hembygdsföreningarna i Gingri, Berghem, S. Ving m.fl.

PUBLIKATIONER

Årsboken (årgång 29) blev bl.a. på grund av chefsbytet allvarligt försenad. Korrektur förelåg färdigt före årsskiftet, men av vissa tryckeritekniska skäl kunde boken ej färdigställas under året.

PERSONAL

Hans Kruse tillträdde chefstjänsten vid museet den 1 mars, vilken tjänst till dess uppehölls av Ingegärd Vallin. Amanuens Eva Goliger åtnjöt tjänsteledighet fr.o.m. 1 oktober med fil. kand. Anders Larson som vikarie med huvudsaklig uppgift att handha utställningsverksamheten vid de båda museerna. Som extra amanuens fr.o.m. 8 juli, den första tiden på halvtid, har tjänstgjort fil. kand. Göran Pettersson för katalogiserings- och utställningsarbeten (vandringsutställningar). Övriga anställda har varit Thorsten Andersson (halvtid), Gottfrid Månsson, Ulla Sköld, Anders Zetterman, timanställda Oscar Åring och Maja-Stina Berg samt Karin Munktell (deltid). Margaretha Persson och Arne Hansson har 1.6—31.8 varit sysselsatta med ovan nämnda textilindustriinventering och Agneta Boqvist 15.5—15.7 med utställningen "Hantverk i Sjuhäradsbygden".

Följande arkivarbetare avlönade genom Kungl. Arbetsmarknadsstyrelsen har tjänstgjort vid museet: Ingrid Andersson, Sixten Andersson, Sven Johansson, Stig Klamvik, Henrik Kot-salainen, Linda Köster (deltid), Alva Lindgren, Margaretha Persson, Barbro Törnell, den sistnämnda på deltid, liksom Tryg-ve Egardt (i Ulricehamn).

ÖVRIGA UPPDRAG

Museichefen har under året varit ledamot av styrelserna för Svenska Museiföreningen och Militärmuseet I 15, suppleant i styrelsen för Västergötlands Fornminnesförening och ledamot i länskommittén för Internationella Byggnadsvårdsåret 1975 samt tjänstgjort som föredragande i kulturnämnden i Borås i museifrågor och sekreterare i Borås och Sjuhäradsbygdens Konstförening.

EKONOMI

Beträffande Föreningens ekonomi hänvisas till följande vinst- och förlust- samt balansräkningar.

VINST- OCH FÖRLUSTRÄKNING 1/1—31/12 1974

Intäkter

Anslag från Älvsborgs läns landsting		
till föreningens verksamhet	49.500:—	
till löner	107.500:—	
till tekomuseum	23.000:—	
till inventering av textil-		
industribyggnader	30.000:—	210.000:—
Anslag från Borås kommun		
till föreningens verksamhet o. löner	211.000:—	
till hyra av Ohlsonska gården	56.800:—	
till tekomuseum	25.000:—	
till hyra av lokaler	35.000:—	
till chefslön	50.700:—	378.500:—
		260.187:25
		5.649:—
		13.099:75
		2.882:—
		2.773:80
		3.766:15
		751:30
		16.496:20
		2.600:—
		19.993:40
		9.323:60
		16.952:40
		17.745:45
		7.727:96
		968.448:26

Kostnader

Chefslön	50.700:—
Avlöningar	210.168:01
Avlöningar Arbetsmarknadsstyrelsen	260.187:25
ATP- och SPP-avgifter	32.010:70
Bränsle, lyse och renhållning	24.631:41
Försäkringar	9.935:60
Underhåll byggnader	21.110:70
Konservator	410:25

Underhåll av samlingar		7.805:72
Inköp av museiföremål		15.544:40
Inventeringar		33:45
Inventarier och facklitteratur		8.578:76
Expeditionskostnader och trycksaker		20.310:05
Resekostnader		7.276:65
Annonser och reklam		5.858:30
Årsmöte och sammanträden		2.536:89
Årsboken		30.124:30
Kostnader för utställningar		21.699:45
Tekomuseum		48.422:48
Hyra av lokaler för tekomuseum		34.056:—
Inventering av textilindustribyggnader		21.356:—
Hyra för Ohlsonska gården		56.800:—
Övriga hyror		7.651:55
Kataloger, kort m.m.		5.496:84
Foto		6.074:42
Modernisering av lokaler		2.715:38
Textilkonservering		1.479:50
Revision		3.000:—
Utgiftsräntor		843:75
Diverse utgifter		2.315:60
Fondavkastning överfört till:		
Thor och Leonore Odencrants fond	481:66	
Fritz Brusewitz fond	201:25	
Jubileumsfonden	198:72	
Ständiga ledamöters fond	23:72	
Axel Henrikssons fond	15:06	
Magda och Axel Plancks fond	595:60	
Margit Hörstadius fond	17.614:65	
Helena Franckes fond	305:19	
Ramnakyrkans Syförenings fond	557:55	
		19.993:40
Reserverad fondavkastning		17.745:45
Avskrivning på inventarier i Ohlsonska gården tillhörande Jubileumsfonden		1.500:—
Avskrivning, Ramslätts upprustning		10.000:—
Skatter		76:—
		<u>968:448:26</u>

BALANSRÄKNINGAR	31/12 1973	31/12 1974
TILLGÅNGAR		
Avkastande fonders tillgångar		
Ohlsonska gårdens inredning	1.500:—	—:—
Ramslätt, upprustning	—:—	40.000:—
Reverser	100.000:—	100.000:—
Aktier	22.274:60	22.274:60
Obligationer och förlagsbevis	45.000:—	45.000:—
Bankmedel	<u>392.105:48</u>	<u>364.275:28</u>
	560.880:08	571.549:88
Övriga tillgångar		
Byggnader	1:—	1:—
Fastigheten Hökerum 1:33	1:—	1:—
Museiföremål	1:—	1:—
Reserverad fondavkastning	16.952:40	17.745:45
Fordran p.g.a. avgifter till Riksförsäkringsverket	—:—	26.500:—
Disponibla medel (kassa, bank och postgiro)	<u>220.128:30</u>	<u>211.650:13</u>
	<u>797.963:78</u>	<u>827.448:46</u>

FONDER SKULDER OCH EGET KAPITAL

Avkastande fonder

Thor och Leonore Odencrants fond	73.720:24	74.201:90
Fritz Brusewitz fond	28.262:67	28.463:92
Jubileumsfonden	36.049:89	36.248:61
Magda och Axel Plancks fond	91.370:87	91.966:47
Axel Henrikssons fond	2.578:31	2.593:37
Ständiga Ledamöters fond	4.089:68	4.113:40
Margit Hörstadius fond	272.377:25	280.668:30
Helena Franckes fond	46.883:27	47.188:46
Ramnakyrkans Syförenings fond	<u>5.547:90</u>	<u>6.105:45</u>
	560.880:08	571.549:88

Fonder disponerade i byggnader

och museiföremål

Stiftande ledamöters fond		
Johannes Eriksons fond		
Gunnar Skoglunds fond		
Familjen Bergengrens fond		
Borås Wäfveri AB:s fond		
Transport	<u>560.880:08</u>	<u>571.549:88</u>

	31/12 1973	31/12 1974
Transport	560.880:08	571.549:88
SKULDER		
Personalens källskatt	16.942:—	23.293:20
Diverse skulder	60.412:95	79.811:54
Reserverad fondavkastning	16.952:40	17.745:45
Reserverade anslag		
för inventering av		
byggnader	1.416:49	1.416:49
för biblioteket	5.493:91	5.493:91
för amanuens	—:—	—:—
för tekomuseum	96.465:27	96.465:27
för hyra av lokaler	1.332:—	1.332:—
för inventering av		
textilindustri-		
byggnader	—:—	—:—
för underhåll av		
textilsamlingar	3.000:—	3.000:—
	<u>107.707:67</u>	<u>107.707:67</u>
Kapitalbehållning inkl.		
årets resultat	<u>35.068:68</u>	<u>27.340:72</u>
	<u>797.963:78</u>	<u>827.448:46</u>

Borås den 19 mars 1975

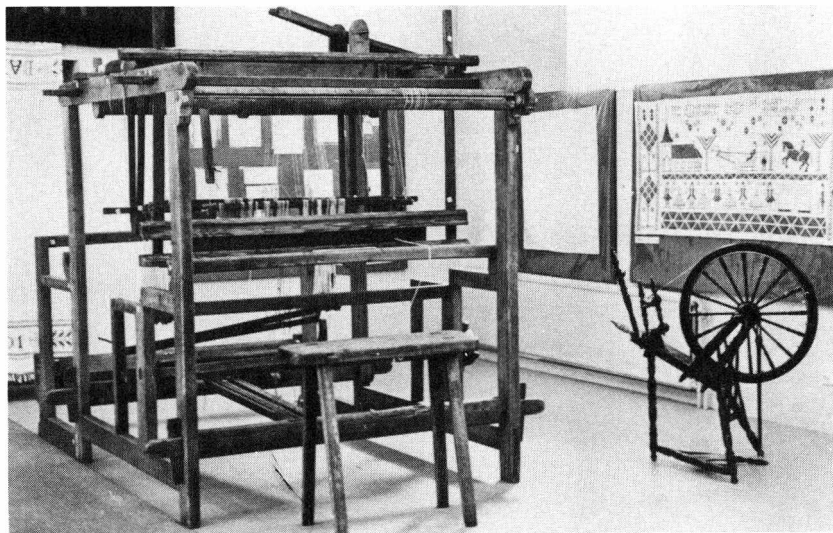
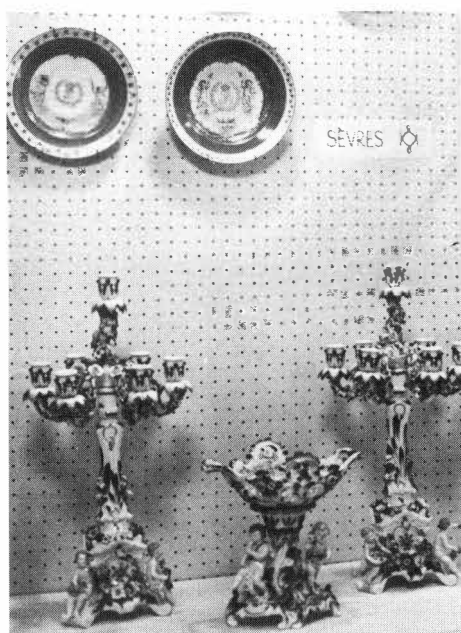
DE SJU HÄRADERNAS
KULTURHISTORISKA FÖRENING
STYRELSEN

GÅVOR HAR 1974 ÖVERLÄMNATS AV:

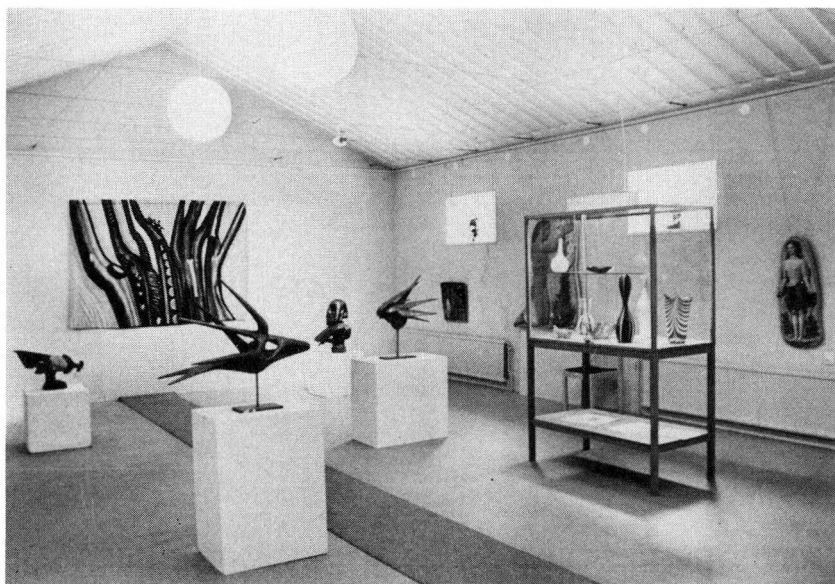
Fröken Tove Alm, Stockholm
Algrens Sidenväveri, Stockholm
Fru Gunnel Andén
Fru Astrid Andersson
Fröken Rut Andersson
Herr Sixten Andersson
Herr Sven Andersson
Herr Erik Andréén
Ingenjör Mats Behn, Dalsjöfors
Doktor Elna Bengtsson
Herr Folke Berntsson
Herr Harald Bodin
Herr Arne Bordal
Borås Tapetfabrik
AB Borås Wäfveri
Fru Hildur Danielsson
AB Eiser
AB Eiser, avd. Mullsjö
AB Erikson & Larson
Hallands museum, Halmstad
Halla Textil AB, Överlida
Herr Bengt Hallberg
Fru Brita Hegraeus
Fröken Ingrid Henriks
AB IRO, Ulricehamn
Herr Lage Jardevall
Fru Elsa Johansson
Konstnär G.A. Johansson, Sjömarken
Direktör Kenneth Jönsson, Uddebo
Fru Emma Karlsson, Öxabäck

Fru I. Kellgren
Fru Rut Kruse, Stockholm
Hemslöjdskons. Svea Landén
Herr Magnus Larsson
Fru Karin Laurell-Fredriksson
Direktör Sune Lörhammar, Rydboholm
Herr o. Fru Lövensson, Kölingared
Textilfabriken Merkur
Herr Olof Monthan, Dalarö
Fru Karin Munktell
Kamrer Gottfrid Månsson
Fru Ingeborg Månsson
Möbelhuset i Borås
Herr Rolf Ingemar Norén
Elin Odencrants arvingar
Direktör Hans Orreving
Fru Elvy Peterson, Californien
J.A. Petterson AB, Målsryd
Fru Anna Risborg
Direktör Karl Rundgren
Fröken Ulla Sköld
Direktör Alf Sterner, Överlida
Svensk Modeindustri AB
Textilinstitutet
Fru Margareta Tilander, Ulricehamn
Uddebo Väveri AB
Firma L.J. Wingqvist, Fritsla
Ingenjör Phane Wingqvist, Fritsla
Direktör Oscar Åring

BILDKALENDER 1974

Från utställningarna "Byttnerska porslinsamlingen" (ovan) och "Johanna Brunsson, vävlärare". Foto I. Voss 1974.

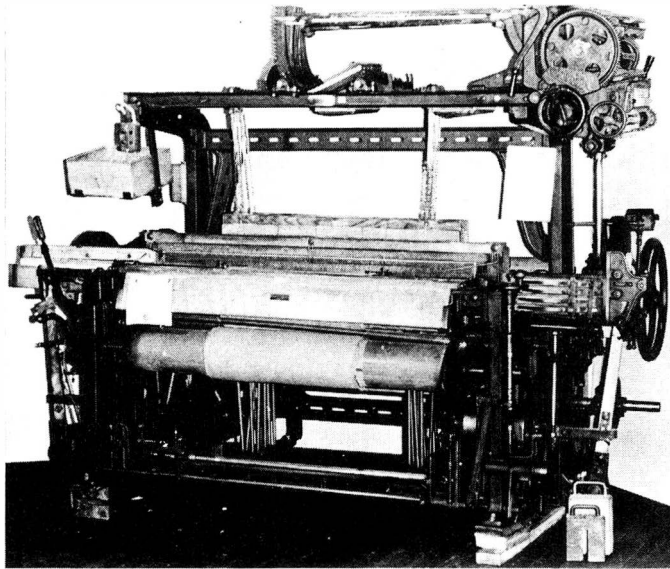

Ovan: Thyra Lundgren, retrospektiv utställning sommaren 1974.

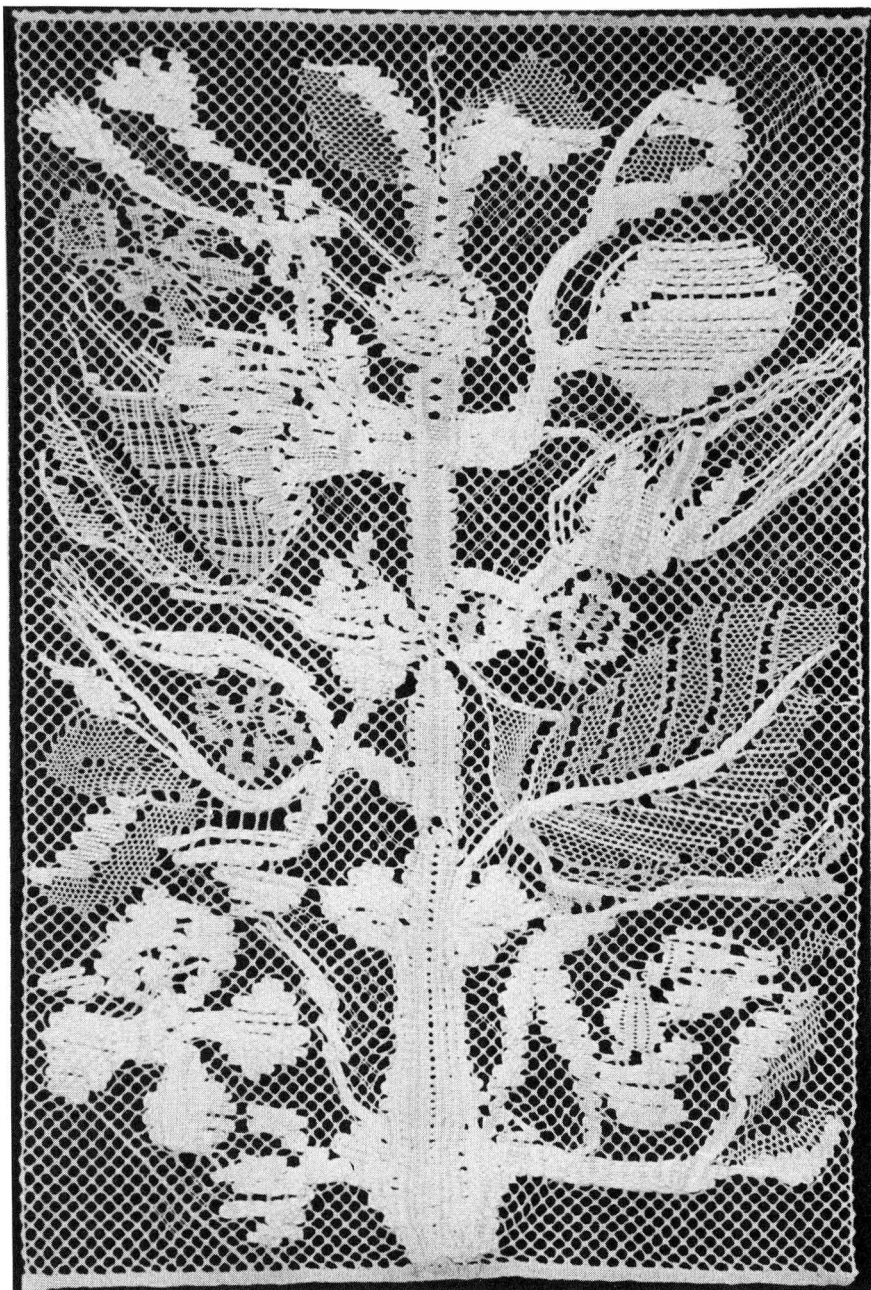
Nedan: "Vattnet i världen". Foto I. Voss 1974.

Ovan: Vävnader från sekelskiftet ur utställningen "John Lennings Väfskola, Norrköping".
Nedan: "Uppåt väggarna", tapeter förr och nu. Foto I. Voss 1974.

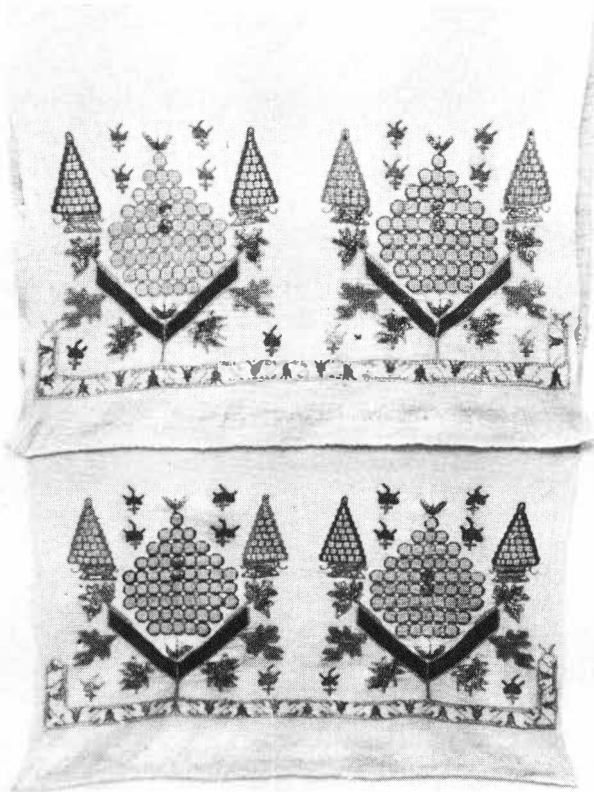
Ovan: Från utställningen "Handspinning med lin" på Tekomuseum. Foto I. Voss 1974.
Nedan: Revolvervævstol, gåva till Tekomuseum från B. Hallberg, Borås. Foto B.M.

''Knypelträdet'', inköpt 1974 från Svenska Spetsar, Linköping. Spetsen utvecklad av Sally Johansson, Linköping och knypplad av Eva Gillberg efter förlaga av Sten Kauppi. Foto B.M.

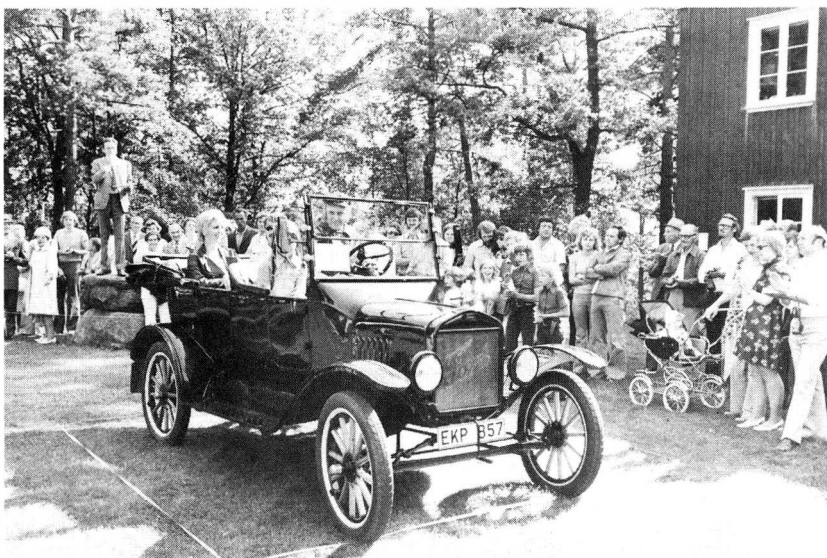

''Mor och barn framför högus'', gobeläng utförd av Sandre Ikse-Bergman. Inköp 1974.
Foto B.M.

Ovan: Anorak, del av eskimådräkt i sju delar från Diskoön, Krutliset, N Grönland. Gåva av Elsa Johansson, Borås.

Nedan: Anatoliskt handkläde från Turkiet. Tvårandig bomullsväv med broderier i silke och guldlackerat garn. L 153 cm, B 45 cm. Foto B.M. 1974.

Ovan: Veteranbilrally i Ramnaparken 1 sept.

Nedan: Mottagarna av Föreningens plakett samlade vid Torpa slott i samband med årsmötet 8 maj.

Fr.v. Philip Josefson, Sven Angborn, Lilian Persson, Esbjörn Carlson, Ingegärd Vallin, Anton Ericson, Halvdan Arvidsson, Torsten Edlund. Foto B. Bergman, Borås 1974.

FRÅN HEMBYGDSFÖRENINGARNA

BOLLEBYGDS HÄRAD

Björketorps sockens hembygdsförening: Ordf. Arvid Åblad, v.ordf. Ivar Andersson, sekr. Karl Engström, kassör Anna-Greta Johansson. Anslag om 2.000 kr har erhållits från Härryda kommun. Medlemsantl ca 150. På Gammelgårdsstugan och Apelnäs kvarn har taktäckningen omlagts. Av aktiviteter kan i övrigt nämnas: torpinventering, "torpvandring", en "torp-gudstjänst" samt filmning av diverse gamla yrkesutövningar såsom täljning av åror.

Bollebygds hembygdsförening: Ordf. Sven Svensson, v.ordf. Allan Claesson, sekr. Gösta Johansson, kassör Gull-Britt Karlsson. Samlingar: gammalstuga med inredning, ladugård, sågverk och smedja. Kommuntal anslag har erhållits med kr 500. Föreningen har fått en gammal stuga från bygden som till våren 1976 skall flyttas och uppsättas i parken vid övriga föreningens byggnader. Medlemsantal 170. Midsommarfest, hembygdsfest varvid gamla hantverkare medverkat samt julmarknad har anordnats.

Töllsjö hembygdsförening: Ordf. och sekr. Gösta Andersson. v.ordf. John Andersson, kassör Erik Karlsson.

GÄSENE HÄRAD

Gäsene hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Allan Skoog, v.ordf. Artur Florén, sekr. Bertil Björkenor, kassör Gösta Kyrkander. Föreningen förvaltar den kulturhistoriska delen av Gäsene tingshus med tingshusmöbler från 1800-talets senare del. Vidare äger föreningen Hägna gästgivaregård i Od, där renoveringsarbete pågått under en längre tid. Detta har nu framskridit så långt att gästgivaregården den 27 juli 1975 kunde öppnas för visning tillsammans med en fin samling av bruksföremål och redskap, bl.a. olika tröskverk och traktens största tröskverksvandring. Man avser att till sommaren 1976 ha öppet varje söndag för visning och i samband härmed anordna servering.

Stiftelsen Gäsene Tingshus: Ordf. Ture Åberg, v.ordf. Hans Kruse, sekr. Helmer Ljungqvist, kassör Allan Skoog.

Hudene Hembygdsförening, Fåglavik: Ordf. Sigvard Sunnergren, v.ordf. och sekr. Göte Hallberg, kassör Artur Carlsson.

Hudene hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Helmer Ljungqvist, v.ordf. Filip Gustavsson, sekr. Kjell Lundblad, kassör Bertil Johansson, ledamot Gunborg Carlsson. I Hembygdsstugan finnes samlingar av hushållsföremål och jordbruksredskap från bygden.

Jällby hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Herbert Carlsson, v.ordf. Rune Nordner, sekr. Algot Andersson.

Källunga hembygdsförening: Ordf. Bertil Oscarsson, sekr. Algot Andersson, kassör Karl Andersson.

Närunga missionshistoriska museum: Ordf. Åke Persson, v.ordf. Josef Oscarsson, sekr. Kjell Sandblom, kassör Karl-Erik Andersson. Museet firade vid midsommar i anslutning till den traditionella "Libanonfesten" 40-årsjubileet av sin tillblivelse. Föremålssamlingarna belyser livet i bygden såväl

före som efter väckelserörelsens genombrott. Besök efter hänvändelse till museets pastor.

Odqvistska släktmuseet, Od: Släktföreningens ordf. Folke K. G. Odqvist, v.ordf. Gösta Odqvist, sekr. Kerstin Björkman, kassör Rune Salemyr. Fastigheten Upptorp 25 med inventarier av i huvudsak släkthistoriskt intresse. Släkttmöte vart 5:e år från 1920.

Skölvene hembygdsförening: Ordf. och sekr. kyrkoherde Göran Lewin, v.ordf. Erik Svensson, kassör Helge Rickardsson.

Svältornas hembygdsförening: Ordf. Simon Johansson, v.ordf. David Andersson, sekr. Evert Lindgren, kassör Sten Svensson. Föreningen har emottagit anslag från landstinget med 600 kr, från Alingsås Sparbank ett bidrag med 200 kr samt Vårgårda kommuns kulturpris 1975 1000 kr.

Samlingarna omfattar över 200 föremål. Under året har tillbyggnad av ladugården på Kyrkebol 17 färdigställts för att ge plats för tröskvandring och gamla hästredskap. Å Landa Stora har det gamla bostadshuset renoverats invändigt. Vissa arbeten återstår dock ännu.

Medlemsantal 37 ständiga och 85 årsbetalande. Antal besökande ca 1420. Föreningen har under året firat 70-årsjubileum och i samband därmed utgivit en jubileumsskrift: "Från helgedom till museum". Två slättergillen har anordnats. Torpinventering pågår och en studiecirkel i släktforskning har startats.

KINDS HÄRAD

Ambjörnarps hembygdsförening: Ordf. Allan Persson, v.ordf. Erland Karlsson, sekr. Elvira Hansson, kassör Daniel Nilsson.

Dalstorp-Nittorp hembygdsförening: Ordf. Karl Andersson, v.ordf. Arvid Thun, sekr. Mats Josefsson, kassör Egon Pettersson, ledamöter Harald Larsson och Mats-Erik Carlsson.

Grönabhögs hembygdsförening: Ordf. Elof Törnqvist, v.ordf. Gustaf Kjellén, sekr. Dagny Gotting, kassör Gunnar Sköld. Samlingarna omfattar ca 600 föremål.

Gällstads pastorat: Ryggåsstugan på Höga med tillhörande samlingar.

Hillareds hembygdsförening: Ordf. Sture Svensson, v.ordf. Bertil Karlsson, kassör Sture Franzén.

Häcksviks hembygdsförening: Ordf. Janne Johansson, v.ordf. Erik Larsson, sekr. Ruth Hansson, kassör Janne Johansson. Medlemsantal 32. Utflykter har anordnats till Ålekulla kyrka, Sofiero, Båstad och Höganäs. En studiecirkel har arbetat med inventering av socknens 148 st torp och backstugor, upprättat historik över torpen samt samlat persondata över torparfamiljerna från 1700-talet till nutid.

Kalvs hembygdsförening: Ordf. Tage Bengtsson, v.ordf. Otto Olsson, sekr. Edvin Strand, kassör Edvin Johansson. Samlingarna utgörs av husgeråd, diverse möbler samt vagnar och slädar. En gammal ladugård har förvärvats och uppförts vid Stenstugan. En del arbete återstår ännu. Aktiviteter: tipspromenader, sammankomst med föredrag, musik och servering, vandringstugor till gamla torp i socknen. Vandringarna ha gjorts under våren och sommaren och avses att fortsätta.

Limmareds hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Lilian Larsson, v.ordf. Stina Johansson, sekr. Gunnar Jönsson, kassör Åke Haglund. Från Tranemo kommun har erhållits i anslag om 2000 kr. Samlingarna omfattar

ca 1000 föremål. Medlemsantal 165, besöksantal ca 250.

Hembygdmuseet Fornåsen har hållits öppet sön- och helgdagar under maj—sept, samt även å andra tider för föreningar och skolklasser. Allhelgonadagen visades Limmaredsfilmen för över 200 personer. I anslutning till årsmötet och i samarbete med Limmareds bibliotek demonstrerades för allmänheten hur man släktforskar med hjälp av mikrofilmade kyrkoarkivalier och läsapparat. En drive för medlemsvärvning gjordes under våren i form av en skrivelse till samtliga hushåll i orten.

Ljungsarps hembygdsförening: Ordf. Martin Junkell, v.ordf. Lennart Kallin, sekr. Oscar Högberg, kassör Åke Johansson. Kommunalt bidrag om 2000 kr har erhållits. Samlingarna omfattar ca 225 föremål. Medlemsantal 203. Besöksantal ca 300. Tapetsering och invändig målning av hembygdsstugan har utförts. Aktiviteter i övrigt: Föredrag, studiecirkelarbete, studiepromenader till gamal boplatser samt studiecirkelarbete. En bok om torp och backstugor samt deras invånares historia har tryckts i en upplaga om 1000 ex.

Långhems hembygdsförening: Ordf. Karl-Erik Enoksson, v.ordf. Mats Westberg, sekr. Carl Holmberg, kassör Carl Holmberg. Kommunalt bidrag om 1000 kr har erhållits. Samlingarna omfattar 214 föremål. Medlemsantal 24. Besökare ca 25 personer. Hembygdsstugans östra sida har täckts med nytt tegel.

Marbäck, Bäckgården, Björkmanska släktföreningen: Ordf. överstelöjtnant Ulf Björkman.

Månstads hembygdsförening: Ordf. Sture Larsson, sekr. Evert Larsson, kassör Gösta Larsson, ledamöter Ragnar Gripenstam, Gunnar Bengtsson, Bengt Claesson, Seth Pettersson och Karl Vassén.

Mårdaklevs Naturskyddsförening, hembygdssektionen: Ordf. Harald Alenäs, v.ordf. Aina Nilsson, sekr. Nils Persson, kassör Tage Dahlgren.

Sexdrega hembygdsförening: Ordf. Stig Engström, v.ordf. Karl Johansson, sekr. Gunnar Larsson, kassör Dagmar Hansson.

Sjötofta hembygdsförening: Ordf. Helmer Knutsson, v.ordf. Holger Johansson, sekr. Erling Leandersson, kassör Bengt Abrahamsson.

Svenljunga hembygdsförening: Ordf. Ingemar Jansson, v.ordf. Richard Nyman, sekr. Birgit Axelsson, kassör Gösta Andersson.

Tranemo hembygdsförening: Ordf. Carl-Erik Löfquist, v.ordf. Sven-Olof Nordin, sekr. Arvid Johansson, kassör Hans Alfredsson.

Tvärreds hembygdsförening: Ordf. Arvid Larsson, v.ordf. Bertil Gardell, sekr. John Svensson, kassör Alf Johansson. Anslag har erhållits från Ulricehamns kommun med 1000 kr och bidrag från Tvärredslunds fiskeförening med 400 kr. Vid hembygdsgården Onsered har ett uthus uppförts för förvaring av större föremål, som tidigare förvarats provisoriskt. Medlemsantal 217. Besöksantalet svåruppskattat men torde uppgå till ca 2000. Av aktiviteter kan nämnas dels tipspromenader och dels en aktivitetsdag med gammaldags arbeten anordnad i Onsered.

Vegbyortens hembygdsförening: Ordf. Gösta Neuman, v.ordf. Gustav Johansson, sekr. Gunnar Magnusson, kassör Märta Palm. Anslag har erhållits från Ulricehamns kommun med 1000 kr samt genom Ulricehamns sparbank bidrag om 300 kr ur "Byakistan". Samlingar bestående av gamla möbler, textilier, husgeråd m.m. i hembygdsstugan. Medlemsantal 153. Besöksantal omkr. 450. Aktiviteter: Studiecirkelarbete, Valborgsmäsofest, sommarfest, söndagsandakt, utställning "Ur mormors linneskåp" (brode-

rier och konstarbeten), en arbetsutställning. Vid varje aktivitet har kaffe serverats.

Ölsremma hembygdsförening: Ordf. Hjalmar Hulander, v.ordf. Oscar Gabrielsson, sekr. Margit Hulander, kassör Åke Johansson.

Örsås hembygdsförening: Ordf. Vilgot Josefsson, v.ordf. Martin Johansson, sekr. Ruth Svensson, kassör Levi Bredin. Från Borås Sparbank har erhållits ett bidrag om 1000 kr. Medlemsantal 138. Under året har anordnats tipsrunda och andaktsstund, midsommarfest med folkdansuppvisning, kaffeservering och lekar och dans kring stängen samt slättergille m.m.

Östra Frölunda hembygdsförening: Ordf. Annika Lennström, v.ordf. Nils Andersson, sekr. Mats Svensson, kassör Gösta Torén. Samlingar i hembygdsstugan Hulkeshult. Medlemsantal 55. Besökare omkring 400 personer. Förutom årsmöte den 21 april har följande förekommit: midsommarfest vid Östrabro, skördefest i Medborgarhuset i samband med utställning av gamla bonader samt tipspromenad. 5 st styrelsemöten har avhållits.

MARKS HÄRAD

Berghems hembygdsförening: Ordf. Erik Carlson, v.ordf. Allan Carlsson, sekr. Dagmar Axelsson, kassör Inga Andersson. Anslag har erhållits från Marks kommun med 6.00 kr år 1974 och 4.000 kr år 1975. Den tidigare arrenderade tomten i parken vid Bydegården har av föreningen inköpts för 10.000 kr. Hembygdsstugan, som nyligen flyttats från Bökmans skog till den nyinköpta tomten, återinvigdes på sin plats den 15 juni -74 med inbjudna från Marks kommun och angränsade hembygdsföreningar. Museichefen Hans Kruse invigningstalade och utdelade diplom för arbete inom hembygdsvården till Karl Börjesson, Knut Gustavsson, Einar Bökman, Gunnar Särnmark och Inga Andersson. Under 1975 anordnades bl a midsommarfest vid hembygdsstugan med stort deltagande. Stugan har under sommartiden hållits öppen för allmänheten. Torpinventering har påbörjats i vilket arbete ett tjugotal medlemmar deltar. Medlemsantalet har ökat kraftigt under året och utgör nu 314 st. Besöksstatistik har ej förts.

Fritsla Naturskyddsförening, hembygdssektionen: Ordf. Sven Svensson, v.ordf. Kenneth Persson, sekr. Åke Gustavsson, kassör Willard Wernblom. Anslag har erhållits från Marks kommun med 1.500 kr. Antal medlemmar 350. Föremålssamling i ryggåsstugan Hallen i Fritsla. Under året har fyra föreningsmöten, tretton tipspromenader samt valborgsmässofirande anordnats.

Horreds hembygdsförening: Ordf. Per Sandlund, sekr. Knut Hansson, kassör Folke Bengtsson, ledamöter Astrid Arnesved, Anna-Stina Kullbo, Per Ivar Ericsson och Frank Dahlgren.

Hyssna hembygdsförening: Ordf. Wolmar Arvidsson, sekr. Hugo Johansson, kassör Karl Asserlund.

Kinna hembygdsförening: Ordf. Knut Karlsson, v.ordf. Knut Ivarsson, sekr. Ingegerd Strömme, kassör Karl Ottosson. Kommunalt anslag om 7.500 kr har erhållits för 1975. Samlingarna omfattar ungefär 1000 numrerade föremål. Medlemsantal 500. Besöksantal omkring 20.000 personer.

Verksamheten inom föreningen har under året varit synnerligen livaktig. Bl.a. har tipspromenader med stort deltagaranatl, utflykter, vandringar och industribesök, valborgsmässofirande, midsommarfest och Hembygdens dag arrangerats. Beträffande kurser och cirkelverksamhet kan nämnas halmarbeten, torp och torparminnen, gammaldanskurs, folkdansträning samt dräkt-

forskning. Föreningen medverkade vid en kulturafton i Kinna där direktör Halvdan Arvidsson visade gamla Kinnabilder.

Kinnarumma hembygdsförening: Ordf. S.Å. Svensson, v.ordf. Arne Johansson, sekr. John Sörling, kassör Bengt-Arne Johannesson.

Kungsäters hembygdsförening: Ordf. Einar Karlsson, v.ordf. Evert Lidberg, sekr. Betty Spång, kassör Folke Karlsson.

Seglora hembygdsförening: Ordf. Valborg Gustafsson, v.ordf. Olof Andersson, sekr. Anton Eriksson, kassör Sven Larsson. Föreningen förvaltar inför Riksantikvarieämbetet Seglora Gamla Prästgård som den 30.8 1975 återinvigdes efter en omfattande renovering. Förutom föreningsmedlemmarnas insatser har medel för renoveringen erhållits från AMS, kommunen, pastoratet samt från Stiftelsen Seglora Gamla Prästgård.

Skene hembygdsförening: Ordf. Brita Carlsson, v.ordf. Oskar Pettersson, sekr. Gustav Larsson, kassör Allan Nilsson. Kommunalt bidrag till driftkostnader har erhållits. Samlingarna omfattar omkr. 500 registrerade föremål. Medlemsantal 407.

Under juli månad hölls söndagsöppet i Baskagården med kaffeservering. Under april ordnades dels en cykelutflykt till Seglora Hembygdsmuseum och dels valborgsmässofirande med sång, musik och värbrasa samt servering, varvid ca 400 personer deltog. Den 30 aug. anordnades en arbetsdag på landet "Så gjorde man förr" med visning av olika arbetsmoment och utställning av handarbeten. Vidare kan nämnas höstträff under motto "Låt husen leva", varvid stadsarkitekt Bengtsson medverkade, samt julmarknad med tipspromenad.

Sättila hembygdsförening: Ordf. Folke Eriksson, v.ordf. Alarik Skarin, sekr. Rigmor Davidsson, kassör Karl Erik Eriksson. Fyra protokollförda sammanträden har under året avhållits. Av verksamheter kan i övrigt nämnas: Smedjan har utvändigt ommålats och invändigt upprustats, inventering av föremålen (ca 175 st) är nu så gott som färdigt, valborgsmässofirande på Strömman, tipspromenader, lotterier och fortsatt arbete med torpinventering.

Torestorps hembygdsförening: Ordf. Bror-Rune Svanhäll, v.ordf. Karl Andersson, sekr. Knut Pettersson, kassör Elsa Persson.

Västra Marks hembygdsförening: Ordf. John Ekberg, sekr. och kassör Bo Davidsson.

Ålekulla hembygdsförening: Ordf. Berta Larsson.

Öxabücks hembygdsförening: Ordf. Gösta Sandblom, v.ordf. Daniel Strömhall, sekr. John Johansson, kassör Anders Johansson.

Öxnevalle JUF: Stuga med samlingar: Slätten, Källeberg.

REDVÄGS HÄRAD

Blidsbergs hembygdsförening: Ordf. Gustaf Bjälming, v.ordf. Sten Berger, sekr. Assar Ek, kassör Hans Kåremark. Bidrag har emottagits med 300 kr från Ulricehamns Sparbank och från enskilda personer med 330 kr. Samlingarna omfattar ca 400 föremål och 100 fotografier. Medlemsantal 105. Besöksantal 112. Aktiviteter: Torpvandring, inventering av torp och backstugor i Blidsberg och Humla, arbetsgrupper för bygdearkiv samt natur- och fornminnesvård.

Dalums hembygdsförening: Ordf. Karin Störner, v.ordf. Erik Claesson, sekr. Rickard Andersson, kassör Erik Johansson. Anslag o. bidrag från Kulturnämnden med 2000 kr, från Sparbanken 100 kr och från Lottakåren 500 kr. Samlingarna omfattar 330 föremål. Medlemsantal 140. Under 1975 har ett vagnslider färdigbyggt vid fornstugan. För alla frivilliga medhjälpare har en fest anordnats. Vidare har under 1974 förekommit torpvandring, midsommarfest och höstfest med tävlingar samt under 1975 höstsammankomst med föredrag av studierektor Öckerman om "Dalum från istiden".

Humla församling: Stuga med samlingar.

Hössna hembygdsförening: Ordf. Carl Andersson, v.ordf. Gustaf Karlsson, sekr. Ingegerd Johansson, kassör Jenny Stomberg. Under 1974 har Hembygdsgårdens tak omlagts med enkupigt tegel. Vidare har föreningen fått inköpa smedmästare Rudolf Lövströms gamla bysmedja med inventarier.

Kölaby hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Olle Josefsson, sekr. Inga Gustafsson, kassör Carl Gustafsson.

Liareds hembygdsförening: Ordf. Mats Svensson, v.ordf. Lars Johansson, sekr. Henrik Isaksson, kassör Sten Svensson. Föreningen nybildades 1974. Anslag om 1000 kr har erhållits från Ulricehamns kommun. Föreningen har ett större antal diabler på personer samt naturbilder från trakten tagna av komminister Otto Jansson, Liared. Medlemsantal 47. Besöksantal 110.

Norra Åsarp-Smulas natur- och hembygdsförening: Ordf. Bengt Fransson, v.ordf. Sven Thor, sekr. Rolf Ivarsson, kassör Valter Tärning. Samlingar, huvudsakligen inventarier från 1800-tals bondehushåll jämte diverse verktyg m.m., inrymt i Fageråsstugan.

Strängsereds hembygdsförening: Ordf. Sven Larsson, sekr. Vitalis Kruse, kassör Ernst Andersson.

Timmele Hembygdsförening: Ordf. Bertil Edberg, v.ordf. Karin Johansson, sekr. Margareta Enqvist, kassör Jan-Erik Johansson. Föreningen äger två st fornstugor med 400—500 föremål. Medlemsantal 250. Besöksantal ca 100. Sommarmöte med tipspromenad, hembygdsföredrag och musikunderhållning har anordnats. Torpinventering pågår.

VEDENS HÄRAD

Bredareds hembygdsförening: Ordf. Thorsten Nilsson, v.ordf. Åke Magnusson, sekr. Astrid Johansson, kassör Gustaf Adolffson. Föreningen äger en hembygdsstuga i Holsten och en äldre byggnad i Frugården med museisålingar på båda ställena. Dessutom Bygdegården i Bredared.

Hedareds bystämma: Ordf. Thure Andersson, v.ordf. Göran Samuelsson, sekr. Bengt Andersson, kassör Erik Johansson.

Sandhults hembygdsförening: Ordf. Karl Sandin, v.ordf. Sven Nyman, sekr. Erik Klasson, kassör Linnea Johansson. Götseredsstugan har 1974 för 51.000 kr inköpts till föreningen. Där förvaras samlingar av husgeråd från äldre tid. Nordtorps skola är av Borås kommun uthyrd till föreningen. Där förvaras en mindre samling fornfynd som påträffats i bygden. Inventering och katalogisering av föremålen pågår. Arbete med Götseredsstugan pågår såsom tegelläggning på taket, dikning och uppröjning på tomten m.m. I övrigt har förekommit arbetskvällar, bordtennis, gammaldans, tipspromenader, amatörteater samt filulftsgudstjänster i samband med kaffeservering.

Vänga hembygdsförening: Ordf. Josef Svensson, v.ordf. Arvid Andersson, sekr. Lars Eriksson, kassör Josef Svensson. Samlingar i Hembygdsgården

Örsbacken med div. redskap samt i Vänga gamla småskola med museiföremål i övrigt.

Ålvsborgs läns folkhögskolas lantbruksmuseum, Fristad: Föreståndare Stig Johansson. Museet är tillgängligt för allmänheten efter anmälan per tel. 033/600 62 eller 603 29.

ÅS HÄRAD

Gingri hembygdsförening: Ordf. Dag Rydin. Stugan visas av Albin Karlsson.

Härna hembygdsförening: Ordf. Gerhard Claesson, v.ordf. K. W. Törnblad, sekr. Gösta Hernbo, kassör Karin Bodin.

Kärråkra: Samlingar i gamla vapenhuset vid kyrkan.

Norra Ås hembygdsförening: Ordf. Einar Gustavsson, v.ordf. Bertil Svensson, sekr. Valborg Bong, kassör Margareta Karlsson.

Södra Vings hembygdsförening: Ordf. Erik Franzén, v.ordf. Märtha Gustafsson, sekr. Cissi Sigurdson, kassör Åke Bohlin. Anslag från Kulturnämnden i Ulricehamn 500 kr. I föreningens stuga och ladugård finnes ca 450 föremål. Föreningen har dessutom vården om en gammal smedja vid Ulfunga. Medlemsantal ca 80. Besöksantal ca 500. Föreningen har anordnat loppmarknad 1 maj, friluftsgudstjänst vid midsommar samt den 8 november i Bogastugan ljusstöpning, vävning, bindning av fisknät m.m.

Toarps hembygdsförening: Ordf. Fredy Gustavsson, v.ordf. Per Andersson, sekr. Paul Hallberg, kassör Gunnar Salmonsson. Anslag om 1400 kr från Kulturnämnden i Borås. Medlemsantal 240. Besöksantal ca 500. Till föreningen har skänkts en torp-ladugård byggd omkring 1825 som om möjligt skall flyttas till hembygdsgården Hjortryd. Hembygdshfest har varit anordnad den 20 aug. Hembygdsgården har visats för bl.a. 7 st skolklasser samt en del besökande hembygdsföreningar.

Åspereds hembygdsförening: Ordf. Sven Jakobsson, v.ordf. Kerstin Follin, sekr. Bengt Johnson, kassör Gösta Wahlgren. Föreningen nybildades i maj 1975. Den äger en handelsbod i Gullestorp samt kvarn och såg i Sjötorp. Samlingarna utgöres av äldre husgeråd, verktyg och handredskap samt äldre åkdon m m. Medlemsantal 145.

För anskaffande av medel till fortsatt verksamhet har två marknader anordnats. Vidare pågår två studiecirkelar, vilka omfattas med stort intresse, samt torpinventering. Ett program för aktiviteter under våren 1976 har uppgjorts och utspjitts till medlemmarna m fl.

ULRICEHAMN

Ulricehamns hembygdsförening: Ordf. Rolf Molander, sekr. Carl-Magnus Ekeskog, kassör Sten Josefsson.

Brunns hembygdsförening: Ordf. Ture Brunngård, v.ordf. och sekr. Anna-Lisa Carlsson, kassör Tore Karlsson. Anslag om 1000 kr från Ulricehamns kulturnämnd. Föreningens 230 föremål förvaras i Hembygdsstugan, varifrån 16 föremål försvunnit i samband med ett inbrott. Medlemsantal 44. Besöksantal 125. Hembygdsstugan har under året reparerats för 2000 kr. En stor del av arbetet har utan ersättning utförts av föreningens medlemmar. Vårdarbete har även utförts å hembygdsslugans och kyrkoruinens närmaste omgivning. Genom föreningen har ordnats två friluftsgudstjänster samt utflykt till Hägna Gammelgård och kyrkan i Od, Fölene kvarn och Ornunga gamla kyrka och museum.

BORÅS

Regementsmuseet vid I 15/Fo 34, Borås: Ordf. överste Å. Lundberg, sekr. överstelöjtnant C-F. Holmqvist, museiföreståndare övrlöjtn. C-F. Holmqvist och fanjunkare G. Henriksson. Samlingar i museilokaler å Katrineberg samt i regementets soldattorp. Visning under ordinarie tjänstgöringstid efter kontaktande av fanjunkare G. Henriksson eller Kasernvakten vid I 15/Fo 34.

Hembygdsföreningen Westergyllen: Ordf. Bengt Arvidsson, v.ordf. Jan-Erik Andersson, sekr. Irene Koppelman, kassör Karin Arvidsson. Bidrag har erhållits för 1974 med 3.017:65 och 1975 2.063:10. Bidragen som grundats på olika aktivitetens omfattning ha till ca 90% erhållits från Borås kommun och resten från staten. Medlemsantal 92 vuxna och 57 barn. Verksamheten inom föreningen har genomförts enl. följande program: Folkdans och ungdomslag under måndagar, gammaldanskurs under tisdagar och vävning under onsdagar.

Borås Hembygdsgille: Ordf. Hans Ahlqvist, v.ordf. Lars-Olof Johansson, sekr. Lisbeth Johansson, kassör Roland Andersson. Föreningen har emottagit: grundbidrag 6.150 kr, från Kulturnämnden 2.900 kr, aktivitetsbidrag 1.458:85 samt inventariebidrag 700 kr. Medlemsantal 480.

Huvudsakliga verksamheten är folkdans med övning en dag per vecka, ca 40 deltagare per gång. Under 1975 har särskilt satsats på ungdomen och finns nu två ungdomslag i folkdans i ålder 7—14 år. Medeltal deltagare pr vecka ca 300 ungdommar. Tillsammans med Boråsparken har tre gammaldanskurser genomförts med ca 300 deltagare per kurs och dessutom ett antal gammaldanskvällar. Folkdanslaget och ungdomslagen har haft ett 40-tal uppvisningar på offentliga platser, ålderdomshem, sjukhus etc. Vidare har kurs i dräktsömnad (folkdräkter), slöjd, vävning, bandflätning m.m. arrangerats.

Folkdanslaget Skytteln: Uppgifter saknas.

Kindsgillet i Göteborg: Ordf. Bengt Lorentzon, v.ordf. Bernt Strömborn, sekr. Lars B. Lagging, kassör Erik Andén. Samlingarna förvaras i föreningens stuga inom Lisebergsområdet i Göteborg.

Algots

FINNS FÖR ALLA – ÖVERALLT

Telefon 10 20 40 växel

almedahls

skapar skönare hemmiljö.

För Ditt kök (almelondukar)

vardagsrum (gardiner)

badrum (frotté)

sovrum (påslakan)

Allt i härliga färger, mönster
och lättskött material.

almedahls

510 50 Dalsjöfors

är specialister på skönare hemmiljö

BOROSAN

interiör

Det är den tapetkollektionen som alla talar om. De nya mönstren och färgerna är utsökta och i detalj genomtänkta av svensk designgrupp.

Även priset tål en jämförelse — och så är rullen 11,2 m lång vilket ger en extra våd.

Tillverkas av:

BORÅS TAPETFABRIKS AB

Box 1

501 02 Borås 1 Tel. 033/12 73 20

**Banken mitt i
stan
har öppet hela
dan.**

Nonstoppöppet 9-18.

Borås Sparbank
Allégatan

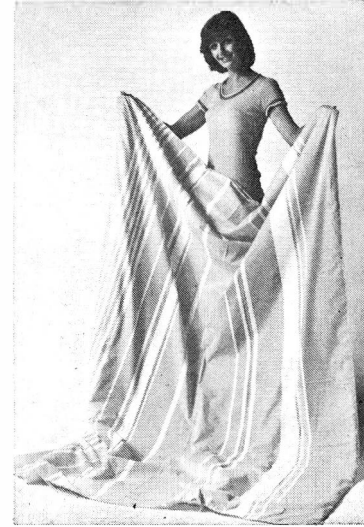
Lätt att bädda med påslakan!

Trä upp påslakanet
och fatta tag i filten.

Skaka ner.

Färdigt!

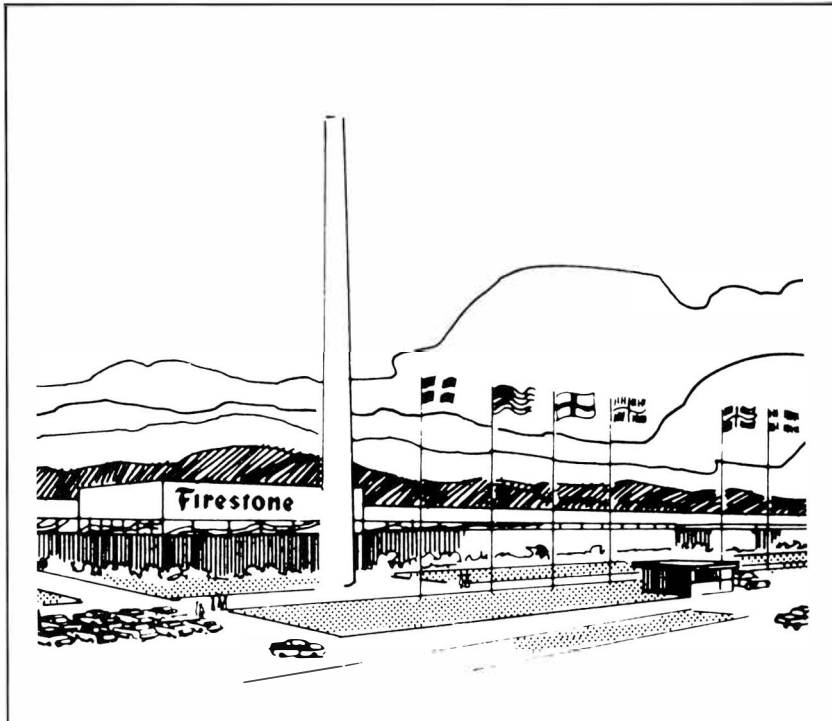
*Visste Ni att Borås Wälveri är Sveriges största tillverkare av bäddtextilier?
Mer än tre miljoner plagg per år!*

**Välj en svensk kostym
- en ELSON.**

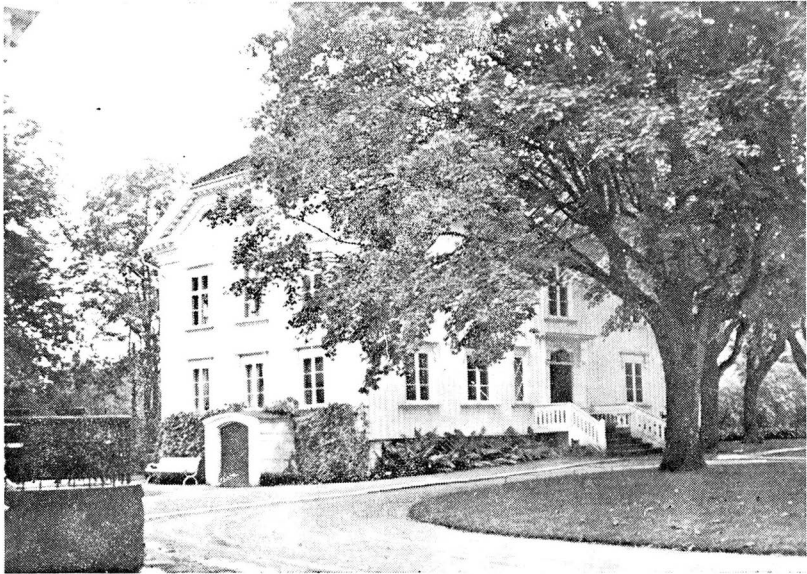
ERLABOLAGET, BORÅS

världens renaste gummifabrik ligger i Borås

Vår nya Borås-fabrik är fortfarande en sensation från miljö-vårdssynpunkt. Byggd helt i stål och med en hög grad av dammfrihet tack vare överlägsen luftkonditionering. Slutet vattensystem — ingen vattenförorening. Dubbla rökfilter och speciellt reningsaggregat för att reducera luftföroreningen till ett minimum. Dessa miljövårdande åtgärder utgör en kapitalkrävande investering som är väl värd sitt pris. Den uppskattas såväl av våra egna medarbetare som av våra grannar. Att den rena luften och det rena vattnet dessutom ger våra kunder en bättre gummikvalitet är dubbelt värdefullt.

Firestone
FIRESTONE VISKAFORS AB

Kinna Sandens

gamla traditioner omvandlade i moderna former
leva vidare hos

AKTIEBOLAGET
KINNASAND
KINNA

LUDVIG SVENSSON
grundade firman 1887

AB Ludvig Svensson, Kinna

MODERNA

GARDINER

abecita

BOX 770 46

BORÅS 7

TEL. 12 76 60

Konfektion av:

Damunderkläder

– behå, korsetter

Hemadressar

Bad- & Strandmode

Bröderna Magnusson

Damkonfektionsfabrik AB

BORÅS

Aktiebolaget Textilfabriken

MERKUR

BORÅS

AB BORÅS KOKSAFFÄR

Kol, Koks, Ved och Eldningsolja

Telefon 11 03 76

BORÅS

AB BORÅS KONSTHARTSPRODUKTER

ALMENÄSVÄGEN,

B O R Å S

Anno 1826

— för 150 år sedan, utkom
första numret av den tid-
ning som fortfarande är
Borås och Sjuhäradsbyg-
dens pålitliga nyhetsför-
medlare

Borås Tidning

SJUHÄRADSBYGDENS ENDA SJUDAGARS-TIDNING

JOHN A:son BYTTNER AB

403 14 GÖTEBORG 2 • BOX 2242

13 73 89
13 73 90
13 73 91
13 73 12

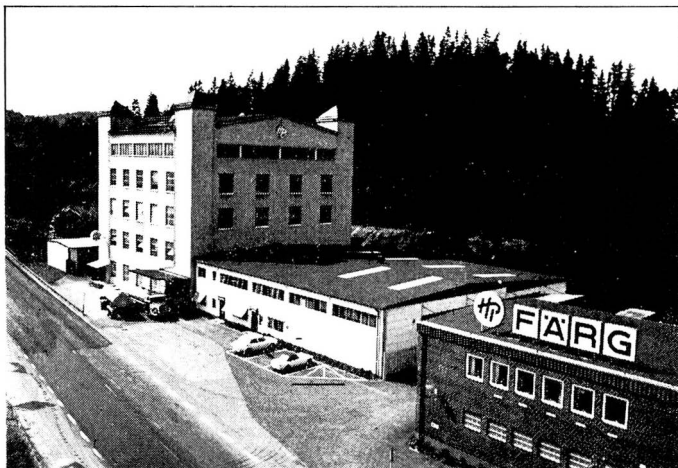
031 riktnummer

ASON
Telex 22 62

TEXTIL
MASKINER – FÖRNÖDENHETER
GARNER

ASON

AB Henning Persson

510 35 Bollebygd

Lagerbutiker: Kungsgatan 34, Borås
Grönkullen, Bollebygd

Eiser

**AB Eiser är Nordeuropas största
trikåttillverkare med 19 fabriker
inom koncernen. Totalt tillverkas
ca 175.000 plagg per dag!**

H Swegmark Fabriks AB

Borås

Tel. 10 23 10 - Tga SPLENDIDE

B. H. & Gördelfabrik

Värdeförvaltning kräver sakkunskap!

Vår notariatavdelning hjälper Er med råd och upplysningar vid

- aktieplaceringar
- upprättande av testamente och bouppteckningar m m
- självdeklaration för notariatkunder

Skandinaviska Enskilda Banken

Våglängdsgatan 5
Sjöbo Torg

Stora Brogatan 12
Österlånggatan 45

Ordertel.:
033/12 78 70, 13 64 65
Övr. kontor, vx: 13 71 00

DET LÖNAR SIG ATT HANDLA HOS ELLOS

Öppet vanliga affärstider

Tel. 033/13 71 00

V Ä L K O M M E N !

VARUHUSET FÖR HELA FAMILJEN

**ALL FRAMGÅNG
BYGGER
PÅ SAMARBETE.**

GÖTABANKEN

Allégatan 41

**Pelle
Vävare**

Inredningstextilier för
hem och offentlig miljö

PELLE VÄVARE AB

Kinnahult

**AB SVENSKT KONSTSILKE
BORÅS**

*förädlar och säljer
rayon och syntetiska garner
för textila och tekniska ändamål*

**Får du
rätt ränta
på dina
pengar?**

**Tala med oss om olika konton
och räntesatser**

Handelsbanken

6 kontor i Borås.

AB SKYDDSKLÄDER, FRISTAD

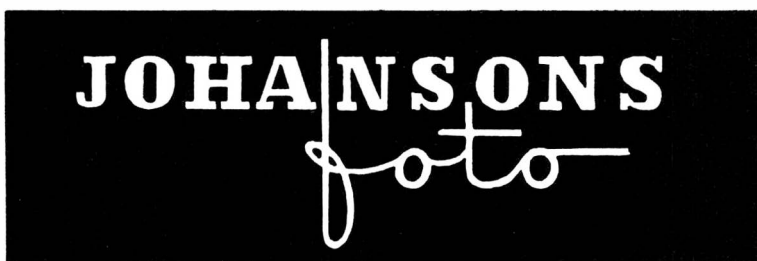
PKbanken ligger bra till.

Alingsåsvägen 35 · Allégatan 11-13 · Stora Torget
BORÅS

centraltryckeriet

DRUVEFORSVÄGEN 8 • BORÅS TELEFON 033-10 02 60

**Välsorterade i
branschen**

Västerlånggatan 21
502 30 Borås 033/11 09 32

**KASTHALLS MATTFABRIK
AKTIEBOLAG**

KINNA

AB ARNE CARLSSON

SPINNERI och YLLEFABRIK

GÄLLSTAD

Fråga oss då det gäller

rörledningsarbeten

**BESÖK VÅR
COMFORTBUTIK**

HADAR SJÖLIN AB

Kvarngatan 17

Tel. 11 18 54, 11 82 54

HÄGGÅSTRANDS VÄVERI AB

KINNAHULT — Tel. Kinna 115 10

*Tillverkar färdiga gardinluster och sängöverkast
Metervaror i Linne, Bomull, Terylene*

Jönells

Damkonfektionsfabrik

BORÅS

Telefon 10 03 15

Foflo

FRITIDSKLÄDER

för alla åldrar

N. J. JOHANSSONS EFTR. AB - APLARED

Firman grundad 1876

HULTAFORS SANATORIUM

Kurort och enskilt sjukhem

Vila och rekreation, reumatiska åkommor, mag- och tarmlidanden, blod- och hjärtsjukdomar, nervösa åkommor, ämnesomsättningsrubbningar etc.
Bastu, simhall, gymnastiksal och tennisbana.

Överläkare: N. Blomstedt

Begär prospekt!

Pa 501 36 Bollebygd, tel. Borås 950 50

Meterstockar . Tumstockar

HULTAFORS

MILITÄRMUSEUM I 15

i östra flygelbyggnaden Katrineberg (intill Göteborgsvägen).

Enskilda och organisationer (grupper) äro välkomna för studiebesök.

Öppet: samtliga veckodagar efter överenskommelse per tel. 11 77 50:16
föreståndaren eller 11 77 50 vaktchefen eller dagoff.

Museinämnden mottager med tacksamhet föremål med anknytning till
regementet från gamla tider (uniformer m m).

AB JOHN V. HANSSONS

ELEKTRISKA AFFÄR

Stenbocksgatan 20 - Borås - Tel. 10 22 90

Entreprenör för Borås stads elverk

AB Borås Jacquardväfveri

Hemtextilier

I HEMSLOJDEN

Österlånggatan 17, Borås

finner man mycket som bygger på gammal
tradition från Sjuhäradsbygden.

Sandwalls

goda drycker

100-årig leverantör i sjuhäradsbygden

C. L. BLOMQVIST AB

FRITSLA

Garnfirman i Mark med 90.000 väverskor
från hela landet till kunder

Aktiebolaget Sven Sjölin

RÖRLEDNINGSFIRMA

Skrymegatan 24, 502 55 Borås
Tel. Borås 033/11 03 41, 11 01 96 - Alingsås 0322/152 45

BESÖK

STIGENS MATTVARUHUS

SANDARED

Stor sortering av HELTÄCKNINGSMATTOR
Tel. 033/551 72

BETALD ANNONSPLATS

KINNAHULTS VÄFVERI AB
KINNAHULT

Heminredningstextilier.
Färdigsydda sängöverkast.
Tel. 0320/130 10

**ROWELLS
POSTORDER**
med varuhuskedja

Aktiebolaget Olssons Mössfabrik

BORÅS

Telefon 12 70 90

A.-B. ROB. HOLMQUIST

Tel. 033/10 22 00

Stora Brogatan 39, BORÅS

Bryggaregatan 8 BORÅS

Tel. 033-10 04 10

STYRELSEN FÖR DE SJU HÄRADERNAS KULTURHISTORISKA FÖRENING BER
ATT TILL NEDANSTÅENDE INDUSTRIER, FÖRENINGAR OCH SAMMANSLUT-
NINGAR FRAMFÖRA ETT TACK FÖR GOTT SAMARBETE OCH FÖR VÄLVILLIGT
EKONOMISKT STÖD, SÅ BETYDELSEFULLT VID GENOMFÖRANDET AV FÖRE-
NINGENS KULTURELLA ARBETSUPPGIFTER

Abecita AB	Häggåstrands Väveri AB
Almedahl-Alingsås AB	Algot Johansson AB
C. L. Blomqvist	N. J. Johansson Efr. AB
AB Borås Jacquardväfveri	Jönells AB
AB Borås Koksaffär	Kasthalls Mattfabrik AB
AB Borås Konsthartsprodukter	Kinnahults Väfveri
Borås Sparbank	AB Kinnasand
Borås Tapetfabriks AB	AB Olssons Mössfabrik
AB Borås Tidning	Pelle Vävare AB
Borås Wäfveri AB	PKbanken
Bröderna Magnusson AB	AB Henning Persson
John A-son Byttner AB	Rowells
AB Arne Carlsson	Sandwalls
Centraltryckeriet	Hadar Sjölin AB
ELLOS Postorder AB	AB Sven Sjölin
AB Erikson & Larson	Skandinaviska Enskilda Banken
Eskil Johanssons Tryckeri AB	AB Skyddskläder
Firestone-Viskafors Gummifabr. AB	Stigens Mattvaruhus
Götabanken	H. Swegmark Fabriks AB
AB John V. Hanssons Elektr. affär	AB Svenskt Konstsilke
Föreningen Hemsjöden u. p. a.	Svenska Handelsbanken
AB Rob. Holmquist	AB Ludvig Svensson
Hultafors Aktiebolag	AB Eiser
Hultafors Sanatorium	AB Textilfabriken Merkur

INNEHÅLL

NYTT MUSEUM I BORÅS	6
<i>av Hans Kruse</i>	
ABRAHAM HÜLPHERS' RESA I BORÅSBYGDEN 1759	19
<i>av Torgny Bondestam</i>	
BOUPPTECKNING EFTER RÅDMANNEN HÅKON ANDERS- SON I BOGESUND 1689	59
<i>av Olof Langlet</i>	
ROASJÖ KYRKA, Kyrkan på "Roars röjning"	74
<i>av Bertil Eriksson</i>	
MÖBELTILLVERKNING I BOLLEBYGD	91
<i>av Agneta Boquist</i>	
EN LINNEGODSMANGEL FRÅN HEMINDUSTRINS TID I MARK	103
<i>av Eva Goliger</i>	
TEXTILINDUSTRIINVENTERING I SJUHÄRADSBYGDEN	109
<i>av Margaretha Persson</i>	
DE SJU HÄRADERNAS KULTURHISTORISKA FÖRENING	
Årsberättelse 1974	125
Vinst- och förlusträkning, balansräkningar	132
Gåvor	136
BILDKALENDER 1974	137
FRÅN HEMBYGDSFÖRENINGARNA	145
ANNONSÖRER	153

